T.C
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

KEHF **SÛRESİ'NİN**

EĞİTİM AÇISINDAN TAHLİLİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Danışman **Hazırlayan**

Prof. Dr. Abdurrahman ELMALI **Şule HABERGETİREN**

ŞANLIURFA-2005

İÇİNDEKİLER

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÖNSÖZ

Eğitim insanlık tarihiyle birlikte her zaman var olagelmiştir. İnsanlar tarih boyunca, toplum olarak varlıklarını devam ettirebilmek ve sağlıklı nesiller yetiştirebilmek için eğitimle öyle veya böyle ilgili olmuşlardır. Temel hedefi insanlara yol göstermek olan Kur'an-ı Kerim de bu işe eğitimle başlamış ve insanlık tarihinde büyük bir etki meydana getirmiştir. İşte Kur'an-ı Kerim'in bu inkar edilemez etkisinin nasıl gerçekleştiğini anlayabilmek için onun eğitici yönünü iyice kavramak büyük önem arz etmektedir. Zira Kur'an'a çeşitli perspektiflerden yaklaşmak onu anlamayı ve ondan istifade etmeyi kolaylaştırmaktadır. Bizim bu çalışmada hedefimiz Kur'an-ı Kerim'in bir Sûresine *(Kefh* Sûresi*)* eğitim perspektifinden bakmaktır. Gayemiz ise eğitim-öğretim faaliyetlerinde Kur'an'ın ışığıyla aydınlanmaktır.

Kur'an'ın eğitici yönünden istifade etmek, onun bu yönde kullandığı metotları bilmeyi gerektirir. İnsanları eğitirken, kime, hangi durumda, hangi şekilde eğitim verilmesi gerektiğini bilmek çok önemlidir. Aksi takdirde eğitimden istenen verim alınamaz. Aynı şekilde eğiticide ve eğitilende bulunan vasıflar da eğitimden istenen verimin alınmasında büyük önem arz etmektedir. Bundan hareketle, kapsamı itibariyle bunları tespite müsait olan *Kehf* Sûresini seçerek, sûrede kullanılan eğitim metotlarını, eğiticide ve eğitilende bulunması gereken vasıfları, sûrede mânevî eğitime örnek olacak konuları ve sûrenin eğitim açısından vermek istediği mesajları ortaya koymaya çalıştık.

Çalışmamızda eğitim açısından yoruma müsait olan ayetleri doğru anlamak için çeşitli tefsirlere müracaat edilmiş, ayrıca ayetlerin eğitimle ilgili boyutu ele alırken din eğitimi alanındaki eserlerden istifade edilmiştir. Konu başlıklarının tespitinde ayetlerin sırası takip edilmeyip konuların mantıki sıralaması esas alınmıştır. Genel olarak, sûrede kullanılan eğitim metotları, eğiticide ve eğitilende bulunması gereken vasıflar, mâneviyat eğitimi gibi konular ele alınarak ilgili ayetler bu başlıklar altında incelenmiştir. Ayetlerin meali için genellikle Türkiye Diyanet Vakfı'nın mealinden, bunun yanı sıra Suat Yıldırım ve Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın meallerinden istifade edilmiştir. Ayetlerle ilgili açıklamalar için ise başta bazı meşhur tefsirler olmak üzere çeşitli klasik ve yeni tefsirlere başvurulmuştur.

Çalışmamızın giriş bölümünde konunun daha iyi anlaşılması amacıyla, *Kehf* Sûresi'nin genel bir tanıtımı yapılmış ve Kur'an-ı Kerim'in kullandığı eğitim metot ve ilkeleri genel hatlarıyla tanıtılmıştır.

Birinci bölümde, Kur'an'daki eğitim metotlarından *Kehf* Sûresi'nde geçenler tespit edilerek ilgili ayetler incelenmiştir. Bu bölümde, kitap ve kesin bilgiyle eğitme, kıssalarla eğitme, temsil ile eğitme, tekrarla eğitme, hatırlatma ve soru-cevapla eğitme metotları işlenmiştir. Bu konuları işlerken önce metotlarla ilgili genel bilgi verdikten sonra, *Kehf* Sûresi'nde bu metotlarla ilgili örneklere değindik.

İkinci bölümde, rehber ve aydınlatıcı olma, affedici ve sabırlı olma, ciddiyet ve samimiyet gibi eğiticide bulunması gereken özelliklerden söz ettik. Ayrıca eğitilende bulunması gereken sabırlı olma, mütevazı olma ve soru sorma adabını bilme gibi vasıflardan söz ettik. Bu bölümde son olarak eğitimin manilerini *Kehf* Sûresi'ne göre tesbit ederek inceledik.

Üçüncü bölümde ise *Kehf* Sûresi'nde mâneviyat eğitimine konu olan ayetler, iman eğitimi ve ahlak eğitimi başlıkları altında incelenmiştir. İman eğitimiyle ilgili olarak Allah ve ahiret inancının pekiştirilmesi, dünya hayatı ve mahiyeti ve ledünni ilim ile kader inancına değindik. Ahlak eğitimiyle ilgili olarak zikir ve *amel-i salih* eğitimi, fakir mümünleri gözetme ve birlikte hareket etme konularına değindik.

Bu çalışmanın hazırlanması sırasında bana zaman ayıran değerli eşim Hacı Önen'e ve yönlendirici fikirlerinden istifade ettiğim danışman hocam Prof. Dr. Abdurrahman Elmalı Bey'e teşekkürü bir borç bilirim.

Şule HABERGETİREN
ŞANLIURFA-2005

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
bkz.	Bakınız
b.t.y.	Baskı Tarihi Yok
b.y.y.	Baskı Yeri Yok
çev.	Çeviren
s.	Sayfa
Yay.	Yayınları
a.s.	Aleyhi's-selam
İFAV.	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
MÜİF.	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
Mhk.	Muhakkik
İst.	İstanbul
D.İ.B.	Diyanet İşleri Başkanlığı
T.D.V.	Türkiye Diyanet Vakfı
T.D.V.İ.A.	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
D.Ü.İ.F.	Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

GİRİŞ

Çalışmamız *Kehf* Sûresi'yle sınırlı olduğu için çalışmamızın giriş bölümünde *Kehf* Sûresi'ni genel hatlarıyla tanıtmaya çalıştık. Bu tanıtımda *Kehf* Sûresi'nin nüzul sebebinden ve *Kehf* Sûresi'nde geçen konulardan söz ettik. Ayrıca çalışmamızın giriş bölümünde Kur'an'da geçen eğitim ilke ve metotlarına kısaca temas etmeye çalıştık.

1. *KEHF* SÛRESİ'NİN GENEL TANITIMI

Kehf Sûresi Mekkî sûrelerdendir.Kehf Sûresi, Allah'a hamd ile başlayan beş sûreden biridir. 110 ayetten meydana gelen bu sûrede ilahî bir mucize olan *Ashab-ı Kehf* kıssası anlatıldığı için bu sûreye *'Kehf Sûresi'* adı verilmiştir. Sûre ayrıca Kur'an'ın birçok ibretler içeren iki kıssasını daha içermektedir. Bunlar Hz. Musa-Hızır (a.s) kıssası ile *Zülkarneyn* kıssasıdır.

İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre sûrenin nüzûl sebebi şöyledir: "Kureyşliler Nadr b. Haris ve Ukbe b. Ebi Muti'i Medine'deki Yahudi rahiplerine göndererek Hz. Muhammed (s.a.v)'in sıfatlarını onlara anlatıp onun hakkında sorular sormalarını istediler. Çünkü Yahudiler ehl-i kitap idi ve Kureyşlilerde bulunmayan peygamberlere dair bazı ilimler onlarda vardı. Kendilerine Muhammed hakkında sorular sorulan Yahudi rahipler şöyle dediler: "Muhammed'e üç şeyden sorun, eğer bunlar hakkında size bilgi verirse o gönderilmiş bir peygamberdir, ona uyun, eğer bunu yapmazsa o sadece bir iddiacıdır. Ona 'ilk zamanlarda yaşayan o gençleri sorun, onlar kimlerdir, durumları nedir? O dolaşan adam (*racül-ü tavvaf*), yeryüzünün doğu ve batılarına ulaşan adamı, sorun onun haberi nedir? Ona bir de ruhtan sorun." O iki elçi Kureyş'e dönerek Yahudi rahiplerinin söylediklerini Kureyşlilere bildirdiler. Kureyşliler Hz. Muhammed (s.a.v)'e gelerek Yahudi rahiplerinin emrettiği şeyleri ona sordular. Rasûlullah onlara "sorduğunuz şeyleri yarın size haber vereceğim" dedi ancak inşallah diyerek istisnada bulunmadı. Rasûlullah on beş gün beklemesine rağmen Allah, ona vahiy göndermedi. Vahyin gelmemesi ve Mekke halkının onun hakkında söyledikleri Rasûlullah'a ağır geldi. Sonra Cibril *Kehf* Sûresi ile ona geldi. Bu sûrede Kureyş ehline üzüldüğü için Rasûlullah'a bir itab ve o gençlerle, *racül-ü tavvaf*'ın durumu hakkında sorulan sorularla ilgili haberler vardı."[1] Ruh hakkındaki haber ise bir önceki sûre olan İsra Sûresi'nde zikredildiği için bu sûrede bu konuya değinilmemiştir. *İsrâ* Sûresi'nde ruha

[1] Celaleddin es-Suyuti, *ed-Durru'l-Mensur fi't-Tefsiri'l-Me'sur,* Daru'l-Fikr, b.y.y, b.t.y. V, 357

değinildiği halde ruh hakkında bilgi verilmemiştir. İbn Abbas'tan gelen başka bir rivayette Yahudiler ruh hakkında soru sordukları halde ondan bu konuda cevap beklemiyorlardı. Bunu onun peygamber olup olmadığını anlamak için soruyorlardı. Ruh hakkında kendisine soru sorulan peygamberimiz ise "bu konuda bilgim yoktur, bunun ilmi Allah katındadır" diye cevap vermiştir.[2]

Bu rivayetleri benimsemeyen Elmalılı bu konuyla ilgili şöyle der: "Sûrenin başlangıcındaki ayetlerden anlaşıldığına göre sûrenin nüzûl sebebi 4. ayetin başındaki *"Allah evlat edindi"* ifadesidir. Sûre bu sözün büyük bir günah olduğunu beyan etmek, bu sözü söyleyenleri inzar etmek ve tevhide davet etmek için inzal buyurulmuştur."[3]

Sûrenin sebeb-i nüzulü hakkında öne sürülen her iki görüş de bu sûrenin, insanların zihnine yerleşen bir takım yanlış inançları yok edip yerine hakkı ve hakikati yerleştirmek üzere indirilmiş olduğunu göstermektedir. Yine bu amacı gerçekleştirmek için Kur'an, örnekleme, temsil gibi metotları kullanarak anlattığı hakikatleri müşahhaslaştırmış ve insanların kolaylıkla anlayacakları bir hale getirmiştir.

Eğitim açısından inceleyeceğimiz sûrenin içerdiği konular genel olarak şunlardır:

1. Sûrenin başında, Allah Teâla'nın övgüye, tesbih ve tevhide layık olduğunu bildiren Kur'an-ı Kerim'in yüceliğine ve ne gibi hikmetlere, faydalara binaen nazil olmuş olduğuna işaret olunmaktadır.

2. 9-26. ayetlerde anlatılan ve sûreye ismini veren *Ashab-ı Kehf* kıssası, inanç uğruna dünyevî olandan feragat etme tavrını yansıtmakta ve bir ölüm, ölümden sonra kalkış ve manevî-ruhanî uyanma temsili içinde derinleşmektedir.[4] *Ashab-ı Kehf*, Allah'tan başka ilah edinen bir topluma karşı yalnızca tevhid için savaşmak ve Allah'ın rahmetine erişmek için bir mağaraya çekilmiş birkaç gençtir. Bu gençler, mağarada bir gün veya daha az bir zaman gibi gelip geçen nice yıllardan sonra nihayet kurtuluşa ererler. Bu pasajda, sonraki Hıristiyanlar gibi Allah'a çocuk isnad edenlerin yalanının ve ilahî ayetleri inkar edenlerin yok edilişinin kanıtlarla anlaşılması için açıklamalar yapılmış ve sonunda da *"...De ki, umulur ki Rabbim beni bundan daha yakın bir hidayete erdirir..."*[5] emriyle Muhammedî başarının bundan pek yakın bir sürede ortaya çıkması ümidi vad edilmiş ve müjdelenmiştir.[6] Kıssa, Hz. Muhammed (s.a.v)'e *Ashab-ı Kehf* hakkında soru yöneltenlere *Ashab-ı Kehf*'in de Kur'an'ın

---

[2] bkz. Celaleddin es-Suyuti a.g.e. V, 358, ayrıca bkz. Vehbe ez-Zuhayli *et-Tefsiru'l-Munir,* Daru'l-Fikri'l-Muasıra, Beyrut, b.t.y. XV, 196

[3] Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili,* Akçağ Yay, Ankara, b.t.y. V, 165

[4] Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı,* İşaret Yay, İst-2000, s.486

[5] Kehf, 18/24

[6] Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, a.g.e. V, 166

tebliğ ettiği tevhide inandıklarını ve onların durumunun da işkence çeken Mekkeli mü'minlere benzediğini bildirmektedir. *Ashab-ı Kehf*'e işkence yapanlar, aynen Kureyş müşriklerinin müslümanlara davrandığı gibi davranıyorlardı. Bunun yanı sıra müslümanlara, bir mü'mine zalim bir topluluk tarafından işkence edildiğinde, batıla boyun eğmemesi gerektiği öğretilmektedir. Kıssa, yeni oluşan küçük İslam toplumuna işkence eden Mekke'nin ileri gelenlerini uyarmaktadır. Diğer taraftan kıssa, Mekke'nin ileri gelenlerine şu anda yaşadıkları dünyanın geçici zevklerine aldanmamalarını ve ebedî nimetleri kazanmaya çalışmalarını tavsiye etmektedir.[7]

3. 27-31. ayetlerde Rasûl-i Ekrem'in kutsî vazifesinin ne olduğu ve onun hak yolda sabır göstermesi gerektiği bildirilmektedir. İman edenlerin pek güzel bir akibete nail olacakları müjdelenmekte, küfür ve zulmü seçenlerin de nasıl korkunç cezalara kavuşacakları ihtar olunmaktadır.

4. 32-49. ayetlerde dünyaya kapılıp fanî servetine güvenen ve ahiret hayatından gafil bulunan bir kişinin bu cahilce hali ile güzel bir inanca sahip bulunan ve Cenab-ı Hakk'a sığınıp ondan başarılar dileyen bir zatın hali arasında bir mukayese yapılmakta ve fanî varlıkların ibret verici örneği insanlara takdim edilmektedir.

5. 50-53 ayetlerde şeytanın ve iblis tabiatlı kimselerin ilahî emre itaatten nasıl kaçındıkları bildirilmekte, onların nihayet imdattan mahrum olup azaba maruz kalacakları ihtar edilmektedir.

6. 54-59. ayetlerde Kur'an-ı Kerim'de insanlar için ibret ve uyanmaya vesile olacak pek çok kıssanın anlatılmış olduğu, o ilahî kitabın ayetlerini dinleyip anlamaktan kaçınan kimselerin de hidayetten ne kadar mahrum bulundukları bildirilmektedir. Burada ayrıca bu gibi kimselerin sırf bir ilahi rahmet eseri olarak derhal helâke maruz kalmayıp kendilerine bir düşünme müddeti verildiği beyan olunmakta ve bir kısım helâk edilmiş ülkelere halkın dikkati çekilmektedir.

7. 60-82. ayetlerde Hz.Musa'nın bir seyahati esnasında salih bir kul ile karşılaştığı, aralarında bazı konuşmaların cereyan ettiği ve Allah'ın kudretine şahitlik eden bir takım harikaların vücuda gelmiş bulunduğu, birer ibret olarak beyan buyurulmaktadır.

Tezimizde salih kuldan kastımız Hızır'dır. Çalışmamız sırasında istifade ettiğimiz çeşitli kaynaklarda salih kul ve Hızır ifadelerinin her ikisiyle de karşılaştığımız için yerine göre her isimlendirmeyi de kullanacağız.

---

[7] Ebu'l A'lâ el-Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'an,* Çev. Kurul, İnsan Yay. İst-1997, III, 148-149

Hz. Musa-Hızır kıssasında Yüce Allah'ın salih bir kula öğretmiş olduğu gayb haberleri anlatılır. Bunlar; yoksul insanlara ait bir geminin delinmesi, suçsuz bir çocuğun öldürülmesi ve uğradıkları bir köyde yıkılmakta olan bir duvarın onarılması hadiseleridir.

Hz. Mûsa (a.s)-Hızır kıssası kafirlerin sorularını cevaplamak ve mü'minleri teskin etmek için bu şekilde ele alınmıştır. Bu kıssada, her şeyin hikmetle, Allah'ın mülkünde ve onun dileğine uygun olarak meydana geldiğine tamamen iman edilmesi gerektiği, gerçeğin gizli olduğu ve bu yüzden meydana gelen şeylerin hikmetinin bazen tam bilinemeyeceği anlatılmaktadır. Kıssanın ortaya koyduğu kadarıyla olaylarda bazen görüntü ile gerçeklik temelden birbirinden farklı şeylerdir. Öylesine farklıdır ki neyin görüntü neyin gerçeklik olduğu konusunda bize ancak sezgisel kavrayış, bir fikir verebilir.

8. 83-110. ayetlerde ise *Zülkarneyn*'in doğu ve batıya seyahati, Ye'cuc ve Me'cuc'un etrafa yayılmasına mani olacak bir seddin inşa edilmesi, bir takım hakikatleri kabul etmeyerek inkarcı olarak yaşayanların kötü akibetleri ve iman ve güzel amel sahiplerinin de ebedi saadetlere kavuşacakları bildirilmektedir.[8]

Kıssada geçen *Zülkarneyn*, takva sahibi ve adil olması dolayısıyla Yüce Allah'ın kendisini bir kısım ülkelere hakim kıldığı, yeryüzünün doğusuna ve batısına sahip olma imkanı verdiği bir hükümdardır.

Bu kıssa bize, tek başına dünyadan feragatin, inancın vazgeçilmez bir parçası olmadığını göstermektedir. Yani insan, bu dünyaya yönelik tüm yaşayışlarının geçici olduğunu unutmaz ve Allah'a karşı sorumluluğunun bilincinde olursa dünya hayatı manevi selametle çatışmaz.[9]

Kur'an bu sûrede Hz. Muhammed (s.a.v)'i saf dışı bırakmaya çalışanların oyunlarını tersine çevirmiştir. Sûrenin sonunda, başlangıçta belirtilen ilkeler yine tekrarlanmaktadır; "Tevhid ve ahiret haktır, gerçektir ve sizin iyiliğiniz içindir. Bunları kabul etmeli buna göre gidişatınızı düzeltmeli ve ahirette Allah'a hesap vereceğinizin farkında olarak yaşamalısınız. Aksi takdirde hayatınızı mahvedersiniz, yaptığınız şeylerin değeri de bir hiç olur."[10]

Genel olarak bu konuları içeren *Kehf* Sûresini eğitim açısından incelediğimizde de içerdiği konular yönüyle bize bolca malzeme sunduğu görülmektedir. Sûre eğitimde takip edilecek metotlar, eğitimin zihni, nefsi ve kalbi yönü ile iyi bir eğiticide ve eğitilende bulunması gereken vasıflar gibi eğitimle ilgili birçok konuda bize ışık tutmaktadır.

---

[8] Ömer Nasuhî Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meal-i Âlisi ve Tefsiri,* Akçağ Yay. Ankara, IV, 1930-1931
[9] Esed, a.g.e. s.486
[10] Mevdûdî, a.g.e. III, 149

2. GENEL OLARAK KUR'AN'DA EĞİTİM METOTLARI VE İLKELERİ

Çalışmamızın bu kısmında metot ve ilke kavramlarını açıklayıp, Kur'an'ın eğitim metotları ve Kur'an'ın ortaya koyduğu eğitim ilkelerinin neler olduğuna kısaca temas etmeye çalışacağız.

"Metot bilinmeyen bir şeyi bulup meydana çıkarmak veya bilinen bir şeyi başkalarına gösterip ispat etmek için düşünceleri iyi bir şekilde sıralamak ve kullanmak sanatıdır." Diğer bir tanımla "Metot kelimesi araştırma yoluyla bulunup ortaya konabilecek somut sebep-netice ilişkilerini ve bu ilişkilerin temelinde yatan soyut ilmi kanunları tespit edebilmek için izlenmesi gereken yol anlamına gelir."[11]

Eğitimde metot ise insanları öğretimin amaçlarına ulaştırmak için takip edilmesi gereken yol demektir. Başka bir deyişle, insanların öğrenme faaliyetlerine rehberlik sürecidir. Buna göre eğitim sırasında dikkate alınan yöntemler, teknikler, ilke ve kavramlar hep eğitim metodunun içine girmektedir.[12]

Her eğitim anlayışının dayandığı farklı bir eğitim felsefesi vardır. İslam eğitiminin dayanağı ise Kur'an-ı Kerim'dir. Bundan dolayı İslam eğitiminin yapısını, metotlarını, gayelerini anlayabilmek için Kur'an-ı Kerim'i incelemek gerekmektedir.

Genel olarak Kur'an'ın eğitim anlayışına baktığımızda bunun, bir bütün olarak insan şahsiyetine uygun olduğunu söyleyebiliriz. Yani Kur'an'ın eğitim metodunda ölçü, insanın yapısıdır.

Burada Kur'an'ın eğitim metotlarını sıralayarak özetle bahsetmek yerinde olacaktır. Kur'an'ın kullandığı eğitim metotlarından biri tedricilik metodudur. Modern eğitim sisteminde öğrenciye görelik ve bilinenden bilinmeyene ilkesi olarak da bildiğimiz tedricilik metodu Kur'an eğitiminin temel ilkesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

İnsanın zayıf bir varlık olduğu, ruhunda yerleşen alışkanlıkları kolay kolay bırakamayacağı bilinen bir gerçektir. İnsanların bu psikolojisini dikkate alan İslam eğitimi, insan zihnindeki esnekliği de göz önünde bulundurarak bilgileri birden değil de insan zihnini buna alıştırarak yavaş yavaş vermektedir.

---

[11] Zeki Aslantürk, *Sosyal Bilimciler İçin Araştırma Metod ve Teknikleri,* Çamlıca Yay. İst-2001 s.63
[12] İzzettin Alıcıgüzel, *İlk ve Orta Dereceli Okullarda Öğretim,* Özaydın Matbaası, İst-1973, s.19

Gerek günümüz eğitim sisteminin gerek de İslam eğitiminin temelini oluşturan ve insan psikolojisi için en uygun eğitim-öğretim metodu olan tedricilik metodunun Kur'an-ı Kerim'de de uygulandığını çok açık bir şekilde görebilmekteyiz. En başta Kur'an-ı Kerim'in 23 sene gibi bir zamanda nazil olması tedrici eğitimin en güzel örneğidir. Yine Kur'an bu süre zarfında insanlara sunduğu bilgilerde öncelik sonralık durumunu da dikkate almıştır. Kur'an bir bütün olarak incelendiğinde ilk inen ve Mekkî olan ayetlerin daha kısa olduğu ve insanları imana davet etmek için zihni devamlı olarak kainattaki olaylarla karşı karşıya getirdiği görülmektedir. Buna karşın daha sonra inen ve Medeni olan ayetlerin daha uzun olduğu ve ihtiva ettiği konular bakımından da Mekkî ayetlere göre daha kapsamlı olduğu görülmektedir.

Kur'an eğitiminin ilk öğretmeni olan de eğitimde aynı metodu kullandığını görüyoruz. Onun öğrencileri sahabelerdi. Hz.Muhammed (s.a.v) öğrencilerinin psikolojik durumlarını dikkate alarak öğretiminde tedricilik metodunu uygulardı. Bu metodu uygularken muhatabının kapasitesini göz önünde bulundurarak öğreteceği meselenin uygulanabilmesi için bilgiyi azar azar sunardı. Hz.Muhammed (s.a.v)'in Necidli bir şahsa İslam'ı öğretme tarzı bununla ilgili güzel bir örnektir.[13]

Kur'an'ın kullandığı bir diğer eğitim metodu da gözlem metodudur. "Gözlem, göz algı organına atfedilmesine rağmen bütün duyu organları vasıtasıyla objeleri anlamak için onun kendi kendine meydana çıkan türlü belirtilerini (fenomenlerini) algı atkıyla gözden geçirmektir. Gözlem tekniğinin en önemli özelliği, gözlenilenlerin kendi doğal ortamları içinde bulunmalarıdır. Birçok davranış ancak bu şekilde objektif olarak saptanabilir."[14]

Kur'an-ı Kerim insanlara, kainatın ve olayların gözlenmesini sürekli teşvik etmesi gözlem yoluyla eğitime güzel bir örnektir: *"De ki: Yeryüzünde gezip dolaşın da, Allah ilk baştan nasıl yaratmış bir bakın…"*[15]

Bu iki metot dışında Kur'an'dan tesbit edebildiğimiz diğer eğitim metotlarını birinci bölümde *Kehf* Sûresi'yle birlikte işleyeceğimiz için burada sadece isimlerini vermekle yetiniyoruz: Kitap ve kesin bilgiyle eğitim, soru- cevap ile eğitim, hatırlatma ile eğitim, kıssalarla eğitim, temsil ile eğitim ve tekrar ile eğitim metodu.

Burada Kur'an'ın ortaya koyduğu eğitim ilkelerinden de bahsetmek faydalı olacaktır. İlke veya prensip, bir kanunun veya bir metodun uygulanmasında dikkat edilmesi gereken hususlardır. Bu hususlara dikkat edildiği ölçüde uygulanan kanun veya metot başarıya ulaşır.

---

[13] Buharî, *Sahih,* İman,34
[14] Aslantürk, a.g.e. s.119
[15] Ankebut, 29/20

Eğitim ilkeleri insanın doğum öncesinden başlayarak, hayat boyu sürecek gelişiminin ilkeleridir. Bu açıdan İslam eğitiminin ilkeleri de insanın bu gelişim süreci ve fıtratı üzerine bina edilmiştir. Bu ilkeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Seviyeye Uygunluk İlkesi: İnsanlar farklı fıtrat ve kabiliyetlerde yaratılmışlardır. Aynı eğitimin uygulandığı bir eğitim kurumunda bazı kişiler daha iyi statülere gelebilirken bazı kişilerin daha düşük seviyelerde kalmaları bu farklılığı açıkça ortaya koymaktadır. Yani insanlar zeka, kabiliyet, beden, kuvvet vs. yönleriyle farklı olduklarından eğitimde bu farklılıklar göz önüne alınarak buna göre bir yöntem takip edilmelidir.[16]

Bu ilkeyi gerek Kur'an-ı Kerim'de gerek de Hz. Muhammed (s.a.v)'in uygulamalarında görebilmekteyiz. Kur'an-ı Kerim, insanın yaratılışının farklı olduğunu şu şekilde dile getirir; *"De ki herkes kendi mizaç ve meşrebine göre iş yapar. O halde kimin doğru bir yol tuttuğunu Rabbiniz en iyi bilendir."*[17] Yine Hz. Muhammed (s.a.v)'in "Amellerin hangisi daha faziletlidir?" sorusuna muhatabın durumuna göre farklı cevaplar vermesi bu ilke için güzel bir örnek teşkil etmektedir.

Eğitici, muhatabının anlamayacağı ve onun seviyesini aşan bilgileri vermemelidir. Zira zamansız verilen bilgi, onun zihnini dağıtır, anlamasını zorlaştırır.[18]

Ruh hakkında soru soran insanlara yine İsrâ Sûresi 85. ayette verilen cevap buna güzel bir örnektir; *"Sana ruh hakkında sorarlar. De ki ; Ruh Rabbimin emrindedir. Size ancak az bir bilgi verilmiştir."* Burada Yüce Allah, insan zihni ruhun mahiyetini tam olarak anlayabilecek kapasitede olmadığından ruh hakkında bilgi vermiyor. Eğer ruh hakkında bilgi verseydi insan zihni daha çok karışacak ve belki de inancı zedelenecekti.

2. Sevgiyle Yaklaşma ve Merhamet İlkesi: Sevgi, insanları bir araya getiren, birleştiren, kaynaştıran bir duygu olduğundan eğitimin temel şartıdır diyebiliriz. Aynı zamanda sevgi, ferdin büyüyüp yetişmesi, ferdi ve sosyal inkişafı, hayata sağlam bir şekilde intibakı için gereklidir. Eğitenle eğitilen arasında karşılıklı anlayış, sevgi ve saygıya dayalı bir münasebet kurulmalıdır. Aksi halde bilgi alışverişinin esasını teşkil eden feyz ortadan kalkar.[19]

Merhamet de sevginin bir tezahürüdür. Bu husus eğitimde oldukça önemlidir. Eğitilen, eğitenden iyi muamele ve sevgi gördükçe eğitime karşı ilgisi artacak ve bu da ferdin daha iyi yetişmesini sağlayacaktır. Aksi muamele ise ferdin eğitimden daha da soğumasına neden olacaktır. Yüce Allah Rasulullah (s.a.v)'ın mü'minlere karşı yumuşak davranışını şu ayette

---

[16] M. Faruk Bayraktar, *İslam Eğitiminde Öğretmen Öğrenci Münasebetleri,* İFAV, İst. b.t.y. s.213
[17] İsra, 17/84
[18] M. Faruk Bayraktar, a.g.e. s.214

anlatıyor; *"O vakit Allah'tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın! Şayet sen, kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz, etrafından dağılıp giderlerdi. Şu halde onları affet; bağışlanmaları için dua et…"*[20]

Hz. Muhammed (s.a.v) insanlara ve bütün yaratıklara merhametin, şahsiyeti düzenleyici ve yükseltici ana ilke olduğunu şöyle belirtmiştir;[21] "Muhakkak ki merhamet etmeyene merhamet olunmaz."[22]

3. Affedici ve Sabırlı Olma İlkesi: İnsanlar davranışlarının uygunluğunu ayırt etme hususunda zorluklar yaşarlar ve yanlışlıklarını hemen görmezler. Bundan dolayı onların yanlış davranışlarının affetmek, insanlara yaptıklarını anlamada zaman tanımak, eğitimde oldukça önemlidir. Ancak affetmek, yanlışlıkları görmezden gelmeye doğru gitmemelidir.[23] Bunun için Eğitici karşılaştığı bir yanlışlığı görmezden gelmek yerine yanlışlığın önüne geçip yerine doğru olanı göstermelidir.

Affetme sabırla alakalıdır. Sabır faaliyete geçmezse affetme uzakta kalır.[24] Yani Eğitici sabırlı olabildiği ölçüde affedicidir. Eğitici, muhatabından gelecek güçlüklere sabredip onların kusurlarını affettiği zaman başarıya ulaşır.

4. Kolaylaştırma İlkesi: İnsanlara bir işin nasıl yapılacağını geniş manasıyla öğretirken en kolay yoldan öğretmek, öğrenmeyi kolaylaştıracağı gibi öğretilen şeylerin kalıcılığını da sağlar. Öğrenirken zorlanan insanlar, ya o öğrenilen şeye karşı hazır durumda değildirler; ya da öğrenilecek şey, gelişim evreleri veya yeteneklerine uygun değildir.[25] Bu yüzden eğitimde basitten karmaşığa, somuttan soyuta doğru bir metot izlenirse başarı oranı daha yükselir.

Kolaylaştırma ilkesi, din eğitiminin de ana prensiplerinden biridir. Bu ilke din eğitiminde gerek en kolay yoldan öğretme gerekse kolay mükellefiyetlerin öne alınması şeklinde karşımıza çıkar. Her şeyden evvel, Kur'an-ı Kerim'in ve hadislerin, dinde aşırıya gitmeden yerine getirilmesi gereken mükellefiyetleri ifa etmek şeklinde tanımlanabilen itidal (orta yol) üzerinde ısrarla durmaları, hatta orta yolun, belki de 'mutlak iyi' olarak karşılandığını bize ima edecek bir şekilde ele alınmış olması bu prensibin önemini ortaya koyar.[26] Bu husus; *"Allah sizin için kolaylık diler, zorluk dilemez…"*[27] ayetiyle açıklık kazanmıştır. Yine Hz. Peygamber (s.a.v)'in, insanlara dini öğretmek üzere gönderdiği

---

[19] M. Faruk Bayraktar, a.g.e. s.141-143
[20] Âl-i İmran, 3/159
[21] H. Mahmut Çamdibi, *Din Eğitiminde İnsan ve Hayat,* Çamlıca Yay. İst-2003, s.107
[22] Buhari, *Sahih,* Edeb, 1978
[23] Çamdibi, a.g.e. s.141-142
[24] Bayraktar Bayraklı, *İslam'da Eğitim,* İFAV. İst-1998 s.177
[25] Çamdibi, a.g.e. s.109
[26] Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi,* İmaj Yay. Ankara-2003 II, 752
[27] Bakara, 2/185

ashabına; “Kolaylaştırın, zorlaştırmayın; müjdeleyin nefret ettirmeyin”[28] şeklinde talimat vermesi bu prensibin eğitim açısından olmazsa olmaz bir niteliğe sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

5. Rehber ve Aydınlatıcı Olma İlkesi: İslam eğitiminde bu ilkenin kaynağı tabii olarak Kur’an’dır. Bunun ilk uygulayıcısı ise Hz. Muhammed (s.a.v)’dir: *“…Şüphesiz ki sen doğru bir yolu göstermektesin.”*[29] buyurularak Hz. Muhammed (s.a.v)’in insanlar için bir rehber olduğu ifade edilmiştir.

Eğiticinin eğittiği kişilere her konuda rehber olabilmesi için öncelikle inançlı ve ilimde yakîne ulaşmış olması gereklidir. Bu vasıflara sahip olmayanlar rehberlik görevini yerine getiremezler.[30] Bu vasıfları taşıyan bir eğiticiye düşen görev ise eğittiği kişiler için her bakımdan iyi bir örnek olmaktır. Bu prensip, eğitimde başarıya ulaşmak için en pratik yoldur. Eğitim sadece bir zihin faaliyeti değildir. Öğrenci, öğrendiği doğruları bizzat yaşayan bir örnekle karşılaştığı zaman bunu kendi hayatına uygulaması kolaylaşacaktır. Yani eğitici muhatabı için adeta hareketlerini ayarlayacağı bir nümûne-i imtisaldir. Onun sözü ile hareketleri birbirine uyumlu olmalıdır. Gazali’nin dediği gibi “Lisan-ı hal ile söylemek söz ile söylemekten daha fasihtir; insanın tabiatı sözlere uymaktan ziyade amellerde müşahedeye daha meyillidir.” [31]

Bu, ilâhi eğitimin de temel prensidir. Zira Yüce Allah, Hz.Peygamber (s.a.v)’i sadece İslâmı tebliğ için değil, aynı zamanda insanlara davranışlarıyla örnek olmak üzere göndermiştir. Onun hareket ve davranışları Kur’an’a uygundu. Haşr Sûresi 7. ayette *“Onun getirdiği her şeyi alın, yasaklarından kaçının”* buyurulması da onun her konuda örnek olduğunu gösterir.[32] Yine bizzat Kur’an’ın indirilişindeki maksat; *“…O muttakiler için bir yol göstericidir.”(Bakara, 2/2)* şeklinde ifade edilerek bu prensibin İslam eğitiminde ne denli önemli olduğuna vurgu yapılmaktadır.

Kur’an-ı Kerim’in uyguladığı eğitim metot ve ilkelerini bu şekilde özetledikten sonra şimdi *Kehf* Sûresi’nde geçen bu metot ve ilkeleri örnekleriyle birlikte ayrıntılı olarak inceleyebiliriz.

---

[28] Buhari, *Sahih,* İlim, 69
[29] Şûra, 42/52
[30] Bayraktar Bayraklı, *İslam’da Eğitim,* s.187
[31] Çamdibi, a.g.e. s.251
[32] M.Faruk Bayraktar, a.g.e. s.158

BİRİNCİ BÖLÜM
KEHF SÛRESİ'NDE EĞİTİMLE İLGİLİ TAKİP EDİLEN METOTLAR

Kehf Sûresi'nde, başta bir eğitim yolculuğu olan Hz. Mûsa (a.s) ile salih kulun yolculuğunda olmak üzere, insanın yapısına uygun farklı eğitim metotlarının uygulandığı görülmektedir.

Kur'an'ın insanları eğitmedeki en önemli hedefi insanlara tevhid inancını aşılayarak şirkten uzaklaştırmak, ahiret inancını pekiştirerek bu doğrultuda dünya hayatının faniliğine işaret edip onun geçici süsüne aldanmamak fikrini kazandırmaktır. Yine hayatta karşılaşılan olayların bir iç yüzünün olduğunu bu yüzden başa gelen musibetlere sabretmek gerektiğini öğretmektir. İşte *Kehf* Sûresi'nde Kur'an'ın bu hedefleri istikametinde insanların eğitildiği görülmekte ve bunun için farklı eğitim metotlarının uygulandığı görülmektedir. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

1. 1 Kitap ve Kesin Bilgiyle Eğitme Metodu

Eğitimde kitabın yeri büyüktür. Eğitimde, kitabî bilginin işlenmesi kaçınılmaz olduğu gibi kullanılan bilginin mahiyeti de önemlidir. İnsana verilen bilginin karmaşıklıktan ve çelişkiden uzak olması, açık olması ve kesinlik ifade etmesi önemlidir.

Bu metot aynı zamanda Kur'an'ın da uyguladığı eğitim metodudur. Eğitilene sunulan bilgi, hiçbir şüpheye yol açmayacak şekilde güvenilir, doğru ve kesin olmalıdır. Din eğitiminin temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerim bu konuda en güzel örneği teşkil etmektedir. İnsanları, onların alışık olmadığı yeni bir dine inandırmak, yeni bir takım hükümleri benimsetmek için onlara sunulan kaynak hiçbir şüpheye meydan vermeyecek kesin bilgilerle donanımlı olmalıydı ki Kur'an-ı Kerim bu özelliklere fazlasıyla sahipti.

Kur'an-ı Kerim, ilahi bir kitap olarak insanı eğitmesi açısından kitapla eğitime en güzel örneği teşkil eder. Burada Kur'an'ın ortaya koyduğu bilgilerin kesin bilgi olma özelliği taşıdığını da belirtmemiz gerekir. Kur'an'daki bilgiler kesin olduğu gibi bu bilgilerde tezat ve karmaşıklık yoktur. *Kehf* Sûresi'nde, bu gerçeğe şöyle işaret edilir: "*Hamd o Allah'a mahsustur ki kulu (Muhammed'e) kitabı indirdi. Ve ona hiçbir eğrilik koymadı. Onu dosdoğru*

(bir kitap) olarak (indirdi) ki katından gelecek şiddetli azaba karşı insanları uyarmak ve yararlı işler yapan mü'minlere kendileri için güzel mükafat bulunduğunu müjdelemek için."[33]

Nitekim *Kehf* Sûresi'nde kitabî olmayan ve kesinliği olmayan delilsiz bilgiyi kullanan insanları azarlanmaktadır: "*Bu Kur'an, "Allah çocuk edindi." Diyenleri uyarıp korkutmaktadır. Bu konuda ne kendilerinin, ne de atalarının hiçbir bilgisi yoktur. Ağızlarından çıkan söz ne (kadar da) büyüktür. Onlar yalandan başkasını söylemiyorlar."*[34] Bu ayeti kerime Allah'a çocuk isnad eden Yahudi, Hıristiyan ve müşrik anlayışı eleştirmektedir. Onların iddiası büyük bir söz olarak nitelendirilmiştir, çünkü bu iddia bir delile dayanmamaktadır.[35] Yine ayette Allah'a çocuk isnad edenler bunu babalarından yani seleflerinden öğrendiklerini iddia etmişlerdi.[36] Öğretici konumunda olan selefleri yeterli bilgiye sahip olmadıklarından insanları yanlış yönlendirip bilgilendirmişlerdi. İşte Allah Teâla bu ayette cahilce öğretilen bilgiyi eleştirmektedir.

Yine bu konuyla ilgili bir başka ayet şöyledir: "*Şu bizim kavmimiz Allah'tan başka tanrılar edindiler. Bari bu tanrılar konusunda açık bir delil getirseler. (Ne mümkün!) öyle ise Allah hakkında yalan uydurandan daha zalimi var mı?"*[37] Görüldüğü gibi sûre, kesin bilginin önemine işaret ederek bu konuda insanları eğitmeye çalışmaktadır. Ayet, insanın bir iddiada bulunacağı zaman bu iddiasını kesin delillere dayandırması gerektiğini yoksa bunun hiçbir anlam ifade etmeyeceğini anlatmaktadır.

Sûre, hakkında kesin bilgi olmayan konularda tartışmanın da yanlış olduğunu belirtmektedir. Nihayet Kur'an, *Ashab-ı Kehf'*in sayısı konusundaki tartışmalara değinip bu tartışmanın gereksizliğine şöyle işaret etmiştir: *"(İnsanların kimi) 'onlar üç kişidir; dördüncüleri köpekleridir, diyecekler; yine: 'beş kişidir; altıncıları köpekleridir, diyecekler. (Bunlar)bilinmeyen hakkında tahmin yürütmektir. (Kimileri de) 'onlar yedi kişidir; sekizincisi köpekleridir, derler. De ki onların sayılarını Rabbim daha iyi bilir. Onlar hakkında bilgisi olan çok azdır. Öyle ise Ashab-ı Kehf hakkında, delillerin açık olması haricinde bir münakaşaya girişme ve onlar hakkında (ileri geri konuşan) kimselerin hiçbirinden malumat isteme."*[38] Seyyid Kutub bu ayetin tefsiriyle ilgili şunları söyler: "Söz konusu gençler hakkında tartışma faydasız bir şeydir… Sayıları az olsun çok olsun kendilerinden ibret alınabilir. Onun için Kur'an, Hz.Peygamber (s.a.v)'e bu konuda tartışmaya girmemeyi ve tartışanlara da bir şey sormamayı emrediyor. Bu da İslam nizamının, insanın aklî enerjisini

[33] Kehf, 18/1-2
[34] Kehf, 18/4-5
[35] Mevdûdî, a.g.e. III, 150
[36] bkz. Elmalılı, a.g.e. V, 168
[37] Kehf, 18/15

yararsız şeylerle ziyan edilmekten koruması ve müslümanı, hakkında kesin bilgi olmayan şeylerin arkasına düşmekten alıkoymasına ilişkin metoduna uygundur. Zamanın derinliklerinde kalmış bu olay da, Allah'ın bilgisine havale edilmesi gereken gaybî olaylardan bir tanesidir. Öyleyse bu konudaki tartışma bir kenara bırakılmalıdır."[39]

Sûredeki diğer bir ayet-i kerimede de vahyin kesin bilgi ihtiva ettiğine şöyle işaret edilmektedir: *"De ki. "Ben sadece sizin gibi bir insanım. Ancak şu farkla ki bana "sizin ilahınız tek ilahtır" diye vahyediliyor…"* [40]

İşte sûredeki bu örnekler kitabî bilginin önemine işaret ederek insanları eğitirken verilen bilgilerin mesnetli olması gerektiğine vurgu yapmıştır.

1. 2 Kıssalarla Eğitme Metodu

Kur'an'ın insanı eğitmek ve onları hidayete kavuşturmak için başvurduğu eğitim metotlarından biri de kıssalarla eğitme metodudur. Toplumlara hakim olan değişmez kanunlar bulunduğuna göre geçmiş toplumların başından geçen olaylar, gelecek toplumların eğitiminde başvurulması gereken hususlardır. Kur'an-ı Kerim de bu yola başvurmuştur. Hatta bu olaylar onda önemli bir yer tutmaktadır.[41]

Eğitim alanında kıssaların ve tarihi olayların büyüleyici etkisi insanlık tarihi kadar eskidir. Hz.Muhammed (s.a.v), kıssanın büyük bir eğitim vasıtası olduğunu bilerek, ondan ileri derecede faydalanmıştır. Başta bir eğitim kitabı olan Kur'an'da birçok kıssa vardır. Özellikle İslam'ın ilk yıllarında bu kıssalar "İslam eğitimi dersleri" niteliğindedir. Hz.Muhammed (s.a.v) Kur'an kıssalarını tevhid inancını anlatmada muhaliflerini ikna etmede psikolojik bir silah olarak kullanmıştır.[42]

Günümüz eğitiminde de sıkça kullanılan bu metodun, eğitimin hedefine ulaşmasında oldukça yararlı bir metot olduğu görülür. Kıssanın, dinleyicinin ruhu üzerinde derin ilmî, ictimaî ve terbiyevî etkisi vardır.[43]

Eğiticiler bazı muğlak mevzuların kolayca telkininde hikayeden faydalanırlar. Zira hikayedeki renkli anlatım ve zenginlikten faydalanarak iyi örnekleri sevdirme ve onları

---

[38] Kehf, 18/22
[39] Seyyid Kutub, *Fizilâli'l-Kur'an,* Emir Yay. İst-1993, VII, 401
[40] Kehf, 18/110

[41] M.Sait Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri,* Kitap Dünyası, b.t.y. s.367
[42] Abdullah Özbek, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed,* Esra Yay. İst-1995, s.188-189
[43] Özbek, a.g.e. s.189

taklide özendirme imkanı vardır.[44] Ayrıca kıssalar, kalp, zihin, göz, kulak vs. tüm duyulara hitap ettiğinden daha etkili ve daha kalıcıdır.

Bu başlık altında kıssa ile eğitme metodunun boyutlarını ve bu metodun Kur'an'da ne şekilde ve ne maksatla kullanıldığını Kur'an'ın ışığı altında inceledikten sonra *Kehf* Sûresi'nde geçen kıssaların eğitim açısından vermek istediği mesajlara değineceğiz.

Kıssa ile eğitimin farklı boyutları vardır. Bunlardan bir tanesi psikolojik boyuttur. Şöyle ki insan hayatının üstün ve basit yönleri vardır. Kıssayı izleyen ya da dinleyen kişi, çok kere kıssa kahramanının şahsıyla özdeşleşir. Böylece hayatta gerçekleştiremediği emellerinin bir kısmını ya da tamamını kıssada gerçekleştirme fırsatı bulur. Bazen de bir kısım insanlar, kıssada kendisi gibi başarısız yahut sıkıntılı insanları görür, böylece kısa ile bir süre teselli bulup rahatlar.

Kıssa ile eğitimin bir diğer boyutu, kıssaların insanı içinde bulunduğu dar hudutlardan kurtarıp daha geniş bir dünyaya götürmesidir. Orada insan kıssanın zamanı ve mekanındaki kişilerle beraber olur kıssadaki bütün rollerde bulunur. Peygamberlerin kıssalarını dinleyenler yahut okuyanlar, peygamber meclisinde adeta oturur ve adeta olayları yaşar. Bunun eğitsel değeri çok yüksektir. Bu tip kıssalardaki hayal gerçek bir hayaldir. Çünkü buradaki olaylar, yaşanmış olaylardır. Sadece şahıslar, zaman ve mekan itibariyle bir intikal söz konusudur. Kur'an kıssalarında vehme dayalı uydurmalar ve efsaneler yoktur.

Kıssalarla eğitimin bir de aklî boyutu vardır. İnsan bilgilerini doğuştan getirmez. Ancak doğduktan sonra Allah'ın verdiği fıtrî güçlerle yavaş yavaş çevresini tanır, sonra da kavramaya çalışır. İnsanın gelişimi duyulardan idrake doğru bir seyir izler. İdrak, duyu organları vasıtasıyla çevrede var olan nesne ve olayların farkına varmaktır. Bunun için de önce tasvir ve tahayyül oluşur, arkasından düşünme, kıyas, problem çözme, sonuca varma, icad etme merhaleleri gelir. Bütün bunlar gençlik ve *rüşd* dönemine kadar oluşur. İşte erken yaşta Allah'a iman, sevgi, doğruluk gibi değerlerin öğretiminde kıssalardan yararlanılır. Bu değerler kıssadaki şahıslar ve olaylar vasıtasıyla mücerred halden müşahhas hale dönüşürler. Böylece anlaşılması kolaylaşır.[45]

Kur'an'ın kıssalarla eğitme metodunun gayelerini şu şekilde sıralayabiliriz: Vahiy ve risaletin isbatı, insanların düşünüp ibret almalarını sağlamak, Peygamberi ve mü'minleri teselli edip irade ve azimlerini artırmak, peygamberlerin kavimlerini nasıl eğittiklerini anlatarak, eğiticileri bu metottan faydalanmaya teşvik etmek. Kur'an, bazen kıssalarında, geçmiş peygamberlerin mesajlarını bir diyaloğ şeklinde muhatabına aktarmakta olduğunu

[44] Bayraktar Bayraklı, *İslam'da Eğitim,* s.199
[45] Özbek, a.g.e. s.189-190

açıklıyor. Tebliğde tartışmanın hangi sınıra kadar ulaştırıldığı, hangi meselelerde cereyan ettiği gösteriliyor.[46]

Kur'an kıssalarında dikkat çeken önemli özelliklerden biri de olayın geçtiği yer, zaman, vs. konularda ayrıntılara yer verilmemesi, olayın akışıyla ilgilenilmemesidir. Çünkü Kur'an kıssaları olaylar hakkında tarihi bilgi vermek için değil yukarda sıraladığımız gayeleri gerçekleştirmek için serdedilmiştir.

Kehf Sûresi bu metoda örnek teşkil edecek birçok kıssayı içermektedir. Sûrede sırasıyla şu kıssalar geçmektedir: *Ashab-ı Kehf* kıssası, meleklerin Hz.Ademe secde etmesi hadisesi, Hz.Musa-Hızır kıssası ve *Zülkarneyn* kıssası. Burada sûredeki sırasıyla bu kıssaların bazı özelliklerini ele almaya çalışacağız.

Kehf Sûresi'nde geçen ilk kıssa *Ashab-ı Kehf* kıssasıdır. Bu kıssa gerek anlatış biçimi gerek vermek istediği mesajlar bakımından eğitim açısından önem taşır. Kıssaya *"(Rasûlüm!) Yoksa sen bizim ayetlerimizden (sadece) kehf ve rakim sahiplerinin ibrete şayan olduklarını mı sandın?"*[47] şeklinde başlanarak kıssanın ortaya koyduğu mesajın bir bütün olarak Kur'an'ın önerdiği ahlakî öğretiyle tam bir uyum içinde olduğu ima edilmektedir.[48] Yine *"Başlarından geçen olayı Biz sana doğru olarak anlatıyoruz. Gerçekten onlar Rab'lerine tam iman etmiş gençlerdi. Biz de onların hidayetlerini ve yakinlerini artırdık."*[49] buyurularak bu gençlerin Allah'a olan imanları dolayısıyla Allah'ın hidayetine mahzar oldukları ve bunun şaşılacak bir şey olmadığı ifade edilmiştir.

Kehf Sûresi'nde *Ashab-ı Kehf* kıssası anlatılırken, bu gençlerin Allah'ın dinine inandıklarından dolayı zalimlerin tasallutundan kaçarak bir mağaraya sığındıkları ve bu mağarada uzun yıllar uyku halinde kaldıklarından bahsedilmektedir. Yüce Allah onları bu uzun yıllar süren uykularından uyandırarak insanlara ölümden sonra yeniden dirilme inancını yerleştirmeye çalışmıştır. Zira ne kadar uyuduklarını bilemeyen *Ashab-ı Kehf*, senelerce yattıkları mağaralarından kabirden kalkar gibi uyanıp kalktıklar. Onlar yıllarca mağarada kaldıktan sonra uyanınca şehre erzak almak üzere giden kişinin elindeki para, tanınmasına sebep olmuş ve bu yüzden Allah Teâla halkın onları öğrenmelerini sağlamıştır.

Kıssanın anlatılış amacını şu ayet güzel bir şekilde ifade etmektedir: *"Böylece (insanları) onlardan haberdar ettik ki, Allah'ın va'dinin hak olduğunu, kıyametin şüphe götürmez olduğunu bilsinler…"*[50] Yani Yüce Allah, onların dirildiği çağdaki insanları bu

---

[46] bkz. Bayraktar Bayraklı, *İslam'da Eğitim,* s. 200-202, ayrıca bkz. Faruk Bayraktar a.g.e. s.49-50
[47] Kehf, 18/9
[48] Esed, a.g.e. s.488
[49] Kehf, 18/13
[50] Kehf, 18/21

kıssa ile *Ashab-ı Kehf*'in halleri hakkında bilgilendirdi ki o insanlar haşrin, neşrin, ve ba'sin hak olduğunu bilsinler. İşte bu, kıssa ile eğitimin aklî boyutudur ki insanın akılla kavrayamayacağı soyut bir olgu olan yeniden diriliş gerçeği canlı bir örnekle sunularak insanlar bu konuda eğitilmektedir. Buradan şu sonuca varabiliriz; Eğitimde, insan aklının kavrayamayacağı soyut olgular müşahhas örneklerle sunulduğu zaman insanlar bunu daha kolay anlayacaklardır.

Kur'an'da *Ashab-ı Kehf* kıssası, şu ayetle anlatılmaya başlanmaktadır: *"(Rasûlüm!) Yoksa sen bizim ayetlerimizden (sadece) kehf ve rakim sahiplerinin ibrete şayan olduklarını mı sandın?"* [51] Ayette geçen *Kehf* kelimesi, geniş mağara anlamındadır. Rakim ise, Türkçede kitabe dediğimiz yazılı taş, maden vs.den yapılmış levha demektir.[52] Rakim kelimesiyle ilgili farklı görüşler vardır. Bir görüşe göre rakim, bu olayın geçtiği yerin ismidir ve o yer Ayle (Akabe) ile Filistin arasında bir yerdir. Bazı müfessirlere göre ise rakim, mağarada uyuyanlar anısına yapılan yazıtlardır.[53] İkinci görüş daha isabetli görülmektedir.

Kur'an ve hadislerde *Ashab-ı Kehf*'in ne zaman yaşadığı ve hangi milletten oldukları konusunda bilgiler yoktur. Böyle olunca müfessirler bir takım rivayetler nakletmişlerdir. Hıristiyan geleneğinde M.S 250 yıllarında Efes şehrinde, dinlerini kurtarmak için, mağaraya giren gençlerin kıssası vardır. *Kehf* Sûresi'nde onların durumlarının nakledilmesi söz konusudur.[54]

Ashab-ı Kehf'in kimliğiyle ilgili bilgi veren en eski kaynak, Suriyeli bir Hıristiyan rahip olan Saruc'lu James'e aittir. M.S. 452'de doğan James, 474'te bu konuyla ilgili bir hitabe kaleme almıştır. Taberi'nin de bu kaynaktan yararlandığı nakledilmiştir. Aynı kaynaktan yararlanan ve Gibbon'a göre, bu Hıristiyan gençleri mağaraya sığınmak zorunda bırakan kral, Roma İmparatorluğunu M.S. 249-251 yılları arasında yöneten Decius'tur. Bu kralın dönemi Hz. İsa'yı takip edenlere yapılan işkencelerle meşhurdur. Gibbona göre bu yerin ismi Ephesos (Efes)'tir. Müslüman müfessirlerin kitaplarında bu imparatorun ismi Decanus, Decaus olarak geçer. Bu yerin ismi ise Aphesus veya Aphesos'tur. Mağarada uyuyanların uyandıkları dönemin imparatorunun adı müslüman müfessirlere göre Tezusius'tur, Gibbon'a göre ise II.Theodosius'tur. Bu imparator, Roma İmparatorluğu Hıristiyanlığı kabul ettikten sonra M.S.408-450 yıllarında tahtta bulunuyordu.[55]

---

[51] Kehf, 18/9
[52] Elmalılı, a.g.e. V, 168
[53] Mevdudi,a.g.e. III, 153
[54] Suat Yıldırım, *Kur'an-ı Hakim Ve Açıklamalı Meali,* Işık Yay. İst-2005, s.293
[55] Mevdudi,a.g.e. III, 154

Ashab-ı Kehf' in kimler olduğuyla ilgili bir diğer bilgi de Tarsus yakınlarında dönemin Roma valisi tarafından takibata alınıp cezalandırılmak istenince, gizlice şehri terk ederek bir mağaraya sığınan ve bir mucize olarak Cenab-ı Hakk tarafından üç yüz yıl kadar uykuya çekilen birkaç imanlı genç olduğudur. Tarih ve tefsir kitaplarındaki yaygın bilgiye göre bu olay, Anadolu'nun Roma hakimiyeti altında bulunduğu miladî 3. yüzyılın 2. yarısında Tarsus dolaylarında vuku bulmuştur.[56]

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Kur'an kıssalarında olayın geçtiği yer, zaman, olayı yaşayan şahıslar hakkında ayrıntılı bilgi verilmez. Çünkü Kur'an kıssalarında önemli olan, kıssanın insana vermek istediği mesaj, öğretmek istediği ilkedir. Bu durum, *Ashab-ı Kehf* kıssasında söz konusu gençlerin kaç kişi oldukları hakkında bir grubun aralarında tartışmaları üzerine Hz.Peygamber'e yapılan uyarıda açıkça ifade edilmiştir: *"(İnsanların kimi) 'onlar üç kişidir; dördüncüleri köpekleridir, diyecekler; yine: 'beş kişidir; altıncıları köpekleridir, diyecekler. (Bunlar)bilinmeyen hakkında tahmin yürütmektir. (Kimileri de) 'onlar yedi kişidir; sekizincisi köpekleridir, derler. De ki onların sayılarını Rabbim daha iyi bilir. Onlar hakkında bilgisi olan çok azdır. Öyle ise Ashab-ı Kehf hakkında, delillerin açık olması haricinde bir münakaşaya girişme ve onlar hakkında (ileri geri konuşan) kimselerin hiçbirinden malumat isteme."* [57]

Sûrede geçen bir başka kıssa, Hz. Adem kıssasıdır. Sûrede, bu kıssaya kısaca şöyle değinilmiştir: "*Hani bir zaman Biz meleklere: "Ademe secde edin !" deyince, onlar da derhal secdeye kapanmışlardı. Ne var ki İblis eğilmemişti. O cinlerden idi. Rabbinin emrinin dışına çıktı…*" [58] Bu kıssada insanlar Allah'ın emri karşısında kibirlenip isyana düşmemeleri konusunda eğitilmektedir. Bu eski kıssaya işaret edilişinin nedeni, o eski düşmanlığa rağmen Allah'ı bırakıp şeytanın soyunu dost edinenlerin şaşılacak bir durum içinde olduklarını belirtmektir.[59] Sûrede geçen diğer kıssalar sadece bu sûrede yer almasına rağmen Hz. Adem kıssası, Kur'an-ı Kerim'de farklı münasebetlerle birkaç defa geçmektedir.

Sûrede geçen bir diğer kıssa Hz. Mûsa (a.s) ile salih kulun ilginç seyahatleridir. Bu kıssada geçen Mûsa hakkında bazı farklı görüşler vardır. Ekseri ulemaya göre ayette geçen Mûsa, Mûsa b. İmran'dır. Said b. Cübeyr'den şöyle bir rivayet nakledilmiştir: İbni Abbas'a dedim ki: "Nevfi Bükalî, Hızır'a arkadaş olan Mûsa'nın İsrailoğullarına gönderilen Mûsa olmadığı görüşünü savunuyor" Bunun üzerine İbni Abbas, "O Allah düşmanı yalan söylemiş!" deyip uzun bir hadisle, bunun bilinen Hz. Mûsa (a.s) olduğunu Rasulullah'tan

---

[56] Hamdi Döndüren, *İnsanlığa Son Çağrı, Kur'an-ı Kerim Meal-Tefsir-Ansiklopedik İndeks,* İst-2003, I, 476-477
[57] Kehf, 18/22
[58] Kehf,18/50
[59] Seyyid Kutub, a.g.e. VII, 419

naklederek anlatmıştır.[60] Gerçekten kıssada geçen Mûsa'nın başka bir Mûsa olduğu düşünülemez. Bu, onun olaylar karşısındaki hal ve hareketlerinden anlaşılmaktadır. Bunlara, kıssada yaşananları işlerken değineceğiz.

Yine bu kıssada Hz. Mûsa (a.s)'ın öğretmeni konumundaki kişinin, kimliği ve mahiyeti hakkında da farklı görüşler ileri sürülmüştür. Semerkandî, Zemahşerî ve Cezairî bunun Hıdır olduğunu, kendisine rahmet verilmesi nedeniyle peygamber olduğunu, ilim verilmesi nedeniyle de bazı gaybî bilgilere sahip olduğunu ifade etmişlerdir. Taberî, bu kişinin Hadır isminde gaybı bilen bir kişi olduğunu uzun uzun anlatmıştır. Beydâvî ise bu şahsın genel kanıya göre Belya b. Melkan adındaki Hıdır olduğunu, bazı rivayetlere göre İlyas veya Elyesa olduğu görüşlerine yer vermiştir. Âlûsi, bu zatın Hadır, Hıdır veya Hadr olduğunu, melek olmasının garip ve batıl bir görüş olduğunu belirtmiştir.[61] Razi ise ekser görüşe göre bu kulun peygamber ve Hıdır olduğunu ileri sürerek bununla ilgili delillerden bahsetmiştir.[62] Kanaatimizce de doğru olan görüş ise Hz. Mûsa (a.s)'a öğreticilik yapan bu salih kulun, kullandığı ifadelerden hareketle onun meleklere ait özelikler taşıdığı, gayb içerikli konuşmaları ile zahiren çok tuhaf görünen fiillerinin perde arkasında daima Yüce Allah'ın bulunduğu, dolayısıyla bu kulun bir insan olmasından ziyade melek olduğudur.[63] Bu görüşü destekler mahiyetteki Mevdûdî'nin şu sözlerine yer vermekte fayda görüyoruz; "Eğer Kur'an, Hz. Mûsa (a.s)'ın eğitilmek üzere gönderildiği kulun bir insan olduğunu söylemiş olsaydı, o zaman Hızır'ın insan olduğunu kabul edecektik. Fakat Kur'an açıkça onun bir insan olduğunu söylemez, aksine '*Kullarımızdan biri'* olduğunu söyler, bu da onun insan olduğunu göstermez. Kur'an'da bu kelime çeşitli yerlerde melekler için kullanılmıştır. (bkz. Enbiya, 21/26, Zuhruf, 43/19) Bunun yanı sıra Hızır'ın insan olduğuna işaret eden hiçbir hadis yoktur… Bu nedenle Hızır'ın bir melek olduğu veya insanlar için belirlenen sınırlarla bağımlı olmayan başka bir yaratık olduğu sonucuna varabiliriz…"[64]

Kıssada geçen bir başka kişi sûrede feta tabiriyle geçen Hz. Mûsa (a.s)'ın yanındaki gençtir. Kur'an, Hz. Mûsa (a.s)'ın yanındaki gencin kim olduğunu bildirmez; fakat bazı hadislere göre bu genç, Hz. Mûsa (a.s)'dan sonra İsrailoğulları'nın başına geçen Yuşa İbni

---

[60] Fahruddin er-Razi, *Mefatihu'l-Gayb,* Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-b.t.y, XXI, 122
[61] Mehmet Okuyan, *Kur'an'da Gizemli Bir Yolculuğun Kıssası,* Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, Sayı-13, İst-2004, s.58-60
[62] Razi, a.g.e. XXI, 126-127
[63] Okuyan, a.g.m. s.78
[64] Mevdudî, a.g.e. III, 190-191

Nun'dur.[65] Bu genç Hz. Mûsa (a.s.)'a hizmet ettiği ve genç yaşta olduğu için feta denmiştir. Arapçada hizmetçiye feta denilmesi bir görgü ve edep ifadesidir.[66]

Kıssanın geçtiği mekân ve kıssada geçen şahıslar hakkında bu kadar bilgiyle yetinip şimdi kıssada yaşanan hadiselere ve bunlardan eğitim açısından çıkarılacak derslere geçebiliriz.

Bu kıssanın eğitim boyutu konusunda onun vuku sebebine bakmak bize ışık tutacaktır. Razi'nin tefsirinde geçen bir hadiste kıssanın vuku sebebi şöyle nakledilmiştir: "Hz. Mûsa, Rabbine 'Yarabbi! Kullarının sana en sevgilisi hangisidir?' diye sorar. Buyurulur ki 'beni zikreden ve unutmayan' 'peki en hikmetli kulun hangisidir?' der. Buyurulur ki 'Hak ile hükmeden ve arzularına uymayan', o 'en bilgili kulun kim' der. O 'belki bir kelimeye rast gelirim de bir hidayeti gösterir veya bir felaketten kurtarır diye insanların ilmini etraflıca inceleyerek kendi bilgisine katan.' diye buyurur. Bunun üzerine Hz. Mûsa (a.s) der ki 'Yarabbi! Kullarından benden bilgilisi varsa bana göster, der. 'Var' buyurulur. 'O halde onu nerede arayayım?' der. *'Mecmaü'l-bahreyn'de* (iki denizin birleştiği yerde) kayanın yanında balığı kaybedeceğin yerde' diye tarif edilir."[67] Görüldüğü gibi daha işin başında Hz. Mûsa (a.s)'ın bu yolculuğa çıkmasının tek nedeni vardır o da 'ilim'. Yani kendisinin bilemediği şeyleri ona öğretecek, ondan daha bilgili bir kula ulaşmak. Kısaca bu yolculuğu 'ilim yolculuğu' diye vasıflandırabiliriz. Ayette geçen *"Mecmaü'l- bahreyn"*in neresi olduğu konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bayraktar Bayraklı ise tefsirinde buna farklı bir bakış açısı getirmiş ve bunun zâhirî ilim ile bâtınî ilmin buluşacağı yer anlamına gelebileceğini belirttikten sonra ledünni ilme sahip olan salih kulun, olayların bâtınî boyutunu bildiğini Hz. Musa (a.s)'ın ise zâhirî bilgilere sahip olduğunu ifade etmiştir.[68]

Yolculuk Hz. Mûsa (a.s)'ın, salih kuldan ona eşlik etmek için bir nevi izin istemesiyle başlar: *"(Musa) ona: 'sana öğretilen yol gösterici ilimden bana öğretmen için sana tabi olabilir miyim?"*[69] Bunun üzerine salih kul, Hz. Mûsa (a.s)'a: *"Sen benimle birlikte olmaya sabredemezsin. Hakkında hiçbir bilgin olmayan şeylere nasıl sabredeceksin."*[70] şeklinde cevap vererek onu karşılaşacağı şeyler konusunda baştan uyarır. Çünkü salih kul, Allah'tan aldığı emirlerle olayların içyüzündeki gerçeklere göre hareket edecek, Hz. Mûsa (a.s) ise bir beşer olarak olayları zahirine göre değerlendirebildiği için salih kulun yaptığı işlere karşı çıkacaktı. İşte salih kul, tüm bunları bildiği için Hz. Mûsa (a.s)'ı uyarmıştır. Hz. Mûsa (a.s)

---

[65] Mevdûdî, a.g.e. III, 187
[66] Elmalılı, a.g.e. V, 191
[67] Razi, a.g.e. XXI, 123
[68] Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri,* Bayraklı Yay. İst-2004, XII, 15
[69] Kehf, 18/66

ise sabırlı olacağına dair söz verince salih kul yolculuk boyunca yaptığı şeyler hakkında kendisine soru sormaması şartıyla Hz. Mûsa (a.s)'ın kendisine eşlik etmesini kabul eder. *"(Mûsa): 'İnşallah beni sabreden biri olarak bulacaksın. Sana hiçbir işte isyan etmeyeceğim' dedi. (Salih kul): 'O halde, eğer bana tabi olursan ben sana anlatıncaya kadar hiçbir şey hakkında bana soru sorma' dedi."* [71]

Salih kul ilk olarak durduk yerde Hz. Mûsa (a.s)'la beraber bindikleri bir gemiyi deler. Bu, Hz. Mûsa (a.s)'ı şaşırtan ilk olay olmuş, sabırlı olacağına ve salih kula hiçbir şey hakkında soru sormayacağına dair söz vermesine rağmen o, bu davranış karşısında tepkisini hemen dile getirmiştir: *"…(Mûsa) halkını boğmak için mi onu deldin ?Doğrusu sen (ziyanı) büyük bir iş yaptın! dedi"*[72] Seyyid Kutub bu ayetin tefsiriyle ilgili olarak şu değerlendirmelerde bulunur: "Gerçekten Hz. Mûsa, akıl ve mantık açısından hiçbir haklı gerekçesi bulunmayan bu şaşırtıcı davranış karşısında kendisinin ve arkadaşının dediklerini ve arkadaşına verdiği sözü unutmuştur. İnsan bazen tümel ve soyut bir anlamı düşünebilir; fakat bu mananın pratik uygulamasıyla yüz yüze gelip gerçek hayattaki örneğiyle karşılaşınca teorik düşüncenin etkisinden daha farklı bir etki hissedecektir. İşte Hz. Mûsa (a.s) az önce tam olarak kavrayamadığı bir şeye sabretmeye güç yetiremeyeceği konusunda uyarılmıştı. O, sabretmeye kesin karar vermiş, ilâhi iradeden yardım dilemiş, katlanacağına söz vermiş ve bu şartı kabul etmişti. Ancak salih kulun pratik uygulamadaki davranışlarıyla karşılaşınca dayanamayıp tepkisini dile getirmiştir. Hz. Mûsa karakter itibariyle heyecanlı ve reaksiyoner bir insandı. Bu yüzden salih kulun yaptığına sabredememiş ve davranışının tuhaflığı karşısında daha önce verdiği sözünü tutamamıştı. Fakat insan yaratılışı yönüyle pratik tecrübede, teorik düşüncenin dışında daha ayrı ve etkili bir çekicilik buluyor. Buna göre insanlar, tadıp denemedikçe meseleyi tam olarak kavrayamaz."[73] Hz. Mûsa bu unutkanlığından dolayı özür diler ve yolculuğa devam ederler.

Yolculuğun devamında salih kul karşılaştığı bir çocuğu -görünürde- sebepsiz yere öldürür. Önceki olayda olduğu gibi burada da Hz. Mûsa, olayın dehşetinden dolayı verdiği sözü tabii olarak tutamayarak bilgin kula karşı çıkmıştır. İlk davranış bir geminin delinmesi ve içindekilerin boğulma ihtimali olmasına karşılık bu, bir canın katledilmesidir. Hem de ihtimal değil, kasten ve bilfiil yapılmış bir öldürme. Bu çok çirkin bir cinayettir…Hz. Mûsa, daha önce verdiği sözü hatırlamasına rağmen buna sabredemez: *"Bir can karşılığı olmadan*

---

[70] Kehf, 18/67-68
[71] Kehf, 18/69-70
[72] Kehf, 18/71
[73] Seyyid Kutub, a.g.e. VII, 428-429

temiz bir çocuğa kıydın ha! Doğrusu sen, çirkin bir iş yaptın"[74] diyerek tepkisini dile getirir. Bunun üzerine salih kul, Hz. Mûsa (a.s)'a ilk ihlalinde söylediği *"ben sana, sen benimle bulunmaya sabredemezsin demedim mi?"*[75] sözünü ikinci defa hatırlatınca Hz. Mûsa (a.s)' da mecburen beraberliklerini tehlikeye atacak sözler söyledi: *"(Mûsa): 'Eğer bundan sonra sana bir şey sorarsam, benimle arkadaşlık etme. Artık ondan sonra benden ayrılmakta mazursun' dedi."*[76] "Hz. Mûsa (a.s) ilme olan aşırı isteğine rağmen iki defa verdiği sözde durmaması nedeniyle salih kulla arkadaşlığını, ona bir daha soru sorarsa bizzat kendisinin sona erdireceğini ifade etmek zorunda kaldı. Bu yolla onu yumuşatmaya çalışmıştır."[77]

Bu ilim yolculuğunun devamında Hz. Mûsa (a.s) ile salih kul, bir köye gelirler ve halkından kendilerine yiyecek bir şeyler vermelerini isterler. Köy halkı ise onlara ikram etmekten kaçınır. Tam o sırada salih kul yıkılmak üzere olan bir duvarı tamir eder. Bunun üzerine Hz. Mûsa (a.s), bir kez daha verdiği sözü unutup bu kez de adeta onun davranışına bir alternatif sunarcasına *"…dileseydin elbet buna karşı bir ücret alırdın, der."* İşte bu söz salih kul ile Hz. Mûsa (a.s)'yı ayıran noktayı kor. *"(Salih kul) işte bu benimle senin aramızın ayrılması demektir. Sabredemediğin şeylerin içyüzünü sana anlatacağım, dedi"* [78]

Kıssa Hz. Mûsa (a.s)'ın, çıktığı bir eğitim yolculuğunda yaşadığı enteresan olaylar karşısında gösterdiği tepkileri ve yolculuğun başında sabırlı olma konusunda hocasına verdiği sözü unutmasından dolayı yaşadığı pişmanlıkları içermektedir ki o bu yüzden yolculuğu yarıda kesmek zorunda kalmıştır. Kıssanın bundan sonraki kısmında ise Hz. Mûsa (a.s)'ın sabır gösteremediği olayların içyüzü salih kul tarafından açıklanacaktır. Bu ayetlerde de eğitimle ilgili çıkarılabilecek önemli dersler bulunmaktadır. Bunlar eğiticide ve eğitilende bulunması gereken vasıflar ve maneviyat eğitimi başlıkları altında ilgili bölümde incelenecektir.

Sûrede geçen son kıssa *Zülkarneyn*, kıssasıdır. Tezimizin giriş kısmında sûrenin sebeb-i nüzûlü olarak Kureyşlilerin, Yahudilerin telkini ile Hz.Peygamberi imtihan etmek için ona sordukları üç soruya değinmiştik. Bu üç sorudan biri, o dolaşan adam (*racül-ü tavvaf*), yeryüzünün doğu ve batılarına ulaşan adam yani *Zülkarneyn*'in haberi hakkında idi. İşte bu kıssada *Zülkarneyn*'le ilgili haberler yer almaktadır. Kıssa şu ayetle başlamaktadır: *"Ve sana Zülkarneyn'i sorarlar. "Size onun bir hadisesini anlatayım" de."*[79] Ayetin başındaki 've'

---

[74] Kehf, 18/74
[75] Kehf, 18/75
[76] Kehf, 18/76
[77] Râzi, a.g.e. XXI, 132
[78] Kehf, 18/78
[79] Kehf, 18/83

bağlacı, bu kıssayı Hızır kıssasına bağlamaktadır. O halde bu, daha önce anlatılan *Ashab-ı Kehf* ve 'Mûsa ile Hızır' kıssalarının da Mekkeli müşriklerin ehl-i kitaba danıştıktan sonra Hz. Muhammed (s.a.v)'in peygamberliğini sınamak için sordukları sorulara bir cevap olarak anlatıldıklarını ispatlamaktadır.[80]

Zülkarneyn, anlamı ve kapsamı geniş olan bir kelimedir. Zülcenaheyn vasfına benzer, iki kanatlı yani işin çeşitli yönlerine vakıf, mükemmel demektir. Karn: asır, boynuz, aynı zamanda yaşayan topluluk, bir toplumun başı, efendisi gibi anlamlara gelir. Görünene ve görünmeyene sahip, dünyanın doğusuna da ve batısına da sahip, dolayısıyla cihangir manaları da mümkündür.

Zülkarneyn'in, İran kralı Büyük Dariyus (M.Ö. 521) olma ihtimali vardır; Zira o da, zamanında meskun dünyanın büyük kısmını ele geçirmiş, İsrailoğullarını da Babil esaretinden serbest bırakmış, dindar olduğu bildirilen bir hükümdardı.[81]

Zülkarneyn'in ismi, nesli ve peygamber olup olmadığı hakkındaki çeşitli rivayetlerden biri de onun dünyaya bütünüyle hükmeden İskenderiye'yi bina eden, Aristo'nun öğrencisi Yunanlı Büyük İskender olduğudur. Ona *Zülkarneyn* denilmiştir. Çünkü o güneşin doğduğu ve battığı yere ulaşmıştı. Yani ülkeler fethederek doğuda ve batıda son sınıra ulaşmıştı. Doğuda ve batıda birçok ülkeye galip gelmişti. Ancak bunun müşkül olduğunu söyleyenler olmuştur. Çünkü İskender kâfirdir ve Aristo'nun öğrencisidir. Açık olan ise onun Allah'ın kendisine geniş bir mülk verdiği salih bir kul olduğudur.[82] Kur'an şu ayetle buna işaret eder; *"Biz onu yeryüzünde büyük bir kudret sahibi kıldık, ona her şey için bir sebep (bir vasıta, bir yol) verdik."*[83] Bu kıssada da *Zülkarneyn*, Allah tarafından kendisine ilim ve kudret verilen salih bir kuldur. *Zülkarneyn* yeryüzünün batısını ve doğusunu dolaşarak çeşitli tecrübelerden geçiriliyor. Öncelikle yeryüzünün batısına doğru yol alınca bir kavme rastlıyor. O kavmi cezalandırma veya bağışlama konusunda serbest bırakılıyor. Buraya kadarki gelişmeler ayette şöyle ifade edilmiştir; *"O da bir yol tutup gitti. Nihayet güneşin battığı yere varınca, onu kara bir balçıkta batar buldu. Onun yanında (orada) bir kavme rastladı. Bunun üzerine biz: Ey Zülkarneyn! Onlara ya azap edecek veya haklarında iyilik etme yolunu seçeceksin, dedik."*[84] Yüce Allah *Zülkarneyn*'i, karşılaştığı bu topluluğu cezalandırmak veya eğitip irşad etmek, böylelikle iyilikle yola getirmek arasında muhayyer bıraktı. Ancak *Zülkarneyn*, bu konuda serbest bırakıldığı halde sebepsiz hareket etmeyerek cezayı

---

[80] Mevdûdî, a.g.e. III, 191
[81] Suat Yıldırım, a.g.e. s.301
[82] Vehbe Zuhaylî, a.g.e. XVI, 23
[83] Kehf, 18/84
[84] Kehf, 18/85-86

zulmedenlere, ihsan ve mükafatı da iman edip salih amel işleyenlere verdi. Kudretini ve seçme özgürlüğünü kötü yönde kullanmaya kalkışmadı. Zira kendisinin de sonunda Rabbine döndürüleceğini biliyordu.[85] *Zülkarneyn*'in bu tavrı ayette şöyle ifade edilir; *"O şöyle dedi; Haksızlık edeni cezalandıracağız; sonra o Rabbine gönderilecek; sonra Allah da ona korkunç bir azap uygulayacak. İman edip de iyi davranan kimseye gelince, onun için de en güzel bir karşılık vardır. Ve buyruğumuzdan, ona kolay olanı söyleyeceğiz."* [86]

Bayraktar Bayraklı'nın bu ayetlerle ile ilgili yorumu şöyledir: "Ayette görüldüğü gibi *Zülkarneyn* önce batıya doğru hareket etmeyi tercih etmiştir. Güneşin battığı yere vardığı anlatılmaktadır. Güneş, batmak ya da batı kavramları bir araya gelmiştir. Güneş, ışığı temsil ettiğine göre *Zülkarneyn*'in de işi, ışık denen bilginin peşine gitmek olmuştur. Güneş doğudan doğduğu gibi, bilgi de peygamberler de doğudan doğmuştur. Güneşin ışınları nasıl batıya gidiyorsa, bilginin ışığını da batıya doğru götürüp insanları eğitmek gerekiyor. Bilgi ve medeniyet doğudan batıya doğru gitmiştir. *Zülkarneyn* bu gidişin örneği durumunda olmuş ve bunu insanlığa hedef olarak sunmuş bir eğiticidir; bunu da davranışı ile göstermiştir. Batıdan bir şey almak, yani bilgi ve medeniyet almak için değil, batıyı aydınlatmak için gitmiştir."[87]

Muhammed Esed'e göre ayette *Zülkarneyn*'e bahşedilen, mümkün iki davranıştan birini seçme konusundaki ilâhi cevaz, sadece Allah tarafından insana sağlanan irade serbestisinin mecâzî ifadesi olmakla kalmayıp, aynı zamanda, maslahata (kamu yararına) uygun olan yolu seçmek durumunda olan yönetici ya da yönetim için meşrû istihsan (toplumsal yahut ahlâkî öncelik) ilkesini getirmektedir ki bu *Zülkarneyn* meselinin ilk dersidir.[88]

88. ayetteki *"...ve buyruğumuzdan, ona kolay olanı söyleyeceğiz."* ifadesi ile ilgili olarak Muhammed Esed şöyle der: "Dürüst ve erdemli davranmak, ilke olarak, insandan beklenen en tabii, en olabilir davranış tarzı olduğuna göre bu davranış tarzıyla ilgili yasaların (kendiliğinden) fazla zorlayıcı olmaması gerekir. Bu meselden çıkarılacak bir başka ders de budur."[89]

Kıssanın devamında *Zülkarneyn* doğuya doğru yol alır. Yine bir toplulukla karşılaşır ki bu insanların güneşle aralarında hiçbir engel, bina, elbise vs. bulunmamaktadır. Güneşin altında yanmaktadırlar. "Öyle görünüyor ki burada, kendilerini güneşten koruma ihtiyacı duymayan, doğal şartlarda yaşayan ilkel bir toplumun insanlarından söz edilmekte ve

---

[85] Elmalılı, a.g.e. V, 211
[86] Kehf, 18/87-88
[87] Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri,* XII, 46
[88] Esed, a.g.e. s.504
[89] Esed, a.g.e. s. 504

Zülkarneyn'in, onların bu yaşama tarzlarını altüst edip kendilerini elem ve ızdıraba sürüklemeden akıllıca davranarak onları kendi hallerine bırakma yolunu tuttuğu anlaşılmaktadır."[90] Yolculuğun devamında *Zülkarneyn* iki dağ arasına ulaştığında, hemen hiçbir sözden anlamayan bir kavimle karşılaşır. Bunlar, *Zülkarneyn*'den burada bozgunculuk yapan Ye'cuc ve Me'cuc ile aralarında bir set yapmasını ve karşılığında ona vergi vereceklerini söylerler. Ancak *Zülkarneyn* onlara bunun için sadece maddî kuvvetleriyle kendisine destek olmalarını ister. Çünkü o Rabbinden gelecek nimet ve rahmetin daha hayırlı olduğunu biliyordu. Nihayetinde *Zülkarneyn*, Ye'cuc ve Me'cuc'un aşmaya asla muktedir olamayacağı bir set inşa eder ve kıssa onun şu ifadeleriyle sona erer; *"Zülkarneyn; 'Bu Rabbimden bir rahmettir. Fakat Rabbimin va'di gelince o, bunu yerle bir eder. Rabbimin va'di haktır' dedi"* [91]

Kıssada *Zülkarneyn*'in kimliği, karşılaştığı insanların kimliği, iki dağ arasındaki yer, Ye'cuc ve Me'cuc'un mahiyeti vs. ile ilgili birçok tartışmalı konu vardır. Bunlar tefsirlerde uzun uzun anlatılmıştır. Ancak bizim için burada önemli olan, kıssanın bize vermek istediği mesajlardır. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Kur'an kıssalarının gayesi bize tarihi bilgi vermek değil ibret dersleri sunmaktır. Bu kıssadan da belirli ahlak ilkeleri temsili bir üslupla bizlere sunulmuştur.

1. 3 Hatırlatma İle Eğitme Metodu

Kur'an'da karşımıza çıkan bir başka eğitim metodu da hatırlatma metodudur. Zihinde önceden varolan bilgilerin çağrıştırılarak yeni bilgilerin bunun üzerine inşa edilmesi şeklinde tarif edebileceğimiz hatırlatma metodu da, eğitimde bilhassa Kur'an eğitiminde sıkça rastlanılan bir eğitim metodudur.

Eğitimde bu metot daha çok duyguların terbiyesinde kullanılır. Çünkü insana önceden bildiği bir hususun yeniden hatırlatılması onun ruhunu derinden etkiler. Bir eğitici istenmeyen bir davranışı ortadan kaldırmak istediğinde muhatabına onunla ilgili önceden yaşanmış acı bir tecrübeyi hatırlattığında bu, ruhlar üzerinde derin bir iz bırakır. Böylece bu metod eğitim faaliyetinin başarıyla sonuçlanmasında katkıda bulunmuş olur.

İnsana, önceden bildiği bir hususun hatırlatılması onun ruhu üzerinde büyük bir etki yapar. Böylece duyguların terbiyesiyle yola çıkılarak ona istenen davranış kazandırılırken istenmeyen davranış terk ettirilebilir.

---

[90] Esed, a.g.e. s.504
[91] Kehf, 18/98

Kur'an'da bu metodun, ya insanlara verilen nimetlerin hatırlatılarak nefislerde Allah'a şükür ve itaat duygularının pekiştirilmesinde ya da geçmişteki kötü duygu ve davranışların hatırlatılıp insanların bunlardan uzaklaştırılmasında kullanıldığı görülmektedir.[92] Örneğin Al-i İmran Sûresi 103. ayette şöyle buyurulur; *"Hep birlikte Allah'ın ipine sımsıkı tutunun ve birbirinizden kopmayın. Hani siz birbirinize düşman kişiler idiniz de O gönüllerinizi birleştirmişti ve O'nun nimeti sayesinde kardeş olmuştunuz. Yani siz bir ateş çukurunun tam kenarında iken oradan da sizi o kurtarmıştı. İşte Allah size ayetlerini böyle açıklar ki hidayet bulasınız."* Görüldüğü gibi ayette Allah'ın nimetleri hatırlatılıyor ve yine ayetin devamında bu hatırlatmanın gayesinin insanın hidayet bulması olduğu anlatılıyor.

Kehf Sûresi'nde, Allah'ın azabını beklercesine O'na imandan imtina eden kafirlere, kendileri gibi iman etmeyen geçmiş milletlerin helâk edildiğinin hatırlatıldığı ayeti buna örnek olarak verebiliriz: *"İşte zulmettikleri için helâk ettiğimiz şehirler! Biz, onların helâki için de belli bir zaman tayin etmiştik."* [93] Önceki ayetlerde insanları imandan alıkoyan şeyin geçmiş milletlerin başlarına gelen felaketlerin kendilerine de gelmesini veya azabın karşılarına dikilivermesini beklemeleri olduğu ifade edilmiştir. İşte bu ayetle Allah'ın kendilerine süre tanımasının onları kesinlikle aldatmaması gerektiğine işaret vardır. Nasıl ki belli bir süre sonra geçmiş milletler helâk edildiyse kendileri de bir süre sonra helâk edileceklerdir. Azabın gecikmesi ise Allah'ın merhametinden dolayıdır. Allah onlara süre tanımaktadır.

Böylelikle Yüce Allah geçmiş milletlerin başına gelenleri hatırlatarak insanların ibret almalarını ve aynı hataya düşmemelerini sağlıyor.

1. 4 Temsil (Darb-ı Mesel) İle Eğitme Metodu

"Temsilin kelime anlamı; Bir şeyin benzerini sunmak veya tasvirini yapmaktır. Diğer taraftan, fikirlerin daha iyi anlatılması için, bazı kavram ve düşüncelerin misalle anlatılmasına "Temsil Metodu" denir."[94] Yine kendisinde garabet bulunan her hayret verici hal, sıfat veya kıssa için "mesel" tabiri kullanılır. Mesel ve temsil aslında aynı kökten gelir. Her mesel aynı zamanda bir temsildir. Ancak her temsil mesel değildir. Temsil şöhret bulup yaygınlaşınca mesel olur. Her ikisinde de asıl olan teşbihtir.[95]

---

[92] bkz. M.Faruk Bayraktar, a.g.e. s.38
[93] Kehf, 18/59
[94] Özbek, a.g.e. s.161
[95] Şadi Eren, *Kur'an'da Teşbih ve Temsiller,* Işık Yay. İst-2001 s.60

Bu metot, eğitimde bilhassa muğlak meselelerin anlatılmasında veya iyi ile kötünün mukayesesinde başvurulan bir metottur. Bu metodun eğitim ve öğretim açısından birçok faydaları vardır. Örneğin duyulara hitap ederek anlamların zihinlere yerleşmesini sağlar. Yine kapalı manaları açtığı gibi mücerret (soyut) fikirleri, herkesin anlayacağı şekilde müşahhas (somut) hale getirir.[96]

Temsil metodu Kur'an'ın da kullandığı eğitim metotlarındandır. "Mesel kelimesi lugatte, *şibih, nazir, delil, hüccet*, bir nesnenin sıfatı, halk arasında kabul görüp yayılmış ve meşhur olmuş sözlerdir. Bunların irad edilip söylenmesine de *"darb-ı mesel"* denir, çoğulu ise emsaldir."[97]

Bu metot, Kur'an'ın insan zihnini eğitirken başvurduğu önemli bir metottur. Kur'an özellikle manevi halleri maddi şeylere benzeterek insan zihnine sunar. Kur'an bu metodu kullanırken insan zihnindeki duyumlara dikkat eder. Yani getirdiği misaller muhatabın duyu dünyasında önceden yer alan şeylerdir. Yine Kur'an'da geçen temsillerin en önemli yönü konuya uygun misallerin verilmesidir. Bu temsillerin gayesini ise yine Kur'an bize açıklamaktadır. *"...Bu misalleri insanlara düşünsünler diye veriyoruz."*[98]

Kur'an-ı Kerim'de pek çok mesel vardır. Kur'an- Kerim buna şu ayetle işaret eder: *"Biz bu Kur'an'da, insanlar için her türlü misal ve öğüdü, farklı usluplarla tekrar tekrar ifade ettik. Fakat bir çoğu bunu anlamadı. Zira bütün varlıklar içinde tartışmaya en düşkün olan, insandır."* [99] Bunlardan çeşitli yönlerden istifade edilir. Tezkir, va'z, his, zecr, ibret gibi yönlerden gidilerek ahlakî bir netice çıkarmak için insanları tenbih ve teşvik etmektir. Kur'an'daki bu meseller, medih ve zem üzerine olduğu gibi, sevab ve ikab, işin ehemmiyetini yüceltmek veya tahkir etmek, işin tahkiki veya iptali üzerine olabilir.

Kur'an'daki emsalleri başlıca iki guruba ayırabiliriz: a) Sarih ve zahir olanlar. b) Kâmin, gizli, remizli ve imalı olanlar ki herkes bunu idrak edemez. Sarih emsale misal olarak şu ayeti ele alabiliriz: *"O gökten bir su indirmiştir de vadiler kendi miktarınca sel olmuştur. Sel de yüze çıkan bir köpük yüklenip götürmüştür. Bir zinet veya bir meta arayıp yapmak için ateşte üzerini (körükleyip) yaktıkları şeylerden (madenlerden) de bunun gibi bir köpük (posa hasıl olur.) İşte Allah hak ile batılı böyle çarpıştırır. Amma köpük atılır gider. İnsanlara fayda verecek olan şeye (asla, cevhere) gelince: işte bu, yeryüzünde kalır. Allah böylece misaller irad eder."* [100] Bu ayet-i kerimede Hak Teâlâ, hakkı ve hak sahiplerini gökten yağan

[96] Özbek, a.g.e. s.161
[97] İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü,* T.D.V. Yay. Ankara-1995, s.175-176
[98] Haşr, 59/21
[99] Kehf, 18/54
[100] Ra'd, 13/17

ve yerde türlü menfaatler sağlayan sulara, bâtılı ve bâtıl olanları ise hak üstünde kısa bir müddet içinde yükselmiş olmakla beraber, çabuk kaybolan köpüklere teşbih etmektedir. Gizli emsale örnek olarak da şu ayeti gösterebiliriz: *"İyi toprakların mahsulü, Allah'ın izniyle (iyi) çıkar, kötü topraklardan ancak kötü (kıt) mahsül çıkar."* [101] İbn-i Abbas'a göre bu ayette mü'min ile kâfir için bir mesel irad edilmiştir. İyi toprağın mahsulü iyi olduğu gibi, iyi mü'minin de ameli iyidir. Çorak toprağın mahsulü kıt ve kötü olduğu gibi, kâfirin de ameli kötüdür."[102]

Kur'an'ın bu metodu kullanmadaki en önemli faydası insan zihnine iyi ile kötünün bilgisini yerleştirmesidir.[103] Kur'an eğitiminin insan fıtratına uygun olduğuna değinmiştik. Burada Kur'an eğitiminin bu yönü bir kez daha göze çarpmaktadır. Şöyle ki, insanda iyiyi örnek alma, kötüden nefret etme özelliği vardır. Kur'an, iyi ve kötünün örneklerle sunuluşunda insanın bu özelliğini dikkate almıştır. Bununla ilgili olarak, güzel sözün meyve veren ağaca, kötü sözün ise sıkıntı veren pis bir ağaca benzetildiği şu ayetleri örnek gösterebiliriz; *"Görmedin mi Allah nasıl misal getirdi; Güzel bir sözü, kökü sabit, dalları gökte olan güzel bir ağaca (benzetti). (O ağaç) Rabbinin izniyle her zaman yemişini verir. Öğüt alsınlar diye Allah insanlara misaller getirir. Kötü bir sözün misali gövdesi yerden koparılmış, o yüzden ayakta durma imkanı olmayan (kötü) bir ağaca benzer."* [104]

Konunun mahiyetine, muhatabın durumuna göre farklı eğitim metotları kullanan Kur'an-ı Kerim, temsil metoduyla da daha çok manevî halleri maddî şeylere benzeterek insan zihnine sunmaktadır.Yani soyut şeyleri somutlaştırarak anlamalarını kolaylaştırmaktadır. *Kehf* Sûresi'nde de bu metodun birkaç yerde kullanıldığını görmekteyiz. Örneğin 7 ve 8. ayetlerde, dünya nimetlerinin insanları imtihan etmek için varolduğu ve bir gün gelip yok olacağı belirtilmektedir. Daha sonra 32-44. ayetlerde bu konu temsîli bir üslupla anlatılmaktadır. Sûrenin 7 ve 8. ayetleri şöyledir: *"Biz kimin daha iyi amel işlediğini ortaya koymak için yeryüzündeki varlıkları, yeryüzünün süsü ve yaldızı yaptık. (bununla beraber) biz mutlaka oradaki her şeyi kupkuru bir toprak haline getireceğiz."*

Bu ayetler öncelikle yeryüzündeki bütün güzelliklerin Allah'ın insanları sınaması için bir araç olduğunu ifade etmekte ardından da bu güzelliklerin gelip geçici olduğunu, bir gün gelip yok olacağını ifade etmektedir. İfadeler açık ve anlaşılır bir durumdadır. Ancak bu örnekler müşahhas bir örnekle sunulduğu zaman insan zihninde daha kalıcı bir tesir

---

[101] A'raf, 7/58
[102] Cerrahoğlu, a.g.e. s.175-176
[103] Bayraktar Bayraklı, *İslam'da Eğitim,* s.208
[104] İbrahim, 14/24-26

bırakacaktır. İşte 32-44. ayetlerde bu gerçek canlı bir örnekle sunulmaktadır; *"Onlara, şu iki adamı misal olarak anlat: Bunlardan birine iki üzüm bağı vermiş, her ikisinin de etrafını hurmalarla donatmış, aralarında da ekinler bitirmiştir. İki bağın ikisi de yemişlerini vermiş, hiçbirini eksik bırakmamıştı. İkisinin arasından bir de ırmak fışkırmıştık. Bu adamın başka geliri de vardı. Bu yüzden arkadaşıyla konuşurken ona şöyle dedi: 'Ben servetçe senden daha zenginim; insan sayısı bakımından da senden daha güçlüyüm' O (böyle gurur ve kibirle) kendisine zulmederek bağına girdi ve şöyle dedi: 'Bunun hiçbir zaman yok olacağını sanmam. Kıyametin kopacağını da sanmıyorum. Şayet Rabbimin huzuruna götürülsem, hiç şüphem yok ki, (orada) bundan daha hayırlı bir akibet bulurum.' Karşılıklı konuşan arkadaşı ona hitaben 'sen dedi, seni topraktan, sonra nutfeden yaratan, daha sonra seni bir adam biçimine sokan Allah'ı inkar mı ettin? Fakat o Allah benim Rabbimdir ve ben Rabbime hiçbir şeyi ortak koşmam. Bağına girdiğinde: 'Maşallah! Kuvvet yalnız Allah'ındır' deseydin ya! Eğer malca ve evlatça beni kendinden güçsüz görüyorsan (şunu bil ki), belki Rabbim bana, senin bağından daha iyisini verir; senin bağına ise gökten yıldırımlar gönderir de bağ kupkuru bir toprak haline gelir. Yahut bağının suyu dibe çekilir de bir daha onu arayıp bulamazsın.' Derken onun serveti kuşatılıp yok edildi. Böylece bağı uğruna yaptığı masraflardan ötürü ellerini ovuşturup kaldı. Bağın çardakları yere çökmüştü. 'Ah, diyordu keşke ben Rabbime hiçbir ortak koşmamış olsaydım!' Kendisine Allah'tan başka yardım edecek destekçileri olmadığı gibi kendi kendini de kurtaracak güçte değildi. İşte burada yardım ve dostluk, hak olan Allah'a mahsustur. Mükafatı en iyi olan O, en güzel akîbeti veren yine odur."*[105]

Seyyid Kutub'un bu ayetle ilgili değerlendirmesi şöyledir: "Bu temsîlî kıssa, geçici değerlerle kalıcı değerlere bir örnek olarak anlatılıyor. Kıssada, biri dünya hayatının süsüyle gururlanan, diğeri ise Allah yolunda bulunmaktan onur duyan iki insan tipi gözler önüne seriliyor. Her ikisi de insanlara örnektirler: İki bahçenin sahibi zengin olup, serveti kendisini baştan çıkarmış, nimet kendisini şımartmış, insanların ve hayatın kaderine egemen olan büyük kudret sahibini unutmuş, elindeki nimetleri sonsuz ve tükenmez sanan, makam gücünü ayrılmaz zanneden kimselerin örneği…Arkadaşı ise, mü'min olup imanıyla onur duyan, Rabbini anan, nimeti, onu verenin rahmet ve büyüklüğüne delil olarak gören, dolayısıyla, sahip olduğu nimetlere nankörlük etmeyen, aksine bunu Allah'a hamdedip O'nu anmayı gerektiren bir sebep olarak gören insanların örneği…"[106]

---

[105] Kehf, 18/32-44

[106] Seyyid Kutub, a.g.e. VII, 409

Sûrede geçen bir başka temsil, dünya hayatının gökten indirilen suya benzetildiği 45. ayettir: *"Onlara şunu da misal göster; Dünya hayatı, gökten indirdiğimiz bir su gibidir ki, bu su sayesinde yeryüzünün bitkisi (önce gelişip) birbirine karışmış; arkasından rüzgarın savurduğu çerçöp haline gelmiştir. Allah her şey üzerinde iktidar sahibidir."* Dünya hayatını tasvir eden bu ifadeler ruhta fanilik duygusunu çağrıştırmaktadır. Dünyanın faniliği ve kısalığı üç cümlede tamamlanmaktadır: Gökten suyun inmesi, onu emen bitkilerin birbirine karışması, rüzgarın savurduğu çerçöpe dönmesi.[107] Bu temsil, dünya hayatının geçiciliğine ve bekâsının azlığına delalet eder. Bu ayet fakir mü'minlere karşı kibirlenen müşriklerin daha önce geçen meseliyle ilişkilidir. Ayette geçen *'dünya hayatı, gökten indirdiğimiz bir su gibidir ki, bu su sayesinde yeryüzünün bitkisi birbirine karışmış'* ifadesinden anlaşılıyor ki, bitkiler o su ile gelişiyor ve manzarası güzelleşiyor. Bu müddet bitince yani su kesilince bitkiler kuruyor ve çerçöp haline geliyor. Yine ayetteki *'Allah her şey üzerinde iktidar sahibidir'* ifadesine göre Allah, başta yaratmaya, sonra geliştirmeye sonra da iptal etmeye muktedirdir. Dünyanın halleri de böyledir. Başta çok güzel bir şekilde ortaya çıkar, sonra yavaş yavaş azalır, sonra da fenâ ve helâke gidinceye kadar dağılmaya başlar. Akıllı bir insanın buna benzer bir şeye sevinmemesi gerekir.[108]

Görüldüğü gibi her iki örnek de dünya hayatının ve dünya nimetlerinin gelip geçici olduğunun bu yüzden insanların bunlara dayanıp güvenmemeleri gerektiğini müşahhas örneklerle anlatmaktadır.

1. 5 Soru-Cevap İle Eğitme Metodu

Eğitim tarihinde anlatım yönteminden sonra en yaygın olarak kullanılan soru-cevap metodu, kişinin zihinsel işleyişini etkin hale getirmek, dikkatini belli bir noktaya çekmek gibi amaçlarla kullanır. Bu metodun eğitimdeki tarihçesi Sokrat'a kadar uzatılır. Bunun için bu metoda "Sokrat Usûlü" veya *"Tekşif Usûlü"* de denmiştir.[109]

Her öğretim metodunda olduğu gibi bu metottan da iyi bir şekilde istifade edebilmek için dikkat edilmesi gereken bazı hususlar vardır. Öncelikle eğitici bu metodu kullanırken neyi, ne zaman sorması gerektiğini çok iyi bilmelidir. Eğitici sorduğu sorularla muhatabının sadece hatırlama gücünü değil aynı zamanda onların düşünme gücünü de kullanmalarına imkân sağlar. Eğitici bu hususlara dikkat etmezse soru-cevap metodu zaman kaybı veya cevap veremeyen kişilerin şevkini kırma gibi olumsuz neticelere sebep olabilir. Ayrıca eğer bu

[107] Ali Akay, *Kur'an'da Temsîlî Anlatım,* Basılmamış Doktora Tezi, Şanlıurfa-2002 s.125
[108] Razî, a.g.e. XXI, 111
[109] M.Faruk Bayraktar, a.g.e s.204

metot verilen konunun içeriğine uygunsa tercih edilmelidir. Yoksa bir metot ne kadar iyi ve kullanışlı olursa olsun yerinde ve zamanında uygulanmazsa istenilen netice elde edilemez.

Genel hatlarıyla bu şekilde tanıdığımız soru-cevap metodunun Kur'an-ı Kerim'de de oldukça geniş bir şekilde kullanıldığını görmekteyiz. Kur'an insanı bu metotla eğitip öğretme yolunu göstermiştir. Hatta bu metodun eğitimde kullanılan ilk metot olduğunu söyleyebiliriz: *"Hatırla ki, Rabbin Ademoğullarının sulblerinden zürriyetlerini çıkarıp da onları nefislerine karşı şahit tutarak: Ben sizin Rabbiniz değil miyim? diye buyurduğu zaman, onlar da: Evet Rabbimizsin, şahit olduk demişlerdi. Bu şahit tutuşumuzun sebebi, kıyamet günü bizim bundan haberimiz yoktu dersiniz diyedir."* [110] Bu ayette Yüce Allah insanın bildiği bir hususu kendisine tasdik ettirerek ilk terbiye metodu olarak soru-cevap metodunu kullanmıştır. Bu şekilde insan zihni uykudan uyandırılmış oluyor.

Kur'an'da bu metot bazen istifham-ı inkârî şeklinde karşımıza çıkar. Yani bu tür sorularda maksat önceden verilmiş hükümlere inandırmaktır. Buna örnek olarak şu ayeti gösterebiliriz: *"Peygamberleri de onlara şöyle demişti: Hiç gökleri ve yeri yaratan Allah'ın birliğinden şüphe edilir mi?"*[111] Bu şekilde, muhataba telkin edilmek istenen hükmü kavratmak ve bunu ona kolayca inandırmak amaçlanmıştır.[112]

Kur'an'da soru-cevap metodunun en çok kullanıldığı şekil ise uyarma ve açıklama şeklindedir. Bu tür ayetlerde Yüce Allah muhatabın dikkatini uyandırmak için bir soru sorar ve hemen arkasından sorunun cevabını verir. Örneğin: *"De ki: Göklerde ve yerde olan şeyler kimindir? De ki Allah'ındır"* [113] buyurularak gözler önemli bir konu üzerine çekilmiş hemen peşinden de konu açıklanmıştır. Yine buna örnek olarak şu ayetleri gösterebiliriz: *"Arkadan çekiştirmeyi yüze karşı eğlenmeyi ve ayıplamayı adet edinen her kişinin vay haline. Ki o malı yığıp tekrar tekrar sayandır. Malı hakikaten kendisine ebedi hayat verdiğini sanır o. Hayır, o andolsun Hutame'ye atılacaktır. O Hutame'nin ne olduğunu sana bildiren nedir? O Allah'ın tutuşturulmuş bir ateşidir ki tırmanıp yüreklerin ta üstüne çıkacaktır o. Bu onların üzerine kapatılmıştır. Kendileri uzatılmış sütunlarda bağlı olarak."* [114] Burada, anlatılan konu içerisinde geçen ve bilinmeyen bir kavram söz konusudur. Kur'an dikkatleri bu kavram üzerine çekmek için önce onun ne olduğunu muhataba sorar, peşinen de yine soruyu kendisi cevaplandırır. Verilen her iki örnekte de Yüce Allah vermek istediği mesaja veya öğretmek

---

[110] A'raf, 7/172
[111] İbrahim, 14/10
[112] M.Faruk Bayraktar, a.g.e. s.36
[113] En'am, 6/12
[114] Hümeze, 104/1-9

istediği hususa önce dikkatleri çekiyor daha sonra onu anlatmaya geçiyor ve bunu yaparken de tüm eğiticilerin istifade etmesi gereken bir metot olan soru-cevap metodunu kullanıyor.

Kur'an'da soru-cevap metodunun kullanıldığı daha pek çok ayet bulunmaktadır. Konunun anlaşılması sadedinde ve çalışmamızın hacmi gereği bu kadar misalle iktifa etmeyi uygun buluyor ve *Kehf* Sûresi'nde bu metodun nasıl uygulandığına geçiyoruz.

Bu metot *Kehf* Sûresi'nde birkaç yerde ve birkaç şekilde kullanılmıştır. Sûreyi incelediğimizde metodun kullanıldığı ilk ayetin 9. ayet olduğunu görürüz: *"Yoksa sen Kehf ve Rakim ashabını bizim şaşılacak ayetlerimizden bir şey mi sandın."* [115] Sabûnî'ye göre bu ayette bir istifham-ı inkari söz konusudur. "Bunun manası şudur. Ey Muhammed *Ashab-ı Kehf* kıssasının, gariplikleri ne rağmen Allah'ın en acaip ayetleri olduğunu sanma. Kainatın aşamalarındaki gariplikler ve acayiplikler *Ashab-ı Kehf*in kıssasından daha üstündür."[116]

Bu soru kafirlerin *Ashab-ı Kehf* hakkındaki şüpheli tutumlarını ortaya koymak amacıyla sorulmuştur. "Siz gökleri ve yeri yaratan Allah'ın, birkaç kişiyi birkaç yüzyıl boyunca uyku halinde bırakmaya ve onları uykudan uyandırır gibi diriltmeye gücü yetmez mi sandınız? Eğer güneşin, ayın ve dünyanın yaratılışını düşünmüş olsaydınız, böyle bir şeyin Allah için zor olduğunu düşünmezdiniz bile."[117] Bu sorunun Hz. Peygamber'e hitaben sorulması ise şu şekilde açıklanabilir: Yani başkaları şaşırsalar da daha büyük ayetlere mahzar olan ve kendisinden daha güzel amel istenen sen (Ey Muhammed) o zanna kapılma.

Görüldüğü gibi ayet, *Ashab-ı Kehf*'in üç yüz yıllık bir uykudan uyanmasının, Allah'ın diğer harikuladelikleri karşısında çok da şaşılacak bir durum olmadığına, bir soru üslubuyla dikkat çekmektedir. Bununla Yüce Allah kainattaki ayetlerin *Ashab-ı Kehf* olayından daha şaşırtıcı ve ibret verici olduğuna işaret etmektedir.

Sûrede istifham-ı inkarî tarzındaki bir diğer soru üslubu 15. ayette geçmektedir: *"…Öyleyse Allah hakkında yalan uydurandan daha zalimi var mı?"* Ayette geçen *'Allah hakkında yalan uyduran'* ifadesiyle müşrikler kastedildiği gibi aynı sûrenin 4.ayetinde geçen *'Allah evlat edindi diyenler'* de kastedilmektedir. Burada Allah'a şirk koşmanın, insanlara ait bazı vasıfları ona atfetmenin büyük bir haksızlık olduğu hatta haksızlıkların en büyüğü olduğuna, bu haksızlığı işleyenin de zalimlerin en büyüğü olduğuna soru üslûbuyla dikkat çekilmektedir. Yani Allah'a ortak koşmak sûretiyle ona yalan isnad edenden daha zalim bir kimse yoktur.

---

[115] Kehf, 18/9
[116] Muhammed Ali es-Sabuni, *Safvetü't-Tefasir,* Daru'l-Kalem, Beyrut-b.t.y. II, 183
[117] Mevdudi, a.g.e. III, 154

Sûrede buna benzer bir diğer soru üslûbu 57. ayette geçmektedir: *"Kendisine Rabbinin ayetleri hatırlatılıp da ona sırt çevirenden, kendi elleriyle yaptığını unutandan daha zalim kim vardır?…"* Allah'ın açık ayetleri kendisine va'zedildiği ve açık olarak buna ikna edildiği halde, Allah'ın ayetlerini görmezden gelip unutan ve dikkatini ona yöneltmeyenden daha zalim kimse yoktur.[118] Önceki ayetlerde Yüce Allah, gönderdiği peygamberlerle insanları uyardığı halde inanmayan hatta diğer insanları da inanmaktan ve günahlarının bağışlanmasını istemekten alıkoyanlardan bahsetmişti. Söz konusu ayette ise bu tür insanlardan daha zalim kimsenin olamayacağı, bir soru üslûbuyla ifade edilmiştir.

Verdiğimiz üç örnekte de cevabı içinde olan sorular yöneltilerek insanların dikkatleri belli bir noktaya çekilmiştir. Soru üslûbu her zaman dikkatleri canlı tutan bir üslûptur. Böylelikle Kur'an-ı Kerim, öğretmek istediği mesajların daha etkili ve kalıcı olmasını sağlamıştır.

Sûrenin 102. ayetinde yine bir soru üslûbuyla karşılaşmaktayız: *"Kafirler beni bırakıp da kullarımı dostlar edineceklerini mi sandılar? Biz cehennemi kafirler için bir konak olarak hazırladık."* Bu ayetteki soru "zannetme" üzerine kuruludur. Allah'ı bırakıp Allah'ın kullarından birini dost edinmek şirktir. Böylece kâfir inkârına bir de şirki eklemiş olmaktadır.[119] Burada Yüce Allah kendisinden başka dostlar edinenleri bir soru üslûbuyla kınamaktadır. Yani onlar, Allah'tan başka birtakım varlıkları dost edindiklerini zannetseler de durum böyle değildir. Zira insan için Allah'tan başka dost ve yardımcı yoktur.

Son olarak 103. ayette de soru üslûbu kullanılmış, ondan sonra gelen ayetlerde ise bu soruya cevap verilmiştir. Şöyle ki: *"De ki: Size, (yaptıkları) işler bakımından en çok ziyana uğrayanları (el-ahserin) bildirelim mi?"* Bu ayette de Yüce Allah önemli bir hususa yine bir soru üslûbuyla dikkatleri çekmektedir. Soru bilgilendirme için sorulmuştur. Yüce Allah, amel, iş, eylem, bakımından kimin zararda olduğu konusunda insanları bilgilendirmektedir. Bu bilgilendirme, insanları yanlış davranış, amel ve işlerden caydırmayı amaçlamaktadır. Ayette geçen *"el-ahserîn"* kelimesi, "en çok ziyana uğrayanlar" anlamına gelmektedir. İlâhi eğitimde bu bilgilendirme yapıldığına göre, beşerî din eğitiminde de yer almalıdır.[120] Ve bu bilgilendirme soru üslubuyla olduğu zaman daha dikkat çekici ve zihinlerde daha kalıcı olacaktır. Yüce Allah 103. ayette bilgilendirmek için sorduğu soruyu 104 ve 106. ayetlerde cevaplandırmaktadır: *"(Bunlar;) iyi işler yaptıklarını sandıkları halde, dünya hayatında çabaları boşa giden kimselerdir. İşte onlar, Rablerinin ayetlerini ve ona kavuşmayı inkar*

---

118 Sabunî, a.g.e. II, 197
119 Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri,* XII, 60
120 Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri,* XII, 60

eden, bu yüzden amelleri boşa giden kimselerdir ki, biz onlar için kıyamet gününde hiçbir ölçü tutmayacağız. İşte, inkar ettikleri, ayetlerimi ve resûllerimi alaya aldıkları için onların cezası cehennemdir." Ayetler Allah'a ve ahirete iman etmeden yapılan iyiliklerin boşa gideceğini, hatta böyleleri için kıyamette tartı bile tutulmayacağını ve gidecekleri yerin cehennem olduğunu bir soru-cevap üslûbuyla öğretmektedir. Çünkü Allah'ı ve ahiret gününü inkar eden ve Allah'ın ayetleriyle alay eden bir kimsenin yaptığı iyiliğin Allah katında hiçbir kıymeti yoktur.

Ayetlerin başka bir manası da şudur: " *'Dünya hayatındaki çabaları'* Yani onlar her ne yapmışlarsa Allah'ı ve ahireti düşünmeksizin bu dünya için yapmışlardır; dünya hayatını gerçek hayat olarak kabul ettikleri için, bu dünyada zengin ve başarılı olmak onların tek amacı haline gelmiştir. Onlar Allah'ın varlığına şehadet etseler bile, bu şehadetin ifade ettiği iki anlama dikkat etmemişlerdir: Hayatlarını Allah'ın rızasını kazanacak bir şekilde geçirmek ve bu dünyada yapılan her şeyin hesabının verileceği 'o gün' kurtuluşa erenlerden olmak… *"onlar amelleri boşa giden kimselerdir"* Yani bu amellerin, kıyamet gününde onlara hiçbir faydası olmayacaktır. Onlar bu amelleri büyük kazançlar olarak değerlendirmiş olabilirler, fakat gerçek şu ki dünyanın sonu geldiğinde bu amellerin hiçbir değeri olmayacaktır. Onlar Rablerinin huzuruna çıkarıldıklarında ve bütün amelleri terazilere konulduğunda, büyük saraylar inşa etmiş, kütüphaneler kurmuş… olsalar bile bunların hiçbir ağırlığı olmayacaktır. Kısacası icatları, endüstrileri, bilimleri, sanatları ve bu dünyada iken övündükleri başka şeyler terazi üzerinde tüm ağırlıklarını kaybedeceklerdir. Orada ağırlığa sahip olacak tek şey, ilâhi emirlere uygun olan ve Allah rızası amaçlanarak işlenen amellerdir. Bu nedenle şu bir gerçektir ki, bir kişinin tüm çabaları bu dünya ile sınırlı ise böyle bir kimse, yaptığı işlerin karşılığını ahirette görmeyi ummamalıdır; çünkü tüm bunlar dünyanın sona ermesiyle boşa çıkıp yok olmuşlardır. Şu da açıktır ki, ancak yaptığı işleri O'nun emirleri doğrultusunda, O'nun rızasını, hoşnutluğunu kazanmak amacıyla yapan ve yaptıklarının karşılığını ahirette görmeyi uman bir kimsenin amelleri terazi üzerinde bir ağırlığa sahip olabilir. Bunun aksi olduğunda böyle bir kimse bütün amellerinin boşa çıktığını görecektir.[121]

Yukarıdaki ayetler şu şekilde de anlaşılabilir. Bunlar insanın amel konusundaki yanılgısının kaynaklandığı nedenlerden bazılarıdır. Katı gönül, inkâr psikolojisi, şeytanın süslemesi insana kötü amellerini iyi, çirkinlerini güzel göstermekte, neticede iyi iş yapıyorum zannına kapılarak, dünya hayatında amelleri boşa gitmektedir. Bu insan hem dünya hem

---

[121] Mevdûdî, a.g.e. III, 201-202

ahirette en çok ziyanda olan kimsedir.[122] İşte tüm bu gerçekler, insanların zihninde daha kalıcı olması için soru-cevap üslûbuyla dile getirilmiştir.

1. 6 Tekrarla Eğitim Metodu

Kur'anın kullandığı bir metot da tekrarla eğitme metodudur. Kur'an- Kerim'de bazı kelime ve ayetler tekrarlanmaktadır. Bunun sebebini vaziyet ve icabatta aramak lazımdır. Bundan başta Arap dili ve üslubu bakımından da tekerrür lüzumlu bir keyfiyettir.[123]

Kur'an'ın bu metodu kullanmasına örnek olarak Kur'an'da kıssalardan mükerreren söz edilmesini gösterebiliriz. Çünkü Allah Teala insanları bu kıssalardan ibret almaları hususunda eğitmek istemektedir. "Mesela, zalimlerin akibetleri, düçar oldukları feci durumlarını bu kıssalardan öğreniyoruz ki, bu hususları muhtelif vesilelerle tebarüz ettirebilmek için, kıssaların tekrarlanmasından daha tabii bir şey olamaz."[124]

Kur'an-ı Kerim'de bazen bir mananın, bazen bir kelimenin, bazen de bütün bir ayetin tekrar ettiği görülür. Aslında Araplar eskiden beri bu üsluba alışkındı. Kur'an, bu üslubu daha güzel ve daha cazip bir şekilde devam ettirmiştir.

Mekke'deki Kureyş müşriklerinin Hz. Peygambere ve İslam'a karşı gösterdikleri mukavemet, husumet ve müslümanlara karşı yaptıkları fena hareketler herkesin malumudur. Onların putperestlik ve şirk hususundaki ısrarlarına cevap olarak verilen tembih ve va'idlerin ehemmiyetini yükseltmek, ifade ve hükümlerin kuvvetini artırmak için kelime ve ayetlerin tekrarlanmasından daha tabii bir şey olamazdı.[125]

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi Kur'an'ın tekrar üslubu bazen bir kelimenin bazen bir ayetin bazen de bir konunun tekerrür etmesi şeklinde karşımıza çıkar. Bu durum, bazen bir sûrede aynı konunun birkaç defa işlenmesi şeklinde de olabilir. İşte *Kehf* Sûresi'nden vereceğimiz örnekler bu sonuncusuna dairdir.

Sûrede bu konuyla ilgili ilk göze çarpan örnek Allah'ın kudreti ve O'nun her şeye gücünün yettiğini ifade eden ayetlere farklı yerlerde yer verilmiş olmasıdır. Özellikle sûrede geçen kıssalarda Allah'ın her şeye kâdir olduğuna vurgu yapan ifadelerle karşılaşmaktayız. Sûreye ismini veren *Ashab-ı Kehf* kıssasında o gençlerin uzun yıllarca bir mağarada uyutulup daha sonra uyanmaları, uyurken güneşin yönüne göre sağa sola çevrilmeleri gibi durumlar tamamen Allah'ın mûcizevî kudretiyle gerçekleşen hadiselerdir.

---

[122] Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri,* XII, 62
[123] Cerrahoğlu, a.g.e. s.,173
[124] Cerrahoğlu, a.g.e. s.,174
[125] Cerrahoğlu, a.g.e. s. 173

Sûrede kendisine iki bağ verilen adamın misalinde ise malının çokluğuyla övünen gururlu adama karşı imanlı arkadaşının yaptığı şu uyarılar da Allah'ın kudretine işaret eden bir başka pasajdır: *"Benim servetimin ve çoluk çocuğumun sayısının seninkinden daha az olduğunu düşündüğüne göre, bağına girdiğinde: "Maşallah! Allah ne güzel dilemiş ve yapmış! Ondan başka gerçek güç ve kuvvet sahibi yoktur." Demeli değil miydin? Olur ki Rabbim senin bahçenden iyisini bana verir ve senin o bahçene gökten bir afet indirir de bağın kupkuru toprak kesilir; yahut bağının suyu çekilir de ondan artık büsbütün ümidini kesersin."*[126]

Bu kıssanın hemen akabinde, dünya hayatının gökten indirilen suya benzetildiği 45. ayette de Allah'ın her şeye kadir olduğuna işaret edilmiştir: *"Onlara şunu da misal göster; Dünya hayatı, gökten indirdiğimiz bir su gibidir ki, bu su sayesinde yeryüzünün bitkisi (önce gelişip) birbirine karışmış; arkasından rüzgarın savurduğu çerçöp haline gelmiştir. Allah her şeye hakkıyla kadirdir."*

Sûrede Allah'ın kudretinden bahseden son pasaj ise *Zülkarneyn* kıssasında geçmektedir. Kıssada *Zülkarneyn*, karşılaştığı kavmi Ye'cuc ve Me'cuc'un zulmünden kurtarmak için sağlam bir set inşa ettikten sonra, Allah'ın dilerse bunu yerle bir edebileceğini ifade etmesi Allah'ın her şeye kadir olduğuna işaret eder: *"Bu Rabbimden bir rahmettir. Rabbimin va'di gelince onu yerle bir eder. Rabbimin va'di gerçektir"*[127] Sûrede tekrar edilen bir diğer konu da ahiret ve ahvali, cennet-cehennemdir. Bu konular sûrenin farklı yerlerinde farklı münasebetlerle işlenmiştir. İlk olarak sûrenin girişinde, Kur'an'ın indiriliş amacının, iman eden ve etmeyenlerin ahiretteki akıbetlerinin nasıl olduğunu insanlara bildirmek olduğunu ifade eden ayetlerde ahiret sahnesinden küçük bir tablo sunulmuştur: *"Hamd olsun Allah'a ki o, (insanları) kendi tarafından çetin bir azap ile ikaz etmek, iyi iş ve davranışlarda bulunan mü'minlere, kendileri için, içinde ebedi kalacakları (cennette) güzel bir ecir bulunduğunu müjdelemek ve 'Allah evlat edindi' diyenleri de uyarmak için kuluna (Muhammed'e), kendisinde hiçbir (tezat ve) eğrilik bulunmayan dosdoğru Kitab'ı indirdi."* [128]

Sûredeki *Ashab-ı Kehf* kıssası da yine ahiretin varlığına işaret eden canlı bir örnektir ki insanların, onların bu durumundan haberdar edilmeleri de zaten haşrin varlığı konusunda canlı bir delil olması içindir. Bu durum ayette şu şekilde ifade edilmişti: *"Böylece(insanları)*

[126] Kehf, 18/39-41

[127] Kehf,18/98

[128] Kehf, 18/1-4

onlardan haberdar ettik ki, Allah'ın va'dinin hak olduğunu kıyametin şüphe götürmez olduğunu bilsinler…" [129]

Ahiret konusu bunun dışında sûrenin 29-30, 47-49, 52-53, 99, 100-108. ayetlerinde de farklı münasebetlerle işlenmiştir. Bunları Ahiret İnancının Pekiştirilmesi başlığı altında inceleyeceğimiz için burada bu kadar örnekle iktifa etmeyi uygun buluyoruz.

[129] Kehf, 18/21

İKİNCİ BÖLÜM
KEHF SÛRESİNE GÖRE EĞİTİCİDE VE EĞİTİLENDE BULUNMASI GEREKEN VASIFLAR VE EĞİTİMİN MANİLERİ

Eğitimde başarıya ulaşmak ve istenen neticeyi elde etmek için gerek eğiticide gerek eğitilende birtakım vasıfların bulunması gerekir. Kur'an-Kerim diğer konularda olduğu gibi bu konuda da bize ışık tutmuş ve konuyla ilgili farklı örnekler sunmuştur.

Kehf Sûresi'nde özellikle bir eğitim yolculuğu olan Hz. Musa-Hızır kıssasında gerek Hz. Mûsa (a.s)'ın gerekse Hızır'ın ifade ve davranışlarında bu konuyla ilgili birçok örnekle karşılaşmaktayız. Şimdi eğiticide ve eğitilende bulunması gereken bu vasıfların neler olduğunu görelim.

2. 1 Eğiticide Bulunması Gereken Vasıflar

2. 1. 1 Rehber ve Aydınlatıcı Olma

Eğiticinin öğrenen bireye rehberlik etmesi, onu gerekli konularda aydınlatması önemli bir konudur. Rehberlik, ferdin bütün hallerinde gelişmesine yardım eden faaliyetleri ifade eden bir terimdir. Hayatın her alanında ve her yerde rehberliğe ihtiyaç vardır ve rehberlik eğitim sürecinin tamamlayıcı bir parçasıdır. Rehberlik, "Ferdin müstakil hareket edebilen bir kimse haline gelmesi ve hedeflenen yolu bulabilmesi için yapılan yardımdır, denilebilir. Fakat bu yardım hiçbir zaman ferdin yapamadığı bir işi yapıvermek değil, o işi yaparken karşılaştığı güçlüğü nasıl yeneceği hususunda yol göstermek, ona güçlüğü aşacak bilgiler vermektir.[130]

Rehberlik ilkesi Kur'an-ı Kerim'de hidayet ifadesiyle karşımıza çıkmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de bu anlamda rehberlik konusuna yer verildiğini görüyoruz. Hidayet kelimesi de

[130] M.Faruk Bayraktar, a.g.e. s.232-233

ayetlerden anlaşıldığı gibi yol göstermek anlamındadır. Bu da gerek insanlara doğruları göstermek gerekse onlara bilmediği şeyleri öğretmek şeklinde anlaşılabilir.Kur'an-ı Kerim'de başta Hz.Peygamberin ve tüm peygamberlerin insanlar için rehber ve yol gösterici oldukları birçok ayette belirtilmiştir: *"...Şüphesiz ki sen doğru bir yolu* göstermektesin."[131] Giriş bölümünde de değindiğimiz gibi gerçek hidayet yani rehberlik, ilâhidir. Bunun da kaynağı Hz.Peygambere indirilen Kur'an-ı Kerim'dir.

İslam, eğiten insanların eğitimde her şeyi gerçekleştireceklerini kabul etmemektedir. Eğitici, bir nevi eğitimin icrası görevini yapmaktadır. İyi yola gitmek, iyi insan yetiştirmek için ilâhi bir gücün eğitime müdahale etmesi gereklidir. Bununla ilgili şu ayeti örnek olarak verebiliriz: *"Kişinin: Allah bana hidayet verseydi elbette sakınanlardan olurdum (diyeceği günden sakının)!"*[132] Günahkâr nefis de, ilâhi hidâyetin eksikliğini hissedip onsuz iyi olunamayacağının farkına varmaktadır. O dahi hidâyeti, insanda değil, ilahi güçte bulmaktadır.[133] Yine Hz.Peygamber'e hitaben: *"Sen dilediğin kimseyi doğru yola eriştiremezsin, ancak Allah dilediğini doğruya ulaştırır. O hidayete gelecek olanları pek iyi bilir."* [134] buyurularak gerçek hidayetin yani rehberliğin ilâhi olduğuna işaret edilmiştir.

Kehf Sûresi'nde Allah Teâla, Hz. Mûsa-Hızır kıssasını anlatırken, Hz. Mûsa (a.s)'ın Hızır'dan bazı bilgileri öğrenmek için rehberlik talebinde bulunduğuna şu ayet ile değinir: *"Mûsa ona; 'sana öğretilenden bana doğruyu bulmama yardım edecek bir bilgi (rüşd) öğretmen için sana tabi olayım mı?' dedi"*[135] Bu kıssada Hızır, Hz. Mûsa (a.s)'a rehberlik etmektedir. Ancak o, gerektiği yerlerde Hz. Mûsa (a.s)'a açıklamalar yaparak onun anlayamadığı konuları aydınlatmaya çalışmaktadır.

"Sana öğretilen yol gösterici (rüşd) ilimden…" ayetinde geçen *"rüşd"* kelimesi, irşad ve hidayet anlamına gelmektedir. Yani Hz. Mûsa, o kuldan ilim öğrenmek isterken hidayet ve irşad arzusunu dile getirmiş olmaktadır. Çünkü bunların olmadığı yerde azgınlık ve dalâlet söz konusudur. *"Rüşd* azgınlığın zıddıdır, hidayetin yerine kullanılır."[136] *'Sana öğretilenden bana öğretmen için'* ifadesi gereği Hz. Mûsa, Yüce Allah'ın o kula öğrettiği gibi onun da kendisine aynı muameleyi yapmasını istemektedir.[137]

Elmalılı, tefsirinde ayette geçen *"rüşd"* ile ilgili olarak şunları söyler: "*Rüşd*, hayrı doğruyu bulmaktır. Bu sözde alime karşı alçak gönüllülüğün gereğine ve ilim tahsilinden

---

131 Şûra, 42/52
132 Zümer, 37/57
133 Bayraktar Bayraklı, *İslam'da Eğitim,* s.186-187
134 Kasas, 28/56
135 Kehf, 18/66
136 Ragıb el-İsfehani, *el-Müfredat fi Garibi'l-Kur'an,* Kahraman Yay. İst-1986, s.285
137 Okuyan, a.g.m. s.81-82

maksadın *rüşdü* kazanmak olduğuna ve ilim öğrenmede alçak gönüllülük, edep, nezaket ardına düşme ve hizmetin şart olduğuna delalet vardır."[138] Buradan şu neticeye varabiliriz: Hz. Mûsa, bir peygamber olmasına rağmen, yani diğer insanların bilemeyeceği bazı bilgileri vahiy yoluyla bilmesine rağmen onun da bilemeyeceği bazı şeyler vardır ki bu da gaybî bilgilerdir. Hızır'ı da bir melek kabul edecek olursak o, Allah'tan aldığı gaybî bilgiler ışığında olayların zahirine göre değil bâtınına göre hareket etmiştir. Bu durumda Hz. Mûsa (a.s)'ın, kendisinin bilemediği bazı şeyleri bilmesi bakımından ondan daha üstün konumda olan Hızır'a tabi olması gerekiyordu. Yani Hızır'ın bu konuda Hz. Mûsa (a.s)'a rehberlik etmesi gerekiyordu. İşte kıssa bu çerçevede cereyan etmektedir.

Yolculuğun başında Hızır, Hz. Musa (a.s)'ı gördükleri karşısında sabredemeyeceği konusunda uyarmasına rağmen Hz. Musa ona sabredeceğine dair söz vermişti. Ancak Hz. Mûsa, Hızır'ın dediği gibi gördükleri karşısında sabredemedi ve Hızır'a tepki gösterdi. Ve nihayet üçüncü kez de sözünde duramayınca yolculuklarını bitirmek zorunda kaldılar. Hz. Mûsa verdiği sözde duramadı, çünkü o, olayları ancak zahirine göre değerlendirebiliyordu. Hızır ise olayların iç yüzünü bildiği için, olayların zahirine göre değil, batınına göre hareket ediyordu. İşte Hızır'ın rehberliği bu noktada devreye girmiş, yaptığı işlerin içyüzü hakkında Hz. Mûsa (a.s)'ı aydınlatmıştı.

Buradan eğitimle ilgili çıkarabileceğimiz sonuç şudur: İnsanlar uzman oldukları konularda, diğer insanlara rehberlik etmeli, onları o konularda aydınlatmalıdır. Söz konusu eğiticiler olunca, onlar da bu konuda çok dikkatli olmalı öğrenen bireylere kendi hayatlarında yollarını aydınlatacak bilgileri verme konusunda onlar için iyi birer rehber ve aydınlatıcı olmalıdır.

Yine eğitici, eğittiği kişilere, neyin doğru neyin yanlış olduğunu gösterme konusunda da rehber olmalıdır. Yoksa doğru zannedilerek birçok yanlışlıklar yapılması mümkündür. En büyük eğitici olan Yüce Allah *Kehf* Sûresi'nin 103-105. ayetlerinde ameller bakımından kimlerin ziyana uğrayacağını belirterek onları bu konuda eğitmiştir: *"De ki: Size, (yaptıkları) işler bakımından en çok ziyana uğrayanları bildirelim mi? (Bunlar;) iyi işler yaptıklarını sandıkları halde, dünya hayatında çabaları boşa giden kimselerdir. İşte onlar, Rablerinin ayetlerini ve ona kavuşmayı inkar eden, bu yüzden amelleri boşa giden kimselerdir ki, biz onlar için kıyamet gününde hiçbir ölçü tutmayacağız."* Böylece Yüce Allah amelleri bakımından ziyana uğrayanları: "İyi iş yaptığını sandığı halde, dünya hayatında çabaları boşa gidenler, Rablerinin ayetlerini ve ona kavuşmayı inkâr edenler" şeklinde sıralayarak insanları

[138] Elmalılı, a.g.e. V, 372

bu konuda bilgilendirmiştir. Demek ki din eğitimi insanları manen ziyana götüren inanç ve amelleri insanlara öğretmelidir. Çünkü insanlar "iyi yapıyorum" diye kötülük yapabilirler. Onların nefis, şeytan veya başka insanlar gibi çeşitli odak noktalarının etkisinde kalmaları muhtemeldir. Onlara hata yapacakları noktaları gösterip önlem almalarını temin etmek en etkili eğitim olacaktır.[139] Bu konuda en büyük görev eğiticilere düşmektedir. Yani eğiticiler insanlara bu konularda da rehber olarak onların yanlışlık yapmalarını daha işin başında engellemelidirler.

Eğitici, eğitim faaliyetini iyi yapabilmesi ve öğrenen bireylere karşı rehberlik görevini tam olarak ifa edebilmesi için yeterli ilmi malumata sahip olmalıdır. Çünkü "insanı insan yapan temel vasıfların başında ilim gelir. İnsan, içinde yaşadığı dünyayı ilimle tanır. Kainatı yaratan ve yöneten yegane varlığın kim olduğunu gerçek manada bilmek, yine ilimle mümkündür. İnsanın kainat içindeki yeri ve değerini kavramak için de ilim gereklidir."[140]

Hz. Musa-Hızır kıssasında Hz. Musa (a.s), Hızır'a şöyle der; *"Sana öğretilen bu ilim (rüşd)'den bana da bir şeyler öğretmen için san tabi olabilir miyim?"* [141] Razi, ayette geçen *"rüşd"* kelimesinin ilim manasında olduğunu söyler. Ayette geçen *"bana öğretmen için"* ifadesi Hz. Musa (a.s) açısından kendi bilgisinin yetersizliğini ve hocasının ilim sahibi olduğunu gösteren bir ikrardır.[142]

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Hz. Musa (a.s) olayları zahirine göre değerlendirdiği için zahiri ilme, Hızır ise olayları, içyüzündeki sebeplere göre değerlendirdiği için batınî ilme vakıftı. İşte burada Hızır, kendi alanıyla ilgili yani batınî ilimle ilgili yeterli malumata sahip olduğu için Hz .Musa'ya öncülük ederek onu da bu konuda bilgilendirmiştir. Demek ki eğitici kendi sahasında yeterli malumata sahip olabilmeli ki insanlara rehberlik edebilsin. Aynı şekilde eğiticiler ortaya koydukları bir fikir hakkında onu ispatlayabilecek yeterli malumata da sahip olmalıdırlar. Aksi takdirde ileri sürdükleri fikrin insanlar nazarında pek itibarı olmayacaktır. Bununla ilgili olarak sûrenin 4. ayetinde "*Allah evlat edindi"* diyen müşriklere karşı 5. ayette *"Ne onların(Allah evlat edindi diyenlerin) ne de atalarının bu konuda hiçbir bilgisi yoktur. Ağızlarından çıkan bu söz ne büyük oldu. Yalandan başka bir şey söylemiyorlar."* şeklinde karşılık verilmesini örnek verebiliriz. Bu ayette görüldüğü gibi Yüce Allah, insanları daha fazla bilgi sahibi olmaya teşvik etmektedir. Ayette bilgisizce Allah Teâla'ya çocuk isnad edenler eleştirilerek insanların da herhangi bir konuda görüş beyan ettikleri zaman, o konuda yeterli bilgiye sahip olmaları gerektiği ifade edilmektedir.

---

[139] Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri,* XII, 63
[140] Özbek, a.g.e. s.67
[141] Kehf,18/66
[142] Razi, a.g.e. XXI, 128

Yine ayette Allah’a çocuk isnad edenler bunu babalarından öğrendiklerini iddia etmişlerdi.[143] Öğretici konumda olan selefleri yeterli bilgiye sahip olmadıklarından insanları yanlış yönlendirip bilgilendirmişlerdi. İşte Allah Teâla, bu ayette cahilce öğretilen bilgiyi eleştirmektedir. Netice itibariyle bu ayetten eğitimle ilgili olarak şu ilkeyi çıkartabiliriz: eğitici, doğruları öğretebilmesi, öğrettiği doğruları ispatlayabilmesi ve her konuda eğittiği kişilere iyi bir rehber olabilmesi için yeterli bilgiye sahip olmalıdır.

2. 1. 2 Affedici ve Sabırlı Olma

Affedici ve sabırlı olma, öğreticide bulunması gereken önemli özelliklerden biridir. “Sabır, aklın ve şeriatın gerektirdiği hususlara karşı veya bunların gerektirdiği durumlarda nefsi hapsetmek, kontrol altına almaktır.”[144] Sabrın bir manası da kötülük edenlere, zorluk çıkaranlara karşı fenalık etmeyi düşünmeyerek onların kusurlarını affetmek, ya da tahammül konusunda ahlaki cesaret göstermektir.[145]

Eğitici, eğitim faaliyetini yaparken, karşılaştığı güçlüklere, cemiyetten gelen güçlüklere, kötü davranışlara, mesleğinden kaynaklanan meşakkatlere sabretmelidir. Öğretmeni yetiştiren en güçlü duygu ve iradî gücün en önemli bölümü sabırdır. Onun için Mevlana, “ustam sabırdır” der. Eğiticinin sabrı o kadar derin, zengin ve güçlü olmalıdır ki, eğittiği kişilerin yanlış davranışlarına dayanabilsin, onların üzerine hırsla gitmesin. Bu yanlış davranışların, onun nezaketini, toleransını ve bağışlayacağını engellemesi ancak sabırla giderilebilir.[146]

Eğitici, öğrencilerin kusur ve davranışlarına katlanmalıdır. Çünkü öğrenen kişinin hatalı olması tabiidir. Zaten öğrenen birey kusurlu ve hatalı olduğu için eğitim-öğretim faaliyetine çağrılmaktadır. İşte eğitici, öğrenen kişinin bu durumunu göz önüne alıp sabırlı ve affedici olmalıdır.

İşte İslam’ın eğitim metodu da bu ilke ile doruğa ulaşmıştır. Allah sabır ve namazla mü’mini kendisine sığınmaya çağırmış, Hz.Peygamber (s.a.v)’in şahsında sabretmemizi istemiş, sabredenleri övmüş ve mükafatlarının sonsuzluğunu müjdelemiştir.[147] Bu gerçek, Kur’an’da şöyle geçer: *“Bir kötülüğün cezası, ona denk bir kötülüktür. Kim bağışlar ve barışı*

---

[143] bkz. Elmalılı, a.g.e. V, 168
[144] Ragıb el-İsfehani, a.g.e. s.404
[145] Faruk Bayraktar, a.g.e. s.153
[146] Mustafa Usta, *Divân-ı Kebir’de Mevlânâ’nın Eğitim Görüşü,* İFAV. İst-1995 s.64,65
[147] M.Faruk Bayraktar, a.g.e. s.154

sağlarsa onun mükafatı Allah'a aittir. Doğrusu O, zalimleri sevmez….Kim sabreder ve suçu örterse şüphesiz bu hareketi, yapılmaya değer işlerdendir." [148]

Affetme ilâhî bir vasıftır. En büyük affedici olan Allah Teâla bu vasfı kullarında da görmek istiyor: *"O kulların tövbesini kabul eden, kötülükleri bağışlayan ve yaptıklarınızı bilendir."* [149] Yine aynı sûrenin 37. ayetinde iman edenlerin vasıfları anlatılırken; *"Onlar, büyük günahlardan ve hayasızlıktan kaçınırlar, kızdıkları zaman da kusurları bağışlarlar"* buyurulur.[150]

Hz. Muhammed (s.a.v)'in de İslam'ı tebliğde aynı ilkeyi uyguladığını görüyoruz. O, karşılaştığı bütün güçlüklere sabredip, kendisine kötülük eden hatta kendisini öldürmek isteyenleri bile affedip onlar için; "Allah'ım kavmime hidayet et, çünkü onlar gerçeği bilmiyorlar"[151] diye dua etmiştir.[152]

Hz. Mûsa-Hızır kıssasında, Hızır, Hz. Mûsa (a.s)'ın sorularına karşı sabırlı ve affedici bir tavır takınmıştır. Hz. Mûsa, Hızır'dan bir şeyler öğrenmek isteyince, Hızır ona şu uyarıda bulunmuştu: *"Eğer bana tabi olursan, sana o konuda bilgi verinceye kadar hiçbir şey hakkında bana soru sorma."(Kehf, 18/70)* Hızır bu uyarısıyla Hz. Mûsa (a.s)'a, bilmediğin bir konuda, ben onu sana öğretip haber verinceye kadar, benden sana o konuda bilgi vermemi isteme, demek istemiştir.[153] Ancak Hz. Mûsa bu uyarıya rağmen, Hızır'ın her davranışı karşısında, onun olayın içyüzünü anlatmasını beklemeden ona sorular sormuştur. Kıssanın sonunda Hızır, Hz. Mûsa (a.s)'ın bu merakını sabırla karşılamış ve sonunda ona merak ettiği olayların içyüzünü anlatmıştır.

Taberî bu kıssa ile ilgili olarak şu değerlendirmeyi yapmıştır: "Bu kıssada Hz. Muhammed (s.a.v) için bir edep eğitimi söz konusudur. Ayrıca bu kıssa, onu yalanlayan, onunla ve kitabıyla alay eden müşriklerin cezalandırılmasında acele etmemesi konusunda ona takdim edilen bir örnektir."[154]

İncelemekte olduğumuz ayetlerde Hz. Mûsa (a.s)'ın sabırlı olamayacağı bilinmesine rağmen bir eğitim ilkesi olarak insanlara fırsat tanımanın gerekliliği vurgulanmış olmaktadır. Yüce Allah, sünneti gereği sapıklıkta kalmayı tercih edeceğini bildiği kullara dahi o sapıklıklarını yaşama fırsatı vererek onların itirazlarını ortadan kaldırmayı ilke haline getirdiği gibi burada da söz konusu kula, Hz. Musa (a.s)'a fırsat tanıması görevini yüklemiş olmalıdır.

---

[148] Şûra, 42/40-43
[149] Şûra, 42/25
[150] Bayraktar Bayraklı, *İslam'da Eğitim,* s.178
[151] Müslim, Fedail, 4
[152] M.Faruk Bayraktar, a.g.e. 153
[153] Razî, a.g.e. XXI, 130-131
[154] Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Camiu'l-Beyan an- Te'vil-i Ayi'l- Kur'an,* Daru'l-Fikr, Beyrut, b.t.y. XVI, 7

Genelde kıssada işlenen üç imtihan konusuna bakıldığında bu olayların birer bâtınî gizem içerdiği, özellikle bilgin kul/melek tarafından bilinmesine rağmen insanlara 'senin buna gücün yok; sen buna dayanamazsın' deyip onlara fırsat verilmemesi tercih edilmemiş, aksine onun bu işe karşı tutumunu ortaya koyması için bir eğitim süreci yaşaması için fırsat tanınmıştır.

Bugünün eğitim dünyası için bu olaydan iki yönlü sonuç çıkarmak mümkündür. İlki Eğiticilere yöneliktir ki karşısındaki öğrenciye 'sen onu beceremezsin' diyerek onun cesaretini kırmamak, küçümsememek gerekir, ayrıca eğitici ona fırsat tanımalıdır. Diğeri de öğrenciye yöneliktir ki burada da öğrencinin, bilgisi olmayan konularda çaresizlik göstererek devamlı yeni şeyler öğrenme isteğini kırmaması gerekir.[155]

Bu kıssa ile ilgili olarak Okuyan şunları söylemiştir: "Bir insan bir davranışında isabet edemezse ona hemen ceza verilmemeli, en az üç defa ona fırsat verilmeli, ilk bakışta anlaşılamayan kapalı konuların izahı mutlaka yapılmalıdır. İlim konusunda ve hak peşinde olmak şartıyla tartışma yapmanın caiz olduğu, tartışma anında ilim ehlinin sözünü kabul etmenin gerekliliği, ilim tahsili için gerekirse karada ve denizde seyahatin caiz olduğu, tersi ispatlanıncaya kadar zahirle hüküm vermenin caiz olduğu gibi ilkeler istinbat edilebilir."[156]

Yine sûredeki bir başka kıssa olan *Zülkarneyn* kıssasında da *Zülkarneyn*'in karşılaştığı topluluğa karşı olan tutumu eğiticinin affedici ve sabırlı olmasına güzel bir örnektir: *"O da bir yol tutup gitti. Sonunda güneşin battığı yere ulaşınca, Güneşi kopkoyu bir suda batıyormuş gibi gördü. Orada bir topluluk buldu. "Ey Zülkarneyn, onları ister cezalandır, ister onlara karşı iyi davran."dedik. O da şöyle dedi: "Haksızlık edeni cezalandıracağız. Sonra Rabbine döndürülecek. Rabbi de onları görülmemiş bir ceza ile cezalandıracaktır. Ancak inanıp yararlı iş yapana gelince, onlar için güzel ödül vardır. Biz ona kendi emirlerimizden kolay olanı söyleyeceğiz."* [157] *Zülkarneyn* bir toplulukla karşılaştı. Bu topluluk, kötülüğün her çeşidine dalmış, erdemlerini tamamen yitirmişti. İşte bu noktada, *Zülkarneyn*'in bir eğitici, hatta bir devlet adamı olduğu ortaya çıkmaktadır. Yüce Allah *Zülkarneyn*'le konuşmuş ve ona o topluma nasıl muamele edeceğini bildirmiş, ama onu kendi tercihi ile karşı karşıya bırakmıştı. İster cezalandırır, isterse onlara iyi muamelede bulunurdu. Zira kötülüklere dalmış bir toplumu eğitmek için ceza metodu da kullanılabilir, iyi muamele de edilebilir. Bunlardan birini tercih etmek ise eğiticiye kalmaktadır. Ayetlerden de anlaşıldığı üzere, *Zülkarneyn*'in buradaki tavrı, ceza konusunda acele etmeyip onlara fırsat tanımak olmuştur. Yani *Zülkarneyn*, o toplumu, geçmişte yaptıkları haksızlıklardan, kötülüklerden,

---

[155] Okuyan, a.g.m. s.84
[156] Okuyan, a.g.m. s.99
[157] Kehf, 18/85-88

ahlaksızlıklardan dolayı cezalandırmayacak, kendisinin o ülkeye girişinden sonra yapacaklarına göre onlara muamelede bulunacaktı.[158] Böylece *Zülkarneyn*, eğitmek üzere gönderildiği topluluğa bir fırsat vererek geçmişte yaptıkları kötülükleri affetmiş oluyordu. Daha önce Hızır kıssasında da değindiğimiz gibi eğiticinin eğitilene fırsat tanıması eğitimde önemli bir husustur. Cezada acele etmek eğitim önünde büyük bir engeldir. Ancak yeteri kadar fırsat tanındığı halde irşad ve eğitimden sonuç alınamazsa o zaman ceza yoluna başvurulabilir.

2. 1. 3 Ciddiyet ve Samimiyet

Eğiticinin işinde samimi olması gerekir. O, eğitim faaliyetinde, ilmî çalışma ve araştırmalarında sadece Allah rızasını, gerçeğe ulaşmayı ve bunu eğittiği kişilerin akıl ve kalplerine yerleştirmeyi ve onları Hakk'a bağlamayı gaye edinmelidir. Samimiyetten uzak olan bir Eğitici eğittiği kişilerin dikkat ve ilgisinden uzak kalır.[159]

Kehf Sûresi'nde Hz. Muhammed (s.a.v)'in insanlara dini öğretirken onlar inanmıyor diye neredeyse kendisini harab edeceği ifade edilerek onun bu işte ne derece samimi olduğuna vurgu yapılmıştır: *"Şimdi bu söze inanmazlarsa, demek ki sen onların ardına düşüp neredeyse kendi kendini yiyip tüketeceksin."* [160] Bu ayet, Hz. Muhammed (s.a.v)'in tebliğ görevine ve insanların hidayete gelerek ebedî helâkten kurtulmaları davasına ne kadar gönülden bağlandığını ifade eder.[161]

Ayet en başta getirdiği mesajın müşrik/putperest Mekkeliler arasında uyandırdığı düşmanlığa derinden üzülen, onların mânevî akıbetleri hakkında duyduğu kaygı yüzünden ızdırap çeken Hz. Muhammed (s.a.v)'e hitap etmektedir ama Hz. Muhammed (s.a.v)'e münhasır kalmayıp, aynı zamanda herhangi bir ahlâkî ilkenin doğruluğuna inanıp da toplumun buna karşı ilgisiz kalmasından cesareti kırılan herkese hitap etmektedir.[162]

Ayette bu sûrenin nazil olduğu sırada Hz. Muhammed (s.a.v)'in üzüntüsünün gerçek sebebine değinilmektedir. Bu, Hz. Muhammed (s.a.v)'in kendisinin ve arkadaşlarının gördüğü işkenceye değil, kavminin sapıklık ve ahlâkî bozukluğuna üzüldüğünü göstermektedir. Onu en çok üzen konu ne kadar yola getirmeye çalışırsa çalışsın, kavminin sapıklıkta inat etmesiydi. O çok üzülüyordu, çünkü kavminin sapıklığının, en sonunda helâk olmalarına ve

---

[158] Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri,* XII, 47-48
[159] M.Faruk Bayraktar, a.g.e. s.238
[160] Kehf, 18/6
[161] Suat Yıldırım, a.g.e. s.293
[162] Esed, a.g.e. s.487

Allah'ın azabının üzerlerine hak olmasına neden olacağından korkuyordu. Bu nedenle gece gündüz onları kurtarmaya çalışıyordu, fakat onlar sanki Allah'ın azabının gelmesini istercesine inat ediyorlardı. Ayette *"…neredeyse kendini yiyip tüketeceksin"* denilse de bu sözde, Hz. Muhammed (s.a.v)'i teselli eden bir ifade de vardır. "Senin görevin onları inanmaya zorlamak değil sadece müjdelemek ve uyarmaktır. Onların bu hali seni bu işten alıkoymasın sen görevine devam etmelisin."[163]

2. 2 Eğitilende Bulunması Gereken Vasıflar

2. 2. 1 Sabırlı Olma

İlmin yolu engellerle doludur. İlme talip olan kişi, bu engelleri tek tek aşarak, bu yoldaki güçlüklere tahammül etmeli, yüce gayesine ulaşmaya çalışmalıdır. Sabır büyük bir meziyettir, bunun için ilim talibi maddi, manevi, şahsi, bedeni ve dersle ilgili karşılaştığı bütün zorluklara sabretmelidir. Açlık, susuzluk, uykusuzluk bile onun bu gayesine ulaşmasına engel olmamalıdır. Aksi halde rahatı ve dünyevî zevkleri tercih ederse ilme ulaşamaz.[164]

Bir eğitim yolculuğu olan Hz. Mûsa-Hızır kıssasında Hz. Mûsa (a.s)'ın yolculuğa başlarken kullandığı şu ifadeler ilim talibinin ne derece sabırlı ve azimli olması gerektiğini gözler önüne serer: *"Bir vakit Mûsa, genç yardımcısına: "Durup dinlenmeyeceğim, demişti, ta ki iki denizin birleştiği yere varacağım. Varamazsam senelerce yürüyeceğim."* [165] Hz. Mûsa (a.s)'ın bu yolculukta hedeflediği büyük bir amacı vardır ve bu amaca ulaşmaya karalıdır. O, bu amaç peşinde koşarak bu yolculuğa çıkmıştır ve ne kadar güçlük çekerse çeksin, ne kadar süre harcarsa harcasın, iki denizin birleştiği noktaya ulaşmaya kararlıdır. Nitekim o bu kararlılığını: *"…Varamazsam senelerce yürüyeceğim."* şeklinde dile getirmektedir.[166]

Kehf Sûresi'ndeki şu ayet de Hz. Mûsa (a.s)'ın ilim yolculuğunda karşılaştığı güçlükleri ifade eder: *"(Buluşma yerlerini) geçip gittiklerinde Mûsa, genç adamına: Kuşluk yemeğimizi getir bize. Hakikaten şu yolculuğumuz yüzünden başımıza (epeyce) sıkıntı geldi, dedi"*[167] Yüce Allah, Hz. Mûsa (a.s)'ın bu olayını yemeğine varıncaya kadar anlatmasında hikmet, öğrenim için bir arayış içine girip bu yolda yürüyeceklerin bazı sıkıntıları göğüslemeyi göze almaları gerektiğine işaret etmektir.[168]

---

[163] Mevdudî, a.g.e. III, 151
[164] M.Faruk Bayraktar, a.g.e. s.293
[165] Kehf,18/60
[166] Seyyid Kutub, a.g.e. VII, 426
[167] Kehf, 18/62
[168] Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri,* XII, 17

Sabırlı olma, ilim yolunda karşılaşılacak güçlüklere karşı göğüs germe şeklinde anlaşılacağı gibi eğitimde karşılaşılan yeni bilgiler karşısında hazırlıklı olma şeklinde de anlaşılabilir. Bu da, yine aynı ilim yolculuğunda Hz. Mûsa (a.s)'ın eğiticisi konumundaki salih kulun, yolculuğun başında Hz. Mûsa (a.s)'a şu uyarıda bulunması ile örneklendirilebilir: *"(Salih kul); 'sen benimle birlikte olmaya sabredemeyeceksin' dedi."*[169] Ayet 'eğitimde sabrın önemini ortaya koyduğu gibi bazı bilgilerin içyüzleri bilinmediği için onlara karşı sabır göstermenin çok zor hatta imkansız olduğuna da işaret etmiş olmaktadır. Bu durumda ayetten alınması gereken mesajlardan biri de öğrencilerin ya da herhangi bir şeyi öğrenmek isteyenlerin sabırlı olmaları gerektiğini bilmeleridir. Bu kıssada üzerinde durulan konulardan biri de sabrın eğitim-öğretimde çok önemli bir yere sahip olduğudur."[170]

"(Salih kul); 'hakkında hiçbir bilgin olmayan şeylere sen nasıl sabredeceksin' dedi."[171] Burada olayların görünen tarafının arkasındaki gerçeğin kavranamayacağına işaret edilmektedir. Bir peygamber bile olsa Yüce Allah bildirmediği sürece bazı olayların görünmeyen sırrına vakıf olup onu anlamaktan acizdir. Yine burada insanları bazı olaylara karşı sabırsızlığa iten şeyin bilgisizlik olduğu ifade ediliyor. Dolayısıyla konuların içyüzünü kavrayamama bilememe insanı sabırsızlığa itmektedir.[172]

"(Mûsa): 'İnşallah beni sabreden biri olarak bulacaksın. Sana hiçbir işte isyan etmeyeceğim' dedi. (Bilgin kul); 'O halde, eğer bana tabi olursan ben sana anlatıncaya kadar hiçbir şey hakkında bana soru sorma' dedi." [173] Bu ayetlerde eğitimle ilgili birbiriyle bağlantılı iki önemli noktaya parmak basılmıştır. Birincisi öğrencinin eğitim sırasında sabırlı olması gerektiğidir. Yani öğrenci içyüzünü kavrayamadığı konularda sabırsızlık edip hocasına isyan etmemeli, işin sonucunu beklemelidir. İkincisi buna bağlı olarak öğrenci sabırsızlık edip henüz anlatılmamış konular hakkında soru sormamalıdır. Bu konuya "Soru Adabını Bilme" başlığı altında temas edeceğiz.

2. 2. 2 Tevazu Gösterme

İlimle meşgul olacak kişilerde bulunması gereken ahlakî vasıflardan birisi de alçakgönüllü olmak, kibri ve kendini beğenmişliği terk etmektir. Tevâzu kişinin, Cenab-ı Hakk'ın büyüklüğünü ve kendi aczini anlamak esası üzerinde gelişen fikre dayalı bir

[169] Kehf 18/67
[170] Okuyan, a.g.m. s.82
[171] Kehf, 18/68
[172] Okuyan, a.g.m. s.83
[173] Kehf, 18/69-70

duygudur. Tevâzu, şereflilik ve terakkinin merdivenidir. İnsan, hangi mevkide bulunursa bulunsun her hususta aciz bir varlık olduğunu unutmamalıdır.

İlim talibi olan kişi de ilim elde etme hususunda mütevâzı olmalı kendisinden daha bilgili birini bulduğu zaman onun ilminden istifade etmelidir.[174] Yine ilim talibi ilme ve Eğiticiye karşı edep ve terbiye içinde olmalıdır. Bu husus ilme ulaşma konusunda oldukça önemlidir. Zira Yüce Allah ilmi isteyene verir. Kişinin, Eğitici karşısında mütevâzı olup ona karşı saygılı olması ilme olan isteğinin bir göstergesidir.

Kehf Sûresi'nde Hz. Mûsa (a.s)'ın bir eğitim yolculuğunun anlatıldığı kıssada Hz. Mûsa (a.s)'ın, hocası konumundaki salih kula karşı gösterdiği tevâzu bu konuda bize ışık tutmaktadır: *"(Mûsa) ona "sana öğretilen yol gösterici ilimden (rüşdden) bana öğretmen için sana tabi olabilir miyim? dedi."* [175] Bu ayet eğitimde öğrencinin göstermesi gereken edep ve terbiyeyi bir peygamberin davranışıyla ortaya koymaktadır. Râzi bu ayetteki ifadelerle ilgili olarak şunları söyler: " *'Hz. Mûsa (a.s) sana tabi olabilir miyim?'* derken bir peygamber olmasına rağmen kendi nefsini ona tabi kılar. Yine bu sözle Hz. Mûsa (a.s), ona tabi olma konusunda izin isterken büyük bir tevazû örneği sunmaktadır. *"Bana öğretmen için"* ifadesiyle de Hz. Mûsa (a.s), hocasına karşı kendi bilgisizliğini itiraf ederken hocasının kendisinden daha bilgili olduğunu dile getirmiştir. Yine Hz. Mûsa (a.s) *"sana öğretilenlerden"* ifadesiyle Allah'ın ona öğrettiklerinden bir kısmını talep etmektedir. Yoksa ilimde ona müsavî olmayı talep etmemektedir. Bu da yine güzel bir tevâzû örneğidir. Hz. Mûsa (a.s) *'rüşd'* ifadesiyle ondan irşad ve hidayet talep etmektedir. Çünkü *rüşd*, hidayet ve irşad anlamına gelir, *rüşd*ün olmadığı yerde azgınlık ve dalâlet söz konusudur. *"Sana öğretilenden bana öğretmen için"* ifadesiyle Hz. Mûsa (a.s), Allah'ın ona öğrettiği şekilde onun da kendisine öğretmesini istemektedir.[176] Ayetten alınacak bir diğer ders öğrencinin işin başında hocasına teslimiyet gösterip münazaa ve itirazı terk etmesi gerektiğidir. Ayrıca Hz. Mûsa (a.s)'ın Hızır'a tabi olmasında mal mülk isteği değil sadece ilim öğrenme isteği vardır."[177]

Bu ayetten eğitimle ilgili çıkartılabilecek bir diğer önemli sonuç ise 'hoca talebesinin ayağına değil, talebe hocasının ayağına gitmelidir' ilkesidir. Zira bilgi insanı kendi ayağına getirecek kadar değerlidir.[178]

---

[174] M.Faruk Bayraktar, a.g.e. s. 292-293
[175] Kehf, 18/66
[176] Razi, a.g.e. XXI, 128
[177] Razi, a.g.e. XXI, 128-129
[178] Okuyan, a.g.m. s.82

Beydâvî bu kıssa ile ilgili olarak şunları söyler: "İnsan hoşlanmadığı şeyleri hemen inkar etmemelidir ki onda bilemediği bir sır olması muhtemeldir. Yine insan öğrenmeye karşı istekli olmalı ve hocasına karşı da mütevâzı olmalıdır. İnsan karşılıklı konuşmalarda edebe riayet etmelidir. Suçlunun suçunu söylemeli ancak onu affetmelidir ki o da suçundan vazgeçsin."[179]

"(Mûsa): 'Unuttuğum şeyden dolayı beni kınama ve bana bu işimden dolayı bir güçlük çıkarma' dedi."[180] Bu eğitim yolculuğunun başında Hz. Mûsa (a.s) hocası konumundaki bilgin kulun *'sen benimle birlikte olmaya sabredemeyeceksin'* uyarısına karşı *'inşallah beni sabreden biri olarak bulacaksın'* şeklinde cevap vererek sabırlı olacağına dair söz vermişti. Ancak kıssanın devamında Hz. Mûsa (a.s) salih kulun yoksul insanlara ait bir gemiyi delerek ona zarar vermesine dayanamayıp: *"Gemidekileri boğmak için mi gemiyi deldin?Gerçekten sen çok tehlikeli bir iş yaptın."*[181] diye tepki göstermiştir. İşte bu ayette Hz. Mûsa bu davranışının sebebini unutkanlık olarak açıklıyor ve hocasından yaptığı yanlışlık nedeniyle özür dileyerek kendisine bir fırsat daha tanımasını istiyor. Hz. Mûsa (a.s)'ın bu davranışı gerek eğitimde gerek de hayatın diğer alanlarında özür dilemenin dolayısıyla tevâzunun gereği hakkında işaretler taşımaktadır.[182]

2. 2. 3 Soru Sorma Adabını Bilme

Eğitim sırasında ilim talibinin ne zaman ve ne şekilde soru sorması gerektiğini bilmesi çok önemli bir husustur. İlim talibi eğitim sırasında ne tamamen sessiz kalacak ne de yersiz sorularla hocasının sözünü kesecektir. Hiç soru sormamak bazı hususların anlaşılmamasına sebep olabileceği gibi, yersiz sorular da konunun akışını bozacaktır. Bu yüzden eğitim sırasında konunun akışını bozmayacak şekilde anlaşılmayan hususların Eğiticiye sorulması konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Yine sûrede anlatılan Hz. Mûsa (a.s)'ın eğitim yolculuğu ile ilgili kıssada Hz. Mûsa (a.s)'ın bu konuya örnek teşkil edecek davranışları ve eğitici konumundaki salih kulun uyarıları dikkat çekicidir: *"(Mûsa): 'İnşallah beni sabreden biri olarak bulacaksın. Sana hiçbir işte isyan etmeyeceğim' dedi. (Salih kul); 'O halde, eğer bana tabi olursan ben sana anlatıncaya kadar hiçbir şey hakkında bana soru sorma' dedi."*[183] Bu ayette eğitimle ilgili iki farklı konuya parmak basıldığına, bunlardan birinin eğitimde sabrın önemi diğerinin ise soru

---

[179] Kadi Beydavî, *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil,* Beyrut-1996 III, 518
[180] Kehf, 18/73
[181] Kehf, 18/71
[182] Okuyan, a.g.m. s.91
[183] Kehf, 18/69-70

sorma adabı olduğuna yukarda değinmiştik. Ayette eğitici konumundaki salih kul *"ben sana anlatıncaya kadar hiçbir şey hakkında bana soru sorma"* derken adeta bu prensibi hatırlatmaktadır. Buradan, eğitim sırasında soru sorulmaz gibi bir sonuç çıkarılmamalıdır. Burada dikkat edilmesi gereken şey konunun anlatımını bozacak şekilde soru sormamaktır. Zira bu şekilde sorulacak sorular ilerde anlatılması gereken konuların daha yeri gelmeden anlatılmasına neden olacak ve bu da konu bütünlüğünü bozacaktır. Ancak yerinde ve zamanında sorulan sorular eğitimi kolaylaştıracak ve konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Örneğin Hz. Mûsa (a.s), hocası konumundaki salih kulun, bindikleri gemiyi delmesi üzerine: *"…halkını boğmak için mi onu deldin?"*[184] diye sorar. Burada Hz. Mûsa (a.s), beklenmedik bir davranış karşısında hem hayretini dile getirmekte hem de hocası konumundaki bilgin kula bu davranışının sebebini sormaktadır.

"…Ben sana anlatıncaya kadar hiçbir şey hakkında bana soru sorma" Zemahşerî bu ayetin tefsirinde hocanın daha sonra açıklayacağı konular hakkında öğrencinin soru sormamasının, hoca-talebe ilişkisinde bir edep örneği olduğunu ifade etmekte ve bu edep örneğinin tâbi- metbû ilişkisinde de geçerli olduğunu söylemektedir.[185]

Benzer bir ifade, yine bilgin kulun karşılaştıkları bir çocuğu öldürmesi üzerine Hz. Mûsa (a.s)'ın *"… Tertemiz bir canı, bir can karşılığı olmaksızın (kimseyi öldürmediği halde) katlettin ha!…"* [186] diye sormasıdır. Burada Hz. Mûsa (a.s) çocuğun öldürüldüğünü görmektedir. Bu soruyla hem olaya karşı tepkisini dile getirmekte hem de yukarıdaki örnekte olduğu gibi, bilgin kula bu davranışının sebebini sormaktadır. Aslında Hz. Mûsa (a.s) şunu demek istemektedir; 'Bir can karşılığı olmaksızın günahsız bir insanı nasıl olurda öldürürsün, bunun sebebi nedir?' Bu kıssayı işlerken Hz. Mûsa (a.s)'ın bu yolculuğunun baştan sona bir eğitim yolculuğu olduğuna değinmiştik. Dolayısıyla Hz. Mûsa (a.s)'ın hocası konumundaki bilgin kulla olan münasebetleri eğitimde öğretmen-öğrenci ilişkilerinde bize ışık tutmaktadır. O halde bu eğitim yolculuğundan bu konuyla ilgili çıkaracağımız sonuç şudur: Eğitim sırasında, öğrenci kafasına takılan hususları hocasına sormalıdır. Aksi takdirde konu tam anlaşılamayacağı için eğitimden istenilen netice elde edilemez.

---

[184] Kehf, 18/71

[185] Zemahşerî, Mahmud b. Ömer, *el-Keşşaf an-Hakaiku't-Tenzil,* Darü'l-Marife, Beyrut-2002 s.625

2. 3 Eğitimin Manileri

Kur'an-ı Kerim bize imanın önünde bir takım engellerin var olduğunu göstermektedir. Bununla, insanın gerçek imana ulaşmasını engelleyen sebepleri kastediyoruz. Kur'an, iman etmeyen insanlardan bahsederken onların hangi sebeplerden dolayı imandan uzaklaştıklarına değinerek insanları iman konusunda eğitmektedir. Aynı zamanda bu tür insanların eğitimle dahi yola gelemeyeceklerine işaret eder.

Kur'an bu konuya şöyle değinmektedir: *"Biz bu Kur'an'da, insanlar için her türlü misal ve öğüdü, farklı üsluplarla tekrar tekrar ifade ettik. Fakat bir çoğu bunu anlamadı, zira bütün varlıklar içinde tartışmaya en düşkün olan, insandır. O, insanları kendilerine peygamber geldiği halde, inanmaktan ve Rab'lerinden af dilemekten alı koyan şey, sırf Allah'ın düsturu uyarınca, evvelki ümmetlerin başına gelen azabın kendilerinin de başlarına gelmesini yahut ahiret azabının gözlerinin önüne konulmasını beklemeleridir."*[187] "Burada insanlar, Kur'an'ın hakkı açıklamak için hiçbir fırsatı ve aracı ihmal etmediği konusunda uyarılmaktadır. Kur'an insanın kalbini ve zihnini uyandırmak ve onların dikkatini çekmek için her tür aracı, çeşitli misalleri, tartışma araçlarını, örnekleri kullanmış ve en güzel üslubu seçip kullanmıştır; kısacası insanları hakkı kabule ikna etmek için denemediği yol bırakmamıştır. Bütün bunlara rağmen onlar hala hakkı kabul etmiyorlarsa, herhalde kendilerinden önceki kavimlerin başına gelen ve onların hatalarını anlamalarını sağlayan azabı bekliyorlar."[188]

Yine *Kehf* Sûresi'nde iman etmeyenlerin akibeti konusunda şöyle buyurulmaktadır: *"Gözleri benim kitabım karşısında perdeli olup, Kur'an'ı dinlemeye tahammül edemeyen kafirlere, o gün cehennemi gösteririz, cehennemle karşı karşıya koyarız onları."* [189] Bu ayetlerden anlaşılıyor ki insanların iman etmelerine en büyük engel onların bu konuda şartlanmış olmalarıdır. Ayette geçen *"Gözleri benim kitabım karşısında perdeli olan"* ifadesiyle buna işaret edilmektedir. Yoksa bir takım insanların inanmamaları için gerçeği görmekten alıkoymak gibi bir şey söz konusu değildir. Zira böyle bir muamele Allah'ın adaletine aykırıdır.

---

[186] Kehf, 18/74
[187] Kehf, 18/54-55

[188] Mevdûdî, a.g.e. III, 178
[189] Kehf, 18/100-101

Yüce Allah bu insanların ne yapılırsa yapılsın iman etmeyeceklerini bildiği için bununla gerek Hz.Peygamberi teselli etmek istemiş gerekse bu insanları eğitmenin bir faydası olmadığını anlatmaya çalışmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
KEHF SÛRESİ'NDE MANEVİYÂT EĞİTİMİ

Allah'ı tanıyıp yalnız ona kulluk etmek ve şahsiyetini geliştirerek Allah'ın yeryüzünde halifeleri olmak için yaratılmış olduğu kabul edilen insan, mânen olgunlaşarak ve din eğitimi ve ibadetin mahiyetini öğrenerek şahsiyetinin kemâlini ve huzuru bulabilir.[190]

İnsanın kendi oluşunda, temizlenme ve yükselişinde Allah'a ve dine yöneliş çok önemlidir. İnsan kendi hayvâni tabiatını aşarak gerçek insanî tabiatını, ruhunu geliştirme, ruhi cephesine yönelme ihtiyacındadır. İslamî manada nefs (şahsiyet) anlayışına göre nefsin kendisinin altındaki hayvâni taraf ile üzerindeki ulvî taraf olmak üzere iki cephesi vardır. Kişi kendisindeki hayvani güçleri geliştirirse ulvî tarafa yabancılaşır. Ulvî tarafa yönelir ve şahsiyetini yüceltirse bu üst taraftaki ulvî alemin müspet tesirlerini alacak olgunluğa gelir. Bu insanî yücelme insana has bir ihtiyaçtır.[191]

İnsanın bu ihtiyacını bilen Yüce Allah, insana bu mânevî yükselişi sağlayacak yollar göstermektedir. Öncelikle iman ve *amel-i salih*in, insanın mânevî yükselişinde ne denli önem arzettiği, bunların Kur'an'da defalarca tekerrür etmesinden anlaşılmaktadır. Yine üstünlüğün takva ile olduğunu belirten şu ayette buna işaret etmektedir. *"...Muhakkak ki Allah katında en değerli olanınız, O'ndan en çok korkanınızdır..."*[192] Aynı şekilde ahlâkın da insanın mânen olgunlaşmasında büyük bir önemi vardır.

Kehf Sûresi'nde de insanı mânen olgunlaştıran bu iman ve ahlâk konularına yer verilmiştir. Şimdi bunları detaylı bir şekilde görelim.

---

[190] Çamdibi, a.g.e. s.147
[191] Çamdibi, a.g.e. s. 153
[192] Hucurat, 49/13

3. 1 İman Eğitimi Ve Konuları

3. 1. 1 Allah İnancının Pekiştirilmesi

Allah inancı iman esaslarının ilki ve esasıdır. Zira Allah'a inanmayan bir kimse diğer iman esaslarına da inanmıyor demektir. İmanın kemale ulaşması için imanın insana verdiği huzuru ve güveni bilmek ve Allah'ı, O'nun kendisini kullarına tanıttığı şekilde tanımak gerekir.

Kehf Sûresi'nde, zalimlerin tasallutundan kurtulmak ve inançlarını muhafaza etmek üzere bir mağaraya sığınarak Allah'a yönelen *Ashab-ı Kehf* kıssası, imanın insana verdiği huzur ve güven için güzel bir örnektir. "Bu gençler Allah'tan başka ilah tanımayan gerçek mü'minlerdi. Hedefleri de Allah'ın hidayet ve ismetiyle dinlerini korumak için baskıcı müşriklerin zorlama ve şiddetlerine karşı ayaklanmak olmuştu. Şirke sapan ve Mesih'e Rab, ilah diyen, dünya süsüne ve hayatına rağbet eden Hristiyanlara benzemiyorlardı. Kalktılar, söz birliği edip büyük bir sebat ve kalbî kararlılıkla tevhidi ilan ederek: *"Bizim Rabbimiz bütün semâvat ve arzın Rabbidir. Biz ondan başka hiçbir ilaha tapmayız. Yemin olsun ki, eğer biz bunun aksini söyleyecek olursak, o takdirde saçma sapan bir şey söylemiş oluruz."*[193] dediler. Kendileriyle birlikte böyle demeyip şirke sapan kavimlerinden ayrıldıktan sonra çekilip kendi aralarında bir mağaraya sığınmaya karar verdiler. Böylece mağaraya çekilip: *"...Rabbimiz! Bize nezdinden bir rahmet ver. Hidayet ve tevfikinle bize işimizde doğru yolu göster."*[194] dediler ve Allah tarafından kulaklarının üzerine vurulup, yani o zalimler tarafından bir keder işitilmemesi için yatırılıp veyahut mağaranın kapısına bir bina kurdurup senelerce uyutuldular."[195]

Ashab-ı Kehf'in, içinde yaşadığı toplumla bir yol ayrılığı söz konusudur. Şöyle ki: *"Şu bizim kavmimiz, Allah'tan başka ilahlar edindiler. Onların ilah olduğuna dair apaçık bir delil getirseler ya! Allah'a karşı yalan uydurandan daha zalim kimdir?"*[196] Yollar ayrılmış iki sistemin farklılığı açıkça ortaya çıkmıştır. Artık iki tarafın bir araya gelmesi mümkün değildir. Öyleyse inançlarını korumak uğruna milletlerinden uzaklaşmaları gerekir. Onlar peygamber değildi ki, gerçek inançlarıyla milletlerinin karşısına çıksınlar, onları bu inanca davet etsinler ve karşı taraftan gelebilecek sıkıntılara göğüs gersinler. Bunlar sadece, inkarcı ve zalim bir toplulukta, gerçeği açıkça görmüş bir gurup gençti. İnançlarını açıkça dile getirip ilan ettikleri takdirde böylesi bir ortamda yaşamalarına imkân kalmazdı. Milletlerine yaranıp

[193] Kehf, 18/14
[194] Kehf, 18/10
[195] Elmalılı, a.g.e. V, 175-176
[196] Kehf, 18/15

hoş geçinme, kötülüklerinden emin olmak için onların tanrılarına tapar görünme ve Allah'a olan kulluklarını gizleme yoluna da gidemezlerdi. Büyük ihtimalle durumları da ortaya çıkmıştı. Öyleyse inandıkları din uğrunda Allah'a sığınmaktan başka yolları yoktu. Dünya hayatının süsünü bırakıp bir mağaraya sığınmak zorundaydılar. Kendi aralarında gizlice konuşurken şöyle davranmayı kararlaştırdılar: *"Sonra içlerinden biri diğerlerine şöyle dedi: Madem ki kavminizden ve Allah'tan başka taptıkları şeylerden uzaklaştınız; o halde mağaraya sığının. Rabbiniz, rahmetiyle size genişlik versin ve işinizi rast getirip kolaylaştırsın."*[197] İşte burada mü'min gönüllere hayranlık verici bir durum ortaya çıkıyor. Gençler milletlerinden ayrılıyor, dünyanın süsünden ve hayatın eğlencelerinde sıyrılıyor, dar, sıkıntılı ve karanlık bir mağaraya sığınıyorlar. Böylece Allah'ın rahmetiyle huzur buluyorlar ve bu rahmetin, bütün enginliğiyle üzerlerine bir huzur ve rahat gölgesi serdiğini hissediyorlar.[198]

Burada, inancın insana vermiş olduğu mânevî güç sayesinde bu gençlerin hiçbir şeyden korkmadıkları ve ölümle tehdit edilmelerine rağmen müşriklere meydan okudukları görülmektedir. Bu gençler, Allah'ın tek yaratıcı olduğunu müşriklere karşı korkusuzca savunarak Allah'a olan inançlarının onlara verdiği mânevî gücü ortaya koymuşlardır. Yine bu gençlerin, yanlarına bir miktar azık alarak müşriklere boyun eğmemek için bir mağaraya sığınmaları, Allah'a olan güvenlerinin ne kadar sağlam olduğunu ortaya koymaktadır.

Yine Yüce Allah *Ashab-ı Kehf*'ten bahsederken *"…Hakikaten onlar, Rablerine inanmış gençlerdi. Biz de onların hidayetini artırdık. Onların kalplerini metin kıldık…"*[199] buyurmuştur. Yani onlar samimiyetle inandıklarında Allah da onların doğru yola olan imanlarını artırdı ve onlara, batıla boyun eğmek yerine hayatları pahasına hak yolunda sabır ve sebat etme gücü verdi.[200] Demek ki insan inancında samimi olur ve Allah'a olan güveni de tam olursa, Allah insanın bu inancını kat kat artırır ve zorluklara karşı insana metin olma vasfını kazandırır. *Ashab-ı Kehf* kıssasıyla Yüce Allah, bu gerçeği de bizlere göstermek istemiştir.

"Kur'an Onların sayıları, hangi şehirde yaşadıklar gibi konuları teferruat sayıp asıl çıkarılması gereken derslere dikkat çeker. Şöyle ki; 1.Mümin haktan dönmemeli, 2.Maddi imkanlardan çok, Allah'a dayanmalı, 3.Allah'ın ölüleri diriltmeye kadir olduğuna kesinlikle inanmalı."[201] *"(İnsanların kimi) 'onlar üç kişidir; dördüncüleri köpekleridir, diyecekler; yine:*

---

[197] Kehf, 18/16
[198] Seyyid Kutub, a.g.e. VII, 398
[199] Kehf, 18/13
[200] Mevdûdi, a.g.e. III, 157
[201] Suat Yıldırım, a.g.e. s.295

'beş kişidir; altıncıları köpekleridir, diyecekler. (Bunlar)bilinmeyen hakkında tahmin yürütmektir. (Kimileri de) 'onlar yedi kişidir; sekizincisi köpekleridir, derler. De ki onların sayılarını Rabbim daha iyi bilir. Onlar hakkında bilgisi olan çok azdır. Öyle ise Ashab-ı Kehf hakkında, delillerin açık olması haricinde bir münakaşaya girişme ve onlar hakkında (ileri geri konuşan) kimselerin hiçbirinden malumat isteme."[202]

Yine sûrede *Ashab-ı Kehf'*in mağarada ne kadar kaldıklarını en iyi Allah'ın bildiği anlatıldıktan sonra, Yüce Allah zatını bizlere şöyle tanıtır *"Sen şöyle söyle:"Ne kadar kaldıklarını asıl Allah bilir. Zira göklerin ve yerin gaybını bilmek O'na mahsustur. O öyle güzel görür, öyle güzel işitir ki! Oysa onların O'ndan başka hamileri yoktur. O, kendi hükmüne kimseyi ortak yapmaz" de. Sana vahyedilen Rabbinin kitabını oku. O'nun sözlerini değiştirecek güç yoktur ve O'ndan başka sığınak bulman da mümkün değildir."* [203]Ayette belirtildiği gibi Allah hüküm vermede ortaktan münezzehtir ve mü'minlerin tek dostudur. Ayetler Allah'ın her şeyi bildiğini ve O'nun tek koruyucu olduğunu ifade ederek iman konusunda insanı eğitmektedir.

Kehf Sûresi'nde anlatılan iki bağ misalinde de iman konusuna değinilmiştir. Bu kıssada mü'min kişi, malıyla övünen diğer adamı Allah'a inanmadığı için tenkid etmektedir. Mü'min kişi, Allah'a inandığını ifade ettikten sonra Allah'ın gücünün her şeye yettiğini ve sadece ona dayanmak, güvenmek gerektiğini şöyle anlatır: "*Benim servetimin ve çoluk çocuğumun sayısının seninkinden az olduğunu düşündüğüne göre, bağına girdiğinde: "Maşallah! Allah ne güzel dilemiş ve yaratmış! Ondan başka gerçek güç ve kuvvet sahibi yoktur." demeli değil miydin."*[204] Bu kıssa insanlara, sahip oldukları şeylerle övünmemeleri gerektiğini, Allah'ın isterse onları bir anda yok edebileceğini hatırlatarak Allah inancını pekiştirmektedir.

Daha önce detaylıca işlediğimiz *Zülkarneyn* kıssasında da Allah inancının pekiştirilmesine dair bir pasaj bulunmaktadır: *"Dediler ki:"Ey Zülkarneyn! Bu memlekette Ye'cuc ve Me'cuc bozgunculuk yapmaktadırlar. Bizimle onlar arasında bir set yapman için sana bir vergi verelim mi? Dedi ki:" Rabbimin beni içinde bulundurduğu nimet ve kudret daha hayırlıdır…"* [205] Burada, *Zülkarneyn*'in gerek yaptığı iş karşısında ücret talep etmemesi gerekse yaptığı seddin o kadar sağlam olmasına rağmen dilerse Allah'ın onu yerle bir edeceğine inanması kıssanın ibret verici sonuçlarındandır. Yani *Zülkarneyn*, onlardan emeğinin karşılığını almamakla Yüce Allah'ın kendisine sağladığı güven ve gücün onların

[202] Kehf, 18/22
[203] Kehf, 18/26-27
[204] Kehf, 18/39
[205] Kehf, 18/94-95

vereceği ekonomik değerden üstün olduğunu anlatmak istemiştir. Yüce Allah onu pek çok şeyle donatmış, bilgi, güven, güç, zenginlikle onu kuvvetlendirmiştir. *Zülkarneyn*, bu mânevî değerlerin, onların temin edeceği ekonomik değerden üstün olduğuna dikkat çekmiştir. Günümüzde de aynı anlayışın devam etmesi bakımından Yüce Allah bizi bu konuda eğitmektedir.[206]

Sûrenin sonunda ise Allah'ın büyüklüğe işaret eden ve O'nun kelimelerinin sonsuzluğunu anlatan edebî bir ifadeyle karşılaşmaktayız: *"De ki Rabbimin sözleri için derya mürekkep olsa ve bir o kadar da ilâve getirsek dahi, Rabbimin sözleri bitmeden deniz tükenecektir."*[207] "Bu örnekte deniz, insanın çok geniş sandığı bilgisine işaret eder. Oysa bütün genişlik ve derinliğine rağmen deniz sınırlıdır. Allah'ın ilmini gösteren sözlerinin ise sınırı yoktur. İnsanlar kesinlikle bu bilginin sonuna ulaşamazlar. Kuşkusuz insanın, Yüce Allah'ın ilminden kendisine mal edebildiği şeyler çok az ve önemsizdir. Öyleyse insan, ne öğrenecekse onu öğrensin ve bu varlığın sırlarından keşfedebildiğini keşfetsin… Ancak hiçbir zaman sahip olduğu bilgiyle gururlanmasın. Nihayet onun bilgisinin ulaştığı en son nokta, denizler dolusu mürekkeplerin bitmesine rağmen, kendisinden hiçbir şey eksilmeyen Allah'ın ilmi karşısında hiçbir şey ifade etmez."[208]

3. 1. 2 Ahiret İnancının Pekiştirilmesi

Ahiret konusu insan zihninin kavramakta yetersiz kaldığı ve bilimsel kanıtlarla ispatlanamayan, buna rağmen bu dünyanın varlığının başka bir dünyanın da varlığına şehadetiyle hakkında süphe olmayan gaybî bir konudur. Aklın, ahiret gününün varlığına şahitliği, Allah'ın birliğine şahitliği gibidir. Bu yüzden Yüce Allah ahiretin inkârı ile kendisinin inkârını bir tutmuştur. Çünkü ahiretin inkârı O'nun kudretinin ve ilahlığının inkârı demektir. Bunların inkârı ise, kendisini inkâr etme neticesini doğurur.[209] Bu gerçek *Kehf* Sûresi'nin 32-44. ayetlerinde anlatılan iki bağ misalinde ifade edilmiştir. Bu konu ya ilerde tekrar değineceğiz.

"Burada ahiret konusunun Kur'an'da ne şekilde kullanıldığına ve konunun önemine değinmek faydalı olacaktır. "Ahiret, evvelin mukabili ve son manasındaki ahirin müennesi olup Kur'an'da 110 defa geçmektedir. Bunun yirmi altısında müzekker ve *el-yevm* kelimesine sıfat şeklinde *el-yevmü'l-ahir* (son gün), dokuzunda *"dar"* ile sıfat veya isim tamlaması

---

[206] Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri,* XII, 54
[207] Kehf, 18/109
[208] Seyyid Kutub, a.g.e. VII, 451
[209] Ramazan Altıntaş, *İslam Düşüncesinde İşlevsel Akıl,* Pınar Yay. İst-2003 s.103

halinde *ed-daru'l-ahire* (son ikamet mahalli), birinde *en-neş'etü'l-ahire* (ikinci yaratılış, son hilkat) tarzında, elli yerde de dünya ile mukabele edilmiş olarak zikredilir. *el-ahire'*nin yalın olarak kullanıldığı yerlerde de *ed-daru'l-ahire* tamlaması manasında olduğu kabul edilir. Ahiret dünya hayatını takip eden, ona benzer fakat daha değişik ve ölümsüz bir hayattan, ebediyet alemine ait çeşitli merhaleler ve hallerden ibarettir."[210]

Ahiret düşüncesi insan ruhunda derin bir yer tutar. Hatta bu düşünce, insanın fikri ve ruhi uyanıklığının ölçüsü sayılabilecek kadar eskidir. Tarih boyunca her devirde ve her toplumda ölüm ötesi bir hayata inanma insanlık tarihinin ayrılmaz bir parçası olmuştur; bu inanç en gelişmiş toplumlardan en ibtidaisine kadar her toplumda zayıf veya kuvvetli, bir şekilde kendisini göstermiştir. Ayrıca uhrevî hayat konusu, hemen her toplumun dinî kaynaklarında anlatıldığı gibi, yazılı veya yazısız olarak bir çok abidler tarafından da dile getirilmiş bir husustur.[211]

Ölüm ötesi hayat, Kur'an'ın temel ilke ve ana hedeflerini pekiştirmeye yönelik en güçlü amildir. Zira insan hayatına farklı bir boyut kazandıran diriliş düşüncesi, ona hiçbir şeyin veremeyeceği bir anlam ve ciddiyet vermektedir. Denilebilir ki insanı insan kılan ve ahlakî bir varlık oluşunu pekiştiren, onun ölüm ötesiyle ilgili böyle bir metafizik gerilim içinde olmasıdır.[212]

İşte bu denli önemi haiz olan ahiret gerçeği, *Kehf* Sûresi'nde, sûreye isim veren *Ashab-ı Kehf* kıssasıyla farklı bir boyutta işlenerek insanlar bu konuda eğitilmiştir. Sûrede *Ashab-ı Kehf* kıssası anlatılırken, bu gençlerin Allah'ın dinine inandıklarından dolayı zalimlerin tasallutundan kaçarak bir mağaraya sığındıkları ve bu mağarada uzun yıllar uyku halinde kaldıklarından bahsedilmektedir. Yüce Allah onları bu uzun yıllar süren uykularından uyandırarak insanlara ölümden sonra yeniden dirilme inancını yerleştirmeye çalışmıştır: *"Böylece(insanları) onlardan haberdar ettik ki, Allah'ın va'dinin hak olduğunu kıyametin şüphe götürmez olduğunu bilsinler…"*[213] Zira ne kadar uyuduklarını bilemeyen *Ashab-ı Kehf*, senelerce yattıkları mağaralarından kabirden kalkar gibi uyanıp kalktıklarını anlamışlar ve vaktiyle baş kaldırdıkları müşriklere karşı başarı kazandıklarını, istedikleri, ümit ettikleri ilâhi merhametin bir tecellisini gözlemlemişlerdi. Dolayısıyla eskiden iman ettikleri şekilde Allah'ın va'dinin hak olduğunu görerek bilmiş oluyorlardı. Böylece gerek kendileri, gerek başkaları için kıyametin şüphesiz kesin olduğuna da bir delil ve örnek oluyorlardı. Rivayete göre yıllarca mağarada kaldıktan sonra uyanınca şehre erzak almak üzere giden kişinin

---

[210] Bekir Topaloğlu, *"Ahiret"* T.D.V.İ.A. T.D.V. İst-1998, I, 543
[211] Yener Öztürk, *İmkanı ve Lüzumu Açısından Kur'an'da Ahiret*, Işık Yay. İst-2001, s.48
[212] Yener Öztürk, a.g.e. s.40
[213] Kehf, 18/21

elindeki para, tanınmasına sebep olmuş ve bu yüzden Allah Teâla halkın onları öğrenmelerini sağlamıştır.[214]

Yüce Allah, *Ashab-ı Kehf'*in bu uzun uykudan uyandığı dönemdeki insanları bu kıssa ile onların halleri hakkında bilgilendirdi ki o insanlar haşrin, neşrin ve ba'sin hak olduğunu bilsinler. Bir rivayete göre o çağdaki hükümdar, ba'si inkar ediyordu ve insanları bu konuda ikiye ayırıyordu. Sonunda Yüce Allah, o gençlerin durumunu hükümdar için bir delil kıldı. Başka bir rivayete göre ise o çağdaki insanlar, yeniden dirilmenin sadece ruhla mı yoksa ruh ve bedenle birlikte mi olduğu konusunda ihtilaf etmişlerdi. Sonra hükümdar, bu mesele hakkında neyin hak olduğuna dair bir delil göstermesi için Allah'a yalvardı. Bunun üzerine, Allah Teâlâ, *Ashab-ı Kehf'*in durumu hakkında onu bilgilendirdi. Hükümdar, bununla yeniden dirilmenin bedenle birlikte olduğunu anladı. Çünkü *Ashab-ı Kehf'*in bu uzun uykudan uyanması, öldükten sonra dirilen kişinin durumuna benzemektedir.[215]

Yine bu olayın meydana geldiği dönemde ahiretle ilgili ateşli tartışmalar hüküm sürüyordu. Her ne kadar halk, Roma imparatorluğunun etkisiyle Hıristiyanlığı kabul etmişlerse de, şirkin ve Romalıların putperestliğinin izleri ve Yunan felsefesinin etkisi hala güçlü idi. Bu nedenle Hıristiyanlığın ahiret inancına rağmen, birçok kimse ahireti inkar ediyor veya en azından bu konuda şüphe duyuyordu. İşte bu sırada mağarada uyuyanlar diriltildiler ve öldükten sonra dirilmenin apaçık bir delili olarak bu tartışmalardaki teraziyi mü'minler tarafına çevrildiler.[216]

*Ashab-ı Kehf'*in uykudan uyandırılmaları ve insanların bundan haberdar edilmeleri ba'sin gerçekliğine delalet etmek ve kıyametin şüphe götürmez olduğuna yakînen inandırmak içindi. Böylece *Ashab-ı Kehf* kıssası, ba'sin ve neşrin mümkün olduğuna açık bir delil, kat'i bir delalet olmuştur. Çünkü *Ashab-ı Kehf'*i üç yüz yıllık uykusundan uyandırmaya kadir olan Allah, mahlukatı da ölümünden sonra yeniden diriltmeye kadirdir.[217]

"Bu gençlerin kıssasından alınacak en büyük ders, gaybî bir konu olan öldükten sonra dirilişe, gözle görülür, elle tutulur ve akla son derece yakın bir örnek oluşturması yönündedir. Kıssa, öldükten sonra dirilme konusunu insanların aklının alabileceği bir şekle getirmeyi hedefliyor ve kıyamet gününün şüphe götürmediğini onlara öğretiyor. İşte Allah söz konusu gençleri uykularından uyandırmış ve milletleri kendilerinden haberdar etmiştir."[218] Böylece

---

[214] Elmalılı Hamdi Yazır, a.g.e. V, 179
[215] Razi, a.g.e. XXI, 89
[216] Mevdudi, a.g.e. III, 162
[217] Sabuni, a.g.e. II, 186
[218] Seyyid Kutub, a.g.e. VII, 400

kıssa, ahiret ve ölümden sonra yeniden dirilme hakkındaki şüphelerin ne kadar yersiz olduğunu açıkça gözler önüne sermiş olmaktadır.

Sûrede anlatılan, kendisine iki bağ verilen adamın misalinde de Allah'ın kendisine verdiği zenginlikle övünüp fakir arkadaşından yüz çeviren bir adamın malının sonunda nasıl heba olduğu gösterilerek dünya hayatının da bunun gibi bir gün gelip yok olacağı ve ahireti inkârın Allah'ı inkârla aynı olduğu anlatılmak istenmiştir. Misalde zenginliğiyle övünen adam, Allah'ın varlığını kabul etmekle birlikte ahireti inkar ettiği için onun bu kabulü hiçe sayılmış ve arkadaşı ona şöyle demişti: *"…Sen, dedi, seni topraktan sonra nutfeden (spermden) yaratan, daha sonra seni bir adam biçimine sokan Allah'ı inkar mı ettin?"*[219] Kendisine iki bağ verilen gururlu adam, bunların elinden gitmeyeceğine o kadar inanıyordu ki bunun için ahireti inkar etmiştir. Şayet ahiret olsa bile kendisine bundan hayırlısının verileceğine inanıyordu. Buna karşılık arkadaşı ona, kendisini topraktan, sonra bir damla sudan yaratan, sonra da bir adam biçimine sokan Allah'ı nasıl inkar edersin diye karşı çıkmıştır. Burada dikkat çeken bir husus vardır. Gururlu adam Allah'ı inkar edici bir ifade kullanmamasına rağmen Allah'ı inkar etmekle itham olunmuştur. "Bu da, Allah'ı inkar etmenin sadece Allah'ın varlığını kabul etmemekle sınırlı olmadığını, fakat gurur, kibir, kendindi beğenmişlik ve ahireti inkarında küfür olduğunu göstermektedir. Bu kişi Allah'ın varlığını inkar etmemesine, belki de "*Şayet Rabbime döndürülürsem*" ifadesi ile O'nun varlığına şehadet etmesine rağmen komşusu onu, Allah'ı inkar etmekle suçlamaktadır. Çünkü zenginlik ve servetini Allah'ın bir lütfu olarak değil de kendi güç ve becerilerinin bir meyvesi olarak kabul eden, bu nimetlerin sonsuz olduğuna ve kimsenin bunları kendisinden alamayacağına inanan ve kendisini hiç kimseye karşı hesap vermekle sorumlu hissetmeyen bir kimse, Allah'a inandığını söylese bile Allah'ı inkar etmektedir. Çünkü böyle bir kimse Allah'ı tek hakim, mabud ve malik değil de sadece bir varlık olarak kabul etmektedir. Gerçekte, Allah'a iman, sadece onun varlığını kabul etmeyi değil, aynı zamanda O'nu tek hakim, tek mabud ve tek hüküm koyucu olarak kabul etmeyi de gerektirir."[220]

Sûrede, ahirette insanların akıbetinin nasıl olacağına dair de bilgi verilmiştir: *"Ve de ki: Hak Rabbinizdendir. Öyle ise dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin. Biz zalimlere öyle bir cehennem hazırladık ki, onun duvarları kendilerini çepeçevre kuşatmıştır. (Susuzluktan) imdat dileyecek olsalar imdatlarına, erimiş maden gibi yüzleri haşlayan bir su ile cevap verilir. Ne fena bir içecek ve ne kötü bir kalma yeri! İman edip de güzel davranışlarda*

---

[219] Kehf, 18/37

[220] Mevdudi, a.g.e. III, 173

bulunanlar (bilmelidirler ki) biz, güzel işler yapanların ecrini zayi etmeyiz. İşte onlara, altından ırmaklar akan Adn cennetleri vardır. Onlar Adn cennetlerinde tahtlar üzerine kurularak orada altın bileziklerle bezeneceklerdir; ince ve kalın dibâdan yeşil elbiseler giyecekler. Ne güzel karşılık ve ne güzel kalma yeri!"[221] İşte böylece ahirette iman edenlerin varacağı cennet ile iman etmeyenlerin varacağı cehennem sahnelerinden birer tablo sunularak seçim insanlara bırakılmıştır. Dileyen iman eder dileyen inkâr eder.

Ayetlerdeki şu ifadeler ahiretteki azaba ilişkin olarak Kur'an'daki diğer betimlemeler gibi inanmayanların ahirette karşılaşacakları kötü akıbeti tasvir eder: *"Biz zalimlere öyle bir cehennem hazırladık ki, onun duvarları kendilerini çepeçevre kuşatmıştır. (Susuzluktan) imdat dileyecek olsalar imdatlarına, erimiş maden gibi yüzleri haşlayan bir su ile cevap verilir."* Aynı şekilde *"İşte onlara, altından ırmaklar akan Adn cennetleri vardır. Onlar Adn cennetlerinde tahtlar üzerine kurularak orada altın bileziklerle bezeneceklerdir; ince ve kalın dibâdan yeşil elbiseler giyecekler"* ifadeleri de ahiretteki mutluluk-esenlik durumuna ilişkin diğer bütün Kur'anî betimlemeler gibi, inananların dünya hayatında inançlarının gereği olarak ortaya koydukları fedakarca davranışların bir sonucu olarak kendilerine bahşedilecek olan ebedi hayatın görkemini, canlılığını ve rahatlığını betimleyen bir tasvirdir.[222]

Şu ayetlerde de ahiret hayatının başlayacağı gün yani haşir günü hakkında insanlar bilgilendirilmektedir: *"(Düşün) o günü ki, dağları yerinden götürürüz ve yeryüzünün çırılçıplak olduğunu görürsün. Hiçbirini bırakmaksızın onları (tüm ölüleri) mahşerde toplamış olacağız. Ve hepsi sıra sıra Rabbinin huzuruna çıkarılmışlardır; Andolsun ki sizi ilk defasında yarattığımız şekilde bize geldiniz. Oysa size va'dedilenlerin tahakkuk edeceği bir zaman tayin etmediğimizi sanmıştınız, değil mi? Kitap ortaya konmuştur: suçluların onda yazılı olanlardan korkmuş olduklarını görürsün. "Vay halimize! Derler, bu nasıl kitapmış! Küçük büyük hiçbir şey bırakmaksızın (yaptıklarımızın) hepsini sayıp dökmüş!" Böylece* yaptıklarını *karşılarında bulmuşlardır. Senin Rabbin hiç kimseye zulmetmez."*[223] Bu şekilde insanlara dünyada işledikleri hiçbir şeyin zayi olmayacağı, küçük büyük ne varsa karşılarına çıkacağı canlı bir tabloyla sunulmuştur.

Ayetlerdeki "*Andolsun ki sizi ilk defasında yarattığımız şekilde bize geldiniz."* sözü o gün ahireti inkâr edenler hitaben söylenecektir: "Şimdi, peygamberlerin öğrettiği bilginin doğru olduğunu görüyorsunuz, onlar size Allah'ın sizi annelerinizin rahminde ilk yarattığı

[221] Kehf, 29-31
[222] Esed, a.g.e. s.495
[223] Kehf, 18/47-49

gibi tekrar dirilteceğini söylemişlerdi fakat siz bunu inkâr etmiştiniz. İkinci kez hayata döndürülüp döndürülmediğinizi şimdi söyleyin bakalım."[224]

Yine sûredeki *Zülkarneyn* kıssasında *Zülkarneyn*, karşılaştığı topluluğu Ye'cuc ve Me'cuc'un zulmünden korumak amacıyla sağlam bir set inşa ettikten sonra: *"Bu Rabbimden bir rahmettir. Rabbimin va'di gelince onu yerle bir eder. Rabbimin va'di gerçektir"(Kehf,18/98)* şeklindeki ifadesiyle, kıyametin kopacağı konusunda bir iman eğitimi vermekte, Allah'ın va'dinin hak olduğu inancını da aşılamaktadır.[225] Ayetlerin devamında ise ahiret ahvaline dair bilgiler verilmektedir: *"O gün (kıyamet günü) biz onları, birbirine çarparak çalkalanır bir halde bırakmışızdır; sûra da üfürülmüş, böylece onları bütünüyle bir araya getirmişizdir. Ve, gözleri beni görmeye kapalı bulunan, kulak vermeye de tahammül edemez olan kâfirleri o gün cehennemle yüz yüze getirmişizdir. Kâfirler beni bırakıp da kullarımı dostlar edineceklerini mi sandılar? Biz cehennemi kâfirlere bir konak olarak hazırladık. De ki: Size, (yaptıkları) işler bakımından en çok ziyana uğrayanları (el-ahserin) bildirelim mi? "(Bunlar;) iyi işler yaptıklarını sandıkları halde, dünya hayatında çabaları boşa giden kimselerdir. İşte onlar, Rablerinin ayetlerini ve ona kavuşmayı inkar eden, bu yüzden amelleri boşa giden kimselerdir ki, biz onlar için kıyamet gününde hiçbir ölçü tutmayacağız. İşte, inkar ettikleri, ayetlerimi ve resûllerimi alaya aldıkları için onların cezası cehennemdir. İman edip iyi davranışlarda bulunanlara gelince, onlar için makam olarak Firdevs cennetleri vardır. Orada ebedi kalacaklardır. Oradan hiç ayrılmak istemezler."*[226]

3. 1. 3 Dünya Hayatı ve Mahiyeti

Dünya kelimesi, bir *ism-i tafdil* olup en yakın anlamına gelir. Kur'an'da ahiret ve ahiret hayatının karşılığı olarak çok defa, yakın hayat anlamındaki *el-hayatü'd-dünya* tamlamasında hayat kelimesinin sıfatı olarak, bazen de belirli şekliyle isim olarak kullanılmıştır.[227] Bu hayat, dünya olarak isimlendirilmiştir, çünkü bu dünya insanlara yakındır. Aynı şekilde ahiret hayatı insanlara uzak olduğu için sonraki hayat yani ahiret hayatı olarak isimlendirilmiştir.[228] Kur'an-ı Kerim'de dünya hayatından bahseden birçok ayet vardır. Bu ayetlerde genellikle dünya hayatının gelip geçici olduğuna, ona fazla değer verilmemesi gerektiğine vurgu yapılır.

---

224 Mevdûdî, a.g.e. III, 175
225 Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri,* XII, 56
226 Kehf, 18/99-108
227 Süleyman Uludağ, *Dünya,* D.V.İ.A. T.D.V. İst-1994, X, 22
228 İbni Manzur, *Lisanu'l-Arap,* Daru'l-İhai't-Turasi'l-Arabi, Beyrut., b.t.y. IV, 319-420

Kehf Sûresi'nde de dünya hayatına ilişkin çeşitli pasajlarla karşılaşmaktayız. Ayrıca sûrede dünya hayatına ve onun süsüne fazlaca bağlanmanın yanlış olduğu, canlı bir örnekle sunularak insanların ibret almaları sağlanmıştır.

İlk olarak yeryüzündeki her şeyin bir imtihan vesilesi olması için yaratıldığını şu ayetler ifade eder: *"Biz kimin daha iyi amel işlediğini ortaya koymak için yeryüzündeki varlıkları, yeryüzünün süsü ve yaldızı yaptık. (bununla beraber) biz mutlaka oradaki her şeyi kupkuru bir toprak haline getireceğiz."*[229] Bu ayetler öncelikle yeryüzündeki bütün güzelliklerin Allah'ın insanları sınaması için bir araç olduğunu ifade etmekte ardından da bu güzelliklerin gelip geçici olduğunu, bir gün gelip yok olacağını ifade etmektedir.

Dünya malının geçiciliğinin temsili bir üslupla anlatıldığı kendisine iki bağ verilen adamın misalinden de bu konu ile ilgili dersler çıkarılabilir. Kur'an'da verilen bilgilere göre iki adamdan birine iki üzüm bağı verilmişti. Bağların etrafında hurma ağaçları vardı ve bahçelerin arasında da ekin bitiyordu. Bu bahçelerin sahibi malları ve evlatlarıyla diğer adama karşı övünüyordu. Ayetlerden bu kişinin müşrik olduğu anlaşılmaktadır. Diğer adam ise mü'mindi ve bahçe sahibini şöyle uyarmıştı: *"Benim servetimin ve çoluk çocuğumun sayısının seninkinden daha az olduğunu düşündüğüne göre, bağına girdiğinde: "Maşallah! Allah ne güzel dilemiş ve yapmış! Ondan başka gerçek güç ve kuvvet sahibi yoktur." demeli değil miydin? Olur ki Rabbim senin bahçenden iyisini bana verir ve senin o bahçene gökten bir afet indirir de bağın kupkuru toprak kesilir; yahut bağının suyu çekilir de ondan artık büsbütün ümidini kesersin."*[230] Nihayet bahçe sahibinin serveti kül olmuş, bahçeleri de kurumuştu.

Bu misal dünya hayatını ve malını amaç haline getiren bir örneğe dikkatimizi çekmektedir. Bu kıssa dünya hayatının ve servetinin bir amaç olmadığı ve servetin gurur kaynağı olamayacağı konusunda insanları eğitmektedir. Bu misaldeki ayetler dünya nimetleri için şükür vazifesinin ifa edilmesi gerektiğini insanlara hatırlatmaktadır. Öncelikle, ayetlerde Yüce Allah, malları ve evlatlarının çokluğuyla müslümanlara karşı övünen kafirlere, bunların bir iftihar sebebi olamayacağını ifade etmektedir. Çünkü bir gün gelip zenginin fakir, fakirinse zengin olması mümkündür. Asıl iftihar edilmesi gereken şey ise Allah'a itaat ve ibadet etmektir. Bu da fakir mü'minlerin iftihar kaynağıdır.[231] Bu temsil, Yüce Allah'ın mutlak otorite sahibi olduğunu ve O'nun bu otoritesine ortak koşanın akıbeti ile O'nun otoritesine teslim olan mü'minin akıbetini ortaya koymaktadır.[232]

---

[229] Kehf, 18/7-8
[230] Kehf, 18/39-41
[231] Razî, a.g.e. XXI, 105
[232] Ali Akay, a.g.e. s.134

Yine dünya hayatının anlatıldığı bir başka pasaj şudur: *"Onlara şunu da misal göster; Dünya hayatı, gökten indirdiğimiz bir su gibidir ki, bu su sayesinde yeryüzünün bitkisi (önce gelişip) birbirine karışmış; arkasından rüzgarın savurduğu çerçöp haline gelmiştir. Allah her şey üzerinde iktidar sahibidir. Servet ve oğullar dünya hayatının süsüdür. Ölümsüz olan iyi işler ise Rabbinin nezdinde hem sevapça daha hayırlı, hem de ümit bağlamaya daha layıktır."*[233] Bu ayet insanoğluna içinde yaşadığı hayatın geçici olduğunu hatırlatmaktadır. Bu dünyadaki hayat ve bu hayat içindeki iniş ve çıkışlar geçicidir. Her ne kadar dünyada hoşumuza giden şeyler çok görünüyorsa da, aslında onlar hakirdir, asılsızdır ve aldatıcıdır. İnsanoğlu akılsızlığı yüzünden aldanmaktadır; çünkü onları elde etmeyi son saadet zannetmektedir. Oysa bu dünyada ne kadar büyük fayda ve lezzetler elde edilirse edilsin, hepsi de sınırlı ve geçici bir hayat ile çevrelenmiştir. Ayrıca bu dünyada insanoğlunun hayat akışı, aniden tersine dönebilir. Ancak bu dünyanın aksine ahiret hayatı ebedidir. Oradaki faydalar da zararlar da çok kapsamlı ve süresizdir. Bu dünyadaki hiçbir fayda, kazanç ve lezzet, ahirete sahip olanların yanında bir değer taşımaz.[234]

3. 1. 4 Ledünnî İlim ve Kader İnancı

Sûrede geçen iman eğitimi konuları arasında Hz.-Mûsa-Hızır kıssasında geçen olaylarla bağlantılı olarak ele alınan ledünni ilim ve kader konusu da vardır.

İlim ya aklın hakikatlerini algılaması ve tasavvur etmesi şeklinde veya hakikatlerin akla yansıması ve onun içine yerleşmesi biçimindedir. Bunlardan birinci şekilde hasıl olan ilim kesbî ilim, ikinci şekilde hasıl olan ilim ledünni ilimdir.[235] Ledünni ilim, Allah Teâlâ tarafından vasıtasız olarak bir kimseye verilen ilimdir. Bunun karşıtı kesbî ilimdir. Kesbî ilmi herkes çalışıp kazanabilir. Ledünni ilim ise ancak velayet mertebesine ulaşan ermiş kimselere verilir. Bu ilim, amel ve takvanın bir meyvesi ve nurudur.[236]

Ledünni ilmin varlığını Kur'an-ı Kerim bize haber vermiştir. *Kehf* Sûresi'nde Hızır'dan bahsedilirken: *"Biz ona katımızdan bir rahmet vermiş ve ledünnümüzden bir ilim öğretmiştik."*[237] buyurulmuştur. Allah bir kuluna iyilik irade ettiği zaman onu maddi ilimlerle bırakmaz kendisine ledünni ilmin kapısını da açar ve bu suretle ona eşya ve hadiselerin hakikatlerini, mülk ve melekûtun gizli manalarını da öğretir.[238]

---

[233] Kehf, 18/ 45-46
[234] Ali Akay, a.g.e. s.134
[235] İmam Gazali, *Ariflerin Yolu,* Hikmet Neşriyat, İst.-2004 s.117
[236] Gazali, a.g.e. s.115
[237] Kehf, 18/65
[238] Gazali, a.g.e. s.121

“Şüphe yok ki bütün peygamberlerin ilmi, Allah tarafından vahiy yoluyla öğretilmesi açısından ledünnidir. Fakat burada dikkat çekicidir ki *“Ona katımızdan ilim verdik”* kaydıyla Hızır’a öğretilmiş olan ilmin Hz. Mûsa (a.s)’ınkinden bambaşka bir ilim, ledünni ilimlerden özel bir ilim olduğu anlatılmıştır. Ayetteki kıssaların ipuçlarıyla müfessirler bunu *“ilmu’l-guyub”* (gaybların ilmi) ve *“esrar-ı ulûm-u hafiye”* (gizli ilimlerin esrarı) diye tefsir etmişlerdir. Başka bir ifadeyle şöyle demişlerdir: “Mûsa’nın ilmi, hüküm ve kesin bilgi; Hızır’ın ilmi ise gizem ilmiydi.”[239]

“Kısacası ledünni ilim, fikir çabasıyla kazanılmaz. Hak tarafından saf bir bağış olan kutsal bir gücün tecellisidir. Eserden müessire, vicdandan vücûda doğru giden bir ilim değil; müessirden esere, vücuttan vicdana gelen evveli bir ilimdir. Nefsin vuku bulana, olana geçişi değil, vuku bulanın nefiste meydana çıkması, belirmesidir. Doğrudan doğruya bir keşiftir. Fakat ledünni ifadesi, bunun özellikle Allah sırlarına ait olanında terimleşmiştir. Dilimizde de bir işin ledünniyatı, iç yüzündeki anlaşılmaz şeyler ve sırları demektir. Bu kıssa insanları ilim için araştırmaya ve yolculuğa isteklendirmektedir. Bununla beraber ledün ilminin çaba ve istekle kazanılmasının mümkün olmadığını da bildirmektedir. Ayrıca *“(Salih kul) eğer bana tabi olursan sana o konuda bilgi verinceye kadar hiçbir şey hakkında bana soru sorma! dedi”*[240] ayetinden anlaşılıyor ki başka ilimlerde sorunu ortaya koyarak ilmin yarısını oluşturan “soru” bu ilimde yasaktır. Öyleyse ilim isteyenin nefsi, işleyicilikten çok yetenekliliğe hazırlanacaktır.”[241]

Daha önce detaylıca işlediğimiz Hz. Mûsa-Hızır kıssasında, Hızır’ın davranışları tamamen Allah’ın emirleri doğrultusunda gerçekleşmiştir. Nitekim Hızır, bu gerçeği şöyle belirtmişti: *“…Ben bunları kendiliğimden yapmadım…”*[242] Mevdûdî bu ayetle ilgili olarak şunları söyler: “Bu işlerin Allah’ın emri ile yapıldığından şüphe yoktur. Ancak bu emirlerin niteliği dikkat çekicidir. Çünkü bu emirler, hiçbir ilâhi kanun tarafından izin verilmediği için meşru değildir. Ve Kur’an’da suçlu olduğuna bir delil olmaksızın bir kimsenin başka birisini öldürmesine izin vermez. Bu nedenle bu emirlerinde bir kimsenin zengin, diğerinin fakir ve bir kimsenin hasta, diğerinin de hasta iken iyileşmesine neden olan Allah’ın emirleriyle aynı gurupta olduğunu kabul etmek zorundayız. Eğer Hızır’a verilen emirler bu tür emirler idiyse, Hızır’ın, insanlar için konulan ilâhi kanunlarla sınırlı olmayan bir melek olduğu sonucuna varılabilir. Çünkü şer’i yönü olmayan bu tür emirler ancak meleklere verilebilir. Bunun nedeni haram ve helâl sorununun onlar için söz konusu olmamasıdır; onlar hiçbir kişisel

[239] Elmalı Hamdi Yazır, a.g.e. V, 196-197
[240] Kehf, 18/70
[241] Elmalı Hamdi Yazır, a.g.e. V, 196-197
[242] Kehf,18/82

güce sahip olmaksızın Allah'ın emirlerine itaat ederler. Onların aksine bir insan, işlediği amel ilâhi kanuna aykırı ise, bunu ilham sonucu veya içgüdülerle istemeyerek işlemiş de olsa günah işlemiş olur. Çünkü insan, insan olması münasebetiyle ilâhi kanuna uymak zorundadır. Ve ilâhi kanun da, bir kimsenin ilham yoluyla bir emir aldığı veya kendisine gizlice yasak bir işin hikmeti bildirildiği için yaptığı işin helal sayılabileceği bir boşluk yoktur."[243]

İşte bütün bunlardan anlaşılıyor ki Hızır'a verilen emirler, Allah'ın dilediği kimselere takdir ettiği ledünni ilim mahiyetindedir. Allah dilerse bu ilmi bir kuluna veya bir meleğe de bahşedebilir. Kıssada bu ilim Hızır'a bahşedilmiştir. Yukarıda anlatılan bu sebeplerden dolayı Hızır'ın bir melek olduğu kuvvetle muhtemeldir. Ayrıca Hz. Musa, bu ilme bir nebze de olsa vakıf olmuş ve çıktığı eğitim yolculuğunda Hızır aracılığıyla ilm-i ledünne dair bazı konularda eğitime tabi tutulmuştur.

Bu kıssada geçen üç olayda, geleceği bilmeyle alakalı bir olaylar zinciri vardır. Hızır bu kıssada gerçekleştirdiği davranışların sonunda: *"...Ben bunu kendiliğimden yapmadım..."*[244] diyerek bu yaptıklarını Allah'ın emriyle yaptığına işaret etmiştir. Hızır Allah'tan emir alan ve bu emirleri yerine getiren bir melekti. Çünkü eğer melek olmasaydı yaptığı işler örneğin bir çocuğu öldürmesi caiz olmazdı.[245] O halde o, Allah'ın bir meleğiydi ve ilahi bir bilgiyle hareket edip bu işleri yapıyordu. Bu kıssada Hızır, metafizik bir özelliği olan bilgileri Hz. Mûsa (a.s)'a öğretmeye çalışıyordu.

Bu kıssanın vermek istediği temel mesaj, başımıza gelen musibetlerin veya karşılaştığımız bazı hadiselerin altında bilemeyeceğimiz bazı gerçekler olduğu ve bu hadiselerin bazı hikmetlere binaen gerçekleştiğidir. Kıssa, adeta insanlara şunu anlatmak istemektedir; Yeryüzünde cereyan eden hadiselerin arkasında sizin bilemeyeceğiniz bazı hikmetler vardır. Hatta size kötü gibi görünen ve başınıza geldiğinde sizi üzen olayların arkasında da bazı hikmetler vardır ki onları öğrenirseniz önceki halinize şükredersiniz. İşte tüm bu gerçekler bir peygamber olan Hz. Mûsa (a.s)'a bizzat yaşatılarak öğretiliyor ve bizlere de o peygamberin yaşadığı hadiseler hikaye edilerek öğretiliyor. Örneğin Hz. Mûsa (a.s)'ın gözleri önünde –görünürde- suçsuz yere küçük bir çocuk öldürülüyor. Hz. Mûsa doğal olarak her insanın göstermesi muhtemel tepkiyi göstererek çocuğu öldüren bilgin kula *'gerçekten sen fena bir iş yaptın'* diyor. Halbuki -görünürde- suçsuz olan o çocuğun öldürülmesinde bir hikmet vardı. O çocuk büyüdüğünde azgın biri olacak, mü'min olan anne-babasına zarar verecekti. Oysa o çocuğun öldürülmesiyle bu kötü netice daha başlamadan önlenmiş oluyor.

---

[243] Mevdudi, a.g.e. III, 189-190
[244] Kehf, 18/82
[245] Mevdûdî, a.g.e. III, 189

Gerçek yaşamda da insanlar, çocukların veya gençlerin ölümü veya başlarına gelen musibetler karşısında isyana varan tepkiler gösterirler. Ancak insanların başına gelen musibetlerin arkasında bazı hikmetlerin olduğu gerçeğinin bilinmesi insan için büyük bir teselli olur. İşte bu gerçek Hz. Mûsa (a.s)'a bizzat yaşatılarak, sonra da biz insanlara kıssa yoluyla öğretilmiş oluyor.

Râzi'nin bu kıssayla ilgili yorumu şöyledir: "Bu üç meselede de, peygamberlerin hükümlerinin zahire yani görünür sebeplere dayalı olduğunu, salih kulun hükümlerinin ise görünür sebeplere değil, işin aslındaki hakiki sebeplere dayalı olduğunu göstermiştir. Çünkü zahir, bu tasarrufu mübah kılacak görünür bir sebep olmadan hem ilk olayda hem de ikinci olayda insanların malları ve canları hakkında tasarrufta bulunmayı haram kılar. Gemiyi delmek görünür bir sebep olmadan bir insanın mülkünü eksiltmek demektir. Bir çocuğu öldürmek ise aynı şekilde görünür bir sebep olmaksızın masum bir cana kıymak anlamına gelmektedir. Üçüncü olaydaki yıkılmak üzere olan duvarı onarmak ise sebepsiz bir yorgunluk ve meşakkat üstlenmektir. Her üç meselede de salih kulun uygulamaları zahiri sebeplere değil işin aslında itibar edilmesi gereken sebeplere dayalı olmuştur. Bu da, Allah tarafından ona akli bir kudret verildiğine ve bu sayede eşyanın hakikatine, olayların içyüzüne muttali olduğuna delalet eder. Dolayısıyla Hz.Mû sa'nın şeriat ve hükümleri bilmedeki mertebesi işleri görünür sebeplere dayandırmak, salih kulun ise olayların içyüzüne ve eşyanın hakikatine vakıf olmak, gizli sırlara muttali olmaktır. Bununla salih kulun ilimdeki mertebesinin Hz. Mûsa'dan üstün olduğu ortaya çıkmıştır. Bu üç olayın neticesinde şunu söyleyebiliriz ki; iki zararla karşılaşıldığında büyüğünü def etmek için küçüğünü yüklenmek gerekir."[246]

Görüldüğü gibi Hz. Mûsa (a.s)'ın tabi tutulduğu sırlı bir yolculuğun anlatıldığı bu kıssada pek çok ilginç olaylar yer almış, çok önemli dersler işlenmiş ve çok önemli ahlâki ilkeler serdedilmiştir.

"Böylece -sûrenin akışı içerisinde- Hz. Mûsa (a.s) ve o salih kulun kıssası, gaybı Allah'a bırakma noktasında *Ashab-ı Kehf*'in kıssasıyla birleşiyor. Gerçektende her şeyi hikmetiyle ve

kapsamlı ilmine uygun olarak idare eden Allah'tır. İnsanlar, bu ilim ve hikmete akıl erdirmekten âcizdirler. Çünkü perdelerin berisinde duruyorlar. Allah, perdelerin ötesindeki sırların ancak belli miktarını onlara açıklar."[247]

Bu kıssadaki üç olayın kaderin varlığını ifade ve isbat ile de bir ilişkisinin olduğunu söyleyebiliriz. Görevli melek, ilâhi kaderin tecelli etmesi için yapması gereken işleri

[246] Râzi, a.g.e. XXI, 135
[247] Seyyid Kutub, a.g.e. VII, 434

yapıyordu. Bunu yaparken de bu konularda Hz. Mûsa (a.s)'ı eğitiyordu. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Hızır, ilm-i ledün sahibiydi yani ilm-i batın. Bu ilme sahip olanlar, Allah'ın verdiği ilham ile gaybî bilgileri elde ederek Allah'ın takdir ettiği kadarıyla olayların gidişatını ve gelecekteki sonuçlarını önceden bilip ona göre hareket ederler. Sûrede, Hızır'ın Allah'tan bir nimet olarak sahip olduğu ilm-i ledün ve ilim sayesinde verdiği hikmetli kararlar açıklanmıştır.

Hızır, Hz. Mûsa (a.s)'ın kendisine yolculuğunda eşlik etme talebine karşı, ona kendisiyle birlikte olmaya sabır gösteremeyeceğini söylemiştir. Daha hiçbir olay olmadan, Hz. Mûsa (a.s)'ın nasıl bir tavır göstereceğini bilmeden ve görmeden Hızır'ın böyle bir açıklamada bulunması dikkat çekicidir. Bunun nedeni ise Allah'ın bir lütfu olarak Hızır'ın geleceği bilmesidir. Bu bilginin Hızır tarafından bilinmesi, her olayın Allah'ın dilemesiyle gerçekleşeceğine de bir işaret niteliğindedir. Çünkü Allah, gelecek hakkındaki bilgiyi ancak dilediği kullarına, dilediği kadarıyla vermektedir. Hızır'ın gelecekten haber vermesi de ancak Allah'ın takdiriyle mümkündür. Hz. Mûsa (a.s)'ın, kıssanın sonraki bölümlerinde karşılaşacağı olaylar çoktan sonuçlanmıştır ve Allah tarafından her anıyla bilinmektedir. Yaşayacağı olaylar, Hz. Mûsa (a.s)'ın kaderine yazılmıştır. Bu da insanın, Allah'ın kaderinde takdir ettiği dışında hiçbir şey yaşayamayacağına açık bir delildir.

"(İçyüzünü) kavrayamadığın bir bilgiye nasıl sabredersin?"[248] İnsan hayatta pek çok olayla karşılaşır. Zorluklar, sıkıntılar mutluluklar yaşar. Allah'ın varlığını ve her olayın Allah katında bir kader üzerine belirlendiğini düşünmeyenler, başlarına gelen zorluklar, sıkıntılar karşısında ümitsizliğe düşüp mutsuz olurlar. Bu iman edenlerle etmeyenler arasındaki çok büyük bir farktır. Çünkü iman edenler her olayın Allah'ın dilemesiyle yaratıldığının bilincindedirler. Bu yüzden karşılaştıkları zorluklar ve sıkıntılar karşısında sabrı tercih etmektedirler.

Şu da unutulmamalıdır ki Yüce Allah sonsuz bir ilme, insan ise sınırlı bir ilme sahiptir. İnsan olayların zahirine muhatap olmakta ve ancak kendi anlayışı ile bu olayları değerlendirebilmektedir. İnsanlar bu sınırlı bilgi ve anlayışlarıyla kimi zaman hayırlı olan bir işi olumsuz, hayırsız olan bir işi de olumlu ve hayırlı olarak nitelendirebilmektedirler. Bu durumda yapılması gereken şey, Allah'ın sonsuz ilmine teslim olup her olaya hayır olarak bakmaktır. Çünkü olumsuz gibi görünen her olay mü'minler için gerçekte bir kader dersidir. Bu gerçeği Yüce Allah şu ayette ifade etmiştir: *"...Sizin için hayırlı olduğu halde bir şeyi*

---

[248] Kehf, 18/68

sevmemeniz mümkündür. Sizin için daha kötü olduğu halde bir şeyi sevmeniz de mümkündür. Allah bilir siz bilmezsiniz."[249]

Yolculuk sırasında Hızır'ın dediği gerçekleşmiş ve Hz. Mûsa (a.s), Hızır'ın davranışlarına sabredemeyip her üç davranışına da karşı çıkmıştır. Üçüncü kez sabredememesi ise yolculuğun bitmesine yol açmıştır. Nihayet Hızır olayların hayır ve hikmetlerini birer birer açıklamaya başlar: *"(Hızır) şöyle dedi:"işte bu benimle senin aramızın ayrılmasıdır. Şimdi sana sabredemediğin şeylerin içyüzünü haber vereceğim."*[250] Bu ayette, Hızır'ın, Hz. Mûsa (a.s)'a *"yorumu yapılmadığı için sabredemedin"* demek istemesiyle, tüm bunların hikmetleri açıklanırsa sabredilebilecek şeyler olduğunu ifade etmiştir.

Birinci olayda Hızır, bir gemiyi delmişti. Ancak bu gemiyi delmesi, görünürde çirkin bir davranış gibi görünse de bunun çok önemli bir nedeni vardı. Allah katından kendisine rahmet verilmiş biri olarak Hızır, yoksulluk ve ihtiyaç içinde olan insanlara yardım etmek için gemilerinde bir delik açmış, böylece gemiyi eksik ve kusurlu göstererek zalimlerin el koymasına engel olmuştur.

Hızır gemiyi makul ölçülerde, tamir edildiğinde kolayca kullanılabilecek şekilde tahrip etmiştir. Böylece gemiyi gören kişi kusurlu zannedecek ve el koymaktan vazgeçecektir. Ancak gemi sahipleri, bu tehlike ortadan kalkınca gemiyi kolaylıkla tamir edip kullanılır hale getireceklerdir.

Kıssada geçen ikinci olay, Hızır'ın, karşılaştıkları bir çocuğu öldürmesidir. Burada üzerinde durulması gereken konu çocuğun ölümünün Allah'ın bir takdiri olduğudur. Allah, o çocuğun ölümünü kaderinde yer ve zaman olarak yazmıştır. Hızır'ı melek olarak kabul edecek olursak, meleğin can alması bir sebeptir, gerçekte ise can alan ancak Allah'tır. "Burada çocuğun ölümüne Hızır değil de başka bir kişi veya olay da sebep olabilirdi. Bir kaza sonucu, kalbinin durması nedeniyle ya da düşüp başını yaralayarak bir anda ölebilirdi. Allah'ın *"…Onların ecelleri gelince ne bir saat ertelenebilir, ne de öne alınabilirler."*[251] ayetiyle bildirdiği gibi, bir kişinin eceli geldiği zaman, bunu kimsenin engellemesi ya da öne alması mümkün değildir. Burada Hızır, ileride iman etmeyeceğine dair kesin bilgiye sahip olduğu bir çocuğu, Allah'ın emriyle öldürmektedir. O çocuğun hem ailesine ve çevresine zulmetmesini engellemek, hem de günahlara boğulmasına mani olmak istemektedir. Bunun için Allah'ın izniyle tedbir almaktadır."[252] Nitekim salih kul suçsuz bir çocuğu öldürme gerekçesini

---

[249] Bakara, 2/216
[250] Kehf, 18/78
[251] Nahl, 16/61
[252] Ali Akay, *"Gaybi Konuların Anlatılmasında Kur'an Dilinin Özellikleri"* D.Ü.İ.F. Dergisi, 2003/2 s.98

şöyle açıklamıştı: *"Erkek çocuğa gelince, onun ana-babası mü'min kimselerdi. Bunun için (çocuğun) onları azgınlık ve nankörlüğe boğmasından korktuk."*[253] Zira Yüce Allah, bu çocuğun ilerde zalim biri olacağını, temiz birer mü'min olan ana-babasına karşı azgınlık yapacağını ve bu yüzden onların manevî hayatlarının tehlikeye düşeceğini salih kula önceden bildirmişti. Yoksa Allah'ın takdiri olmaksızın bir insanı öldürmek son derece ağır bir suçtur. Ama buradaki öldürme fiili Allah'ın emriyle gerçekleşmiştir. Nitekim günlük hayatta da çocuk veya gençlerin ölümünde Allah'ın takdiri söz konusudur. Bunun için Allah'ın her kararının arkasında mutlak sûrette bir gerekçesinin bulunduğunu bilerek neticeye saygı duyulmalıdır.[254]

Salih kul yaptığı işleri, ledünni ilme sahip olduğundan meselelerin içyüzünü bilerek yani Yüce Allah'ın ona bildirmesiyle yapmıştı. Ama insanların, çocukların istikbalde ne yapacağını bilemediklerinden onların hayatlarına müdahale hakları yoktur. Bu olaydan şu netice de çıkartılabilir: İyi olan anne-babadan mutlaka iyi çocuklar dünyaya gelecek diye bir kural yoktur. Nuh (a.s)'ın oğlu gibi iyiden kötü, Hz.İbrahim (a.s) gibi kötüden iyi doğabilir. Önemli olan kötünün eğitilip kötü karakterinin kontrol altına alınmasıdır. Ayrıca salih kulun buradaki öldürme olgusu, çocukların kötü duygu ve dürtülerinin yok edilmesi için verilecek eğitim olarak anlaşılmalıdır.[255]

Kıssada geçen son olay ise Hızır'ın, kendilerini misafir etmekten kaçınan bir köyde yıkılmak üzere olan bir duvarı doğrultmasıdır. Hızır'ın bu davranışının hikmeti ise şudur: "Hızır İslam ahlakının bir gereği olarak yetim çocukların geleceğini düşünmekte ve onlar için çok önemli bir yatırım yapmaktadır. Eğer Hızır bu duvarı tamir etmeseydi, duvar yıkılıp yetim çocukların babalarına ait hazine ortaya çıkacak, çocukların malları da zalim kimseler tarafından yağmalanacaktı. İşte bu nedenle Hızır hazine için, çocuklar buluğa ulaşıncaya kadar korunup, gizlenebilecek sağlam bir yer yapmış, onların gelecekleri için önemli bir tedbir almıştır."[256]

Görüldüğü gibi bu kıssada Hızır'ın her üç davranışı da ilerde meydana gelecek bir felaketi engelleyici mahiyetteydi. Yoksullara ait o gemiyi delmeseydi, gaspçılar tarafından gemiye el konacaktı. O çocuğu öldürmeseydi, büyüyünce azgın biri olacak anne-babasına zararı dokunacaktı. O duvarı doğrultmasaydı altında bulunan yetim çocuklara ait hazine ortaya çıkacak ve çocuklar mağdur olacaktı. Hızır'ın gelecekte olacak şeyleri bilmesi ise, Allah'ın ona vermiş olduğu özel bir ilim iledir. Bütün bu olanlara şahit olmasıyla Hz. Mûsa

---

[253] Kehf, 18/80
[254] Okuyan, a.g.m. s.102
[255] Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri,* XII, 36-37
[256] Akay, a.g.m. 103

kader ile hayır ve şerrin Allah'tan olduğu gerçeği konusunda eğitilmiştir. Görüldüğü gibi burada gaybî bir konu olan kader ile ilgili bir eğitim söz konusudur. Yüce Allah bu kıssayla insanlara şunu anlatmak istemiştir: Yaşadığınız olayların arkasında sizin bilemeyeceğiniz bazı sırlar vardır. Bu yüzden başınıza gelen felaketler karşısında hemen isyan etmeyip, sabırlı olun. Olur ki bu felaket sizi daha büyük bir felaketten kurtarmış olabilir veya kaybettiğiniz bir şey için Allah size ondan daha hayırlısını verecektir.

3. 2 Ahlak Eğitimi Ve Konuları

Ahlâk, insana neyin iyi ve neyin kötü olduğunu ortaya koyan bir kriterdir. Bu anlamda ahlâk, eğitimle iç içedir. Yani ahlâk insana, iyiyi ve yapılması gerekeni gösterir.[257] Ahlâk, insanla ilgili bütün sahalarda tatbiki olarak kendini gösterir. Bu ilişkilerin gerçek anlamda insana yakışır olan yönü ise "güzel ahlâk"ı meydana getirir. Allah'a imanın eseri de ahlâkî davranışlar şeklinde ortaya çıkar.[258] Kur'an insanı eğitirken onu mânen olgunlaştıracak konularda ışık tutmaktadır. İşte insanı mânen olgunlaştıran hususlardan biri de ahlâktır.

İnsan davranışlarında farklı şekillerde kendini gösteren ahlâk, Kur'an-Kerim'de farklı boyutlarda işlenerek bir anlamda insan ahlâken eğitilmiştir. *Kehf* Sûresi'nde de ahlâki eğitime konu olacak pasajlarla karşılaşmaktayız. Özellikle Hz.Musa (a.s)'ın çıktığı eğitim yolculuğunda eğitici konumundaki salih kulun, yaptığı işlerin iç yüzünü anlatırken kullandığı ifadeler bir çok ahlâkî ilkeyi içermektedir.

3. 2. 1 Zikir ve Amel-i Salih Eğitimi

Bu bölümde inanan insanın hayatında merkezi bir önem taşıyan, Allah'ı anma ve ona yönelme dediğimiz zikir ile uygun ve yararlı işler şeklinde tanımlayabileceğimiz *amel-i salih*'in, insanın mânen olgunlaşmasındaki önemine değineceğiz. Bu bağlamda *Kehf* Sûresi'nde konuyla ilgili ayetleri ele alıp değerlendirmelerde bulunacağız.

Unutmamak, hatırlamak, zihinde tutmak, yâd etmek anlamına gelen zikir kelimesi Kur'an-ı Kerim'de müştaklarıyla beraber 256 yerde geçmektedir. Kur'an'da genellikle lügat anlamına uygun şekilde Allah'ı anmak, O'nu daima hatırlayıp hiç unutmamak mânâlarında kullanıldığı gibi namaz ve Kur'an gibi anlamlarda da kullanılmıştır. Bir ayette *"İçinden*

---

[257] Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri,* XII, 39
[258] Özbek, a.g.e. s.45

yalvararak ve korkarak, aşikâre olmayan hafif bir sesle Rabbini an da gafillerden olma!"[259] lafızlarıyla anlatılan zikrin, gafletin zıddı olduğu *"Unuttuğunda hemen Rabbini an"*[260] ayetiyle teyid edilmektedir.[261] Kur'an'a göre zikir, kalplerin gerçek tatmini ve ulvî aleme yönelip, insani cephesini geliştirerek, şahsiyetinin kemâlini sağlaması için zarûridir. Allah Teâlâ, Kur'an-ı Kerim'de zikirle ilgili olarak şöyle buyurmaktadır: *"Bunlar, iman edenler ve gönülleri Allah'ın zikriyle sükûnete erenlerdir. Bilesiniz ki kalpler ancak Allah'ı anmakla huzur bulur."*[262] Daha sonraki ayette ise zikrin *amel-i salih*, yani uygun ve yararlı işlerle alakası belirtilmiştir ki, bununla zikrin hayatın içinde olduğuna işaret vardır[263] : *"İman edip iyi işler yapanlara ne mutlu! Varılacak güzel yurt da onlar içindir."*[264]

Yine zikir-*amel-i salih* ilişkisini şu ayet güzel bir şekilde ifade etmektedir: *"Kim izzet ve şeref istiyorsa, bilsin ki izzet ve şeref hepsi Allah'ındır. O'na ancak güzel sözler ulaşır. Onları da Allah'a amel-i salih ulaştırır…"*[265] Hoş kelimeler *"el-kelimu't-tayyib"* başta kelime-i tevhid olmak üzere, tesbih, tahmid, tekbir, dua, istiğfar ve ezkâr gibi hoş kelimelerin hepsine şamildir ve bunların Arş-ı İlâhîye yükselip de makbul ameller defterine yazılması ancak bunları tahakkuk ve tasdik ettirecek salih ameller yapmakla olur. Böylece İslâm zikri hayatla iç içe olarak emretmiş oluyor. Çünkü *amel-i salih* hayatla ilgilidir; hayatta yaptığımız işlerin iyi ve uygun olmasıdır. Ancak iyi işlerinde zikir ve ibadetlerle desteklenmesi gerekir. Aksi takdirde Allah katında bir değeri olmaz.[266]

İnsanın mânevî oluşumunu sağlamada büyük bir önemi haiz olan zikir ve salih amel, *Kehf* Sûresi'nde farklı boyutlarıyla ele alınmıştır. Sûreye: *"Hamd olsun Allah'a ki o, (insanları) kendi tarafından çetin bir azap ile ikaz etmek, iyi iş ve davranışlarda bulunan mü'minlere, kendileri için, içinde ebedi kalacakları (cennette) güzel bir ecir bulunduğunu müjdelemek ve 'Allah evlat edindi' diyenleri de uyarmak için kuluna (Muhammed'e), kendisinde hiçbir (tezat ve) eğrilik bulunmayan dosdoğru Kitab'ı indirdi."*[267] şeklinde *"hamd"* ifadesiyle başlanarak bir zikir eğitimi verilmiştir. "Sûrede ilk ayetten başlanarak inanç yolunun işaretleri beliriyor. Bu inançta bir belirsizlik ve kapalılık yoktur. Kitab'ı indiren

---

[259] Â'raf, 7/205
[260] Kehf, 18/24
[261] H.Kâmil Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar,* Ensar Neşriyat, İst-2000 s.162
[262] Ra'd, 13/28
[263] Çamdibi, a.g.e. s.147
[264] Ra'd, 13/29
[265] Fâtır, 35,/10
[266] Çamdibi, a.g.e. s.199
[267] Kehf, 18/1-4

Allah'tır. İndirdiğinden dolayı O'na hamd olsun."[268] Yine ayetlerde Salih amel işleyenleri bekleyen güzel akibet müjdelenmiştir. Ayrıca Kur'an'ın inzal buyurulmasındaki maksatlardan birinin de salih amel işleyenleri müjdelemek olduğu bildirilmiştir. İnsanların bu şekilde salih amele teşvik edildiği pek çok ayet vardır. Bununla Yüce Allah, insanı mânen olgunlaştırmada zikrin tamamlayıcısı olan salih ameli insanların hayatına dahil ederek onları ulvî aleme yöneltmekte ve şahsiyetlerini yüceltmektedir.

Sûrenin bir başka ayetinde de de inançları uğruna bir mağaraya sığınan *Ashab-ı Kehf*'in yaptıkları dua, Allah'ı zikretmenin önemine işaret eder: *"Hani bir zaman gençler mağaraya sığınmışlardı da: "Rabbimiz! Bize nezdinden bir rahmet ver. Hidayet ve tevfikinle bize işimizde doğru yolu göster."demişlerdi."*[269] Gençler bu şekilde dua ederek inançları uğruna yapacakları fedakârlıkta Allah'ın rahmetine sığınıyorlar ve Allah'tan, kendilerine işlerinde doğru yolu göstermesini istiyorlar. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi dua, ayette geçen *"el-kelimu't-tayyib"* yani hoş kelimelere dahildir.

Yine *Kehf* Sûresi'nde unutmak sebebiyle zikirden uzaklaşanların, hatırladıklarında tekrar Rablerini zikretmeleri ve derhal hidayet isteyerek gaflete düşmemeleri gerektiği vurgulanmaktadır: *"Allah'ın dilemesine bağlamadıkça (inşallah demedikçe) hiçbir şey için 'bunu yarın yapacağım' deme. Bunu unuttuğun takdirde Allah'ı an ve: 'Umarım Rabbim beni, doğruya bundan daha yakın bir yola iletir' de"*[270] Bu ayet, insanın azim ve iradesinin, bir şeyin meydana gelmesi için yeterli sebep olmadığını mutlaka Allah'ın dilemesinin gerektiğini bildirmektedir. Dolayısıyla gelecekteki bir işe azmederken işi Allah'ın iradesine bağlamalı, "inşallah" demeyi unutmamalıdır. Unutulduğu takdirde, hatırlayınca "inşallah" diyerek Allah'ı zikretmek gereklidir. Bu yasak ve emirle Allah Teâlâ, Rasûlüne, azmettiği her şeyin ilâhî iradeye bağlı olduğunu öğretmektedir.[271] Yine insan, "yapacağım" dediği işte kendisi için bir hayır olup olmadığını bilemez. Belki de ondan daha hayırlı bir iş yapabilir. Bu nedenle Allah'a güvenmeli ve *"Umulur ki Rabbim beni, doğrudan bundan daha yakın olan bir yola iletir"* denilmelidir.[272] Bu ayetin nüzûl sebebi hakkında İbn Kesir şöyle der: "Nebi (s.a.v.)'e *Ashab-ı Kehf* kıssası hakkında soru sorulunca 'size yarın haber vereceğim' dedi ve inşallah demedi. Ancak vahiy on beş gün gecikti. Bunun üzerine bu ayet nazil oldu."[273]

Görüldüğü gibi ayet, Hz. Muhammed (s.a.v)'in şahsında biz müslümanlara, ilerde yapmayı planladığımız bir iş için inşallah demenin gerekliliğine işaret etmektedir. Hem de bu

---

[268] Seyyid Kutub, a.g.e. VII, 389
[269] Kehf, 18/10
[270] Kehf, 18/23-24
[271] Elmalılı, a.g.e. V, 181
[272] Mevdûdî, a.g.e. III, 165

Hz.Peygamber'in yaşadığı bir tecrübeyle nakledilmektedir. Vahiy Hz. Muhammed (s.a.v)'i, kendisine soru soranlar karşısında zor durumda bırakmak için değil, onun bu tavrının tasvib edilmediğinin bir işareti olması için bir süre geciktirilmiştir. Bu öğüt Hz. Muhammed (s.a.v) ile birlikte bütün mü'minlere hitap eden genel bir ilkeyi ifade etmektedir.[274]

Demek ki yapılması planlanan bir işin başlangıcında Allah'ı anıp, ona dayanıldığı takdirde netice ne şekilde olursa olsun insan, bunun kendisi için en hayırlı sonuç olduğu konusunda bir itmi'nan içinde olur. Bu itmi'nan da insana mânevî bir olgunluk kazandırır. Bu itmi'nan aynı zamanda insana, asıl endişelenecek şeyin bu dünyada karşılaştığımız şeyler değil de ahiret yurdunda karşılaşılacak şeyler olduğu bilincini kazandırır ki bu da ebedi mutluluğu kazandıracak önemli bir husustur.

Yine sûrenin bir başka ayetinde Yüce Allah: *"Biz insanların hangisinin daha güzel amel işleyeceğini deneyelim diye yeryüzündeki her şeyi dünyanın kendine mahsus bir zinet yaptık."*[275] buyurarak insanlara dünyanın kendilerine sunduğu maddi yarar ve zenginliklere karşı benimsedikleri -güzel ya da çirkin- kişiden kişiye değişen tutumları içinde her birinin kendi seviyesini ortaya koyması için fırsat tanımıştır.[276] Ayet, dünya zinetlerinin insanları imtihan için yaratıldığını ifade etmekle insanları salih amele teşvik etmektedir. Yani 'dünyanın zenginlikleri sizi aldatıp da bu yüzden gurura ve kibre kapılarak çirkin işler yapmayın' demektedir. Şayet insan bunun şuurunda olmazsa dünya nimetleri insanı salih amelden alıkoyan başlıca etken olur.

Bir diğer ayette ise, *"Servet ve oğullar, dünya hayatının süsüdür; ölümsüz olan iyi işler ise Rabbinin nezdinde hem sevapça daha hayırlı, hem de ümit bağlamaya daha layıktır."*[277] buyrularak Allah katında sevapça en hayırlı şeyin *"bakiyatü's-salihat"* yani kalıcı olan güzel ameller olduğu ifade edilmiştir. Bu ayet de önceki ayet gibi dünya zinetlerinin gelip geçici olduğunu ifade ettikten sonra bunların Allah katında hiçbir değeri olmadığını, asıl değerli olan ve ümit bağlanılan şeyin salih amel olduğu ifade ederek insanları buna teşvik etmiştir.

Son olarak sûrenin 110. ayetinde: *"...Artık her kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa, iyi iş yapsın ve Rabbine ibadette hiçbir şeyi ortak koşmasın."* buyrularak insanı Rabbine kavuşturan şeylerden birinin salih amel olduğu vurgulanmıştır. Yani "her kim Allah'ın huzuruna varmak, hesabından kurtulup sevabına ermek, rızasını bulmak veya cemalini

---

[273] Sâbûnî, a.g.e. II, 187
[274] Esed, a.g.e. s.493
[275] Kehf, 18/7
[276] Esed, a.g.e. s.488
[277] Kehf, 18/46

görmeyi arzu ediyor, kavuşanlardan olmak ümidini besliyorsa, salih ve ona kavuşmaya layık amel işlesin."[278] Bu ayet de insanı, Allah'ın rızasına ulaşmak, ona kavuşmak ve cemâlini görebilmek için salih amele teşvik etmektedir. Zira bütün bunlar için salih amel şarttır.

Gerek insana va'd olunan güzel akibete erişmek, gerek imtihan için gönderildiğimiz bu dünyada imtihanı başarıyla geçmek, gerek Allah katında sevapça en hayırlı olan şeye ulaşabilmek ve gerek de Allah'ın huzuruna O'nun rızasını kazanmış olarak çıkmak için O'nu her an hatırlamak ve salih amellerle donanımlı olmak gerekmektedir.

3. 2. 2 Fakir Mü'minleri Gözetme ve Onlarla Alakayı Kesmeme

Kur'an-ı Kerim insanları, fakirleri gözetme ve onlarla irtibatı kesmeme konusunda da eğitmektedir. Şüphesiz İslam, Allah'ın huzurunda insanları eşit tutmuştur. İslam'a göre mal, mülk, makam, mevki gibi şeyler insanlar arasında bir üstünlük sebebi olamaz. Çünkü bunlar önemsiz ve geçicidir. Asıl önemli olan insanların Allah katındaki dereceleridir. Bu derece de insanın O'na yönelmesi ve buna engel olabilecek şeylerden uzak durmasıyla ölçülür. Burada bu konuyla ilgili *Kehf* Sûresi'ndeki ayetlere değinmeye çalışacağız.

Sûrenin 32-44. ayetlerinde anlatılan iki bağ kıssasından konuyla ilgili olarak çıkarabileceğimiz ders sûrenin 28. ayetiyle bağlantılı olarak şöyledir; Üstünlük ve şeref bedenî ve maddî zinette değil, gönül zinetinde yani iman ve güzel yaşayıştadır. 28. ayette yüce Allah, Hz. Peygamber'e hitaben şöyle buyurur; "*Sabah akşam Rablerine, O'nun rızasını dileyerek dua edenlerle birlikte candan sebat et. Dünya hayatının süsünü isteyerek gözlerini onlardan çevirme. Kalbini bizi anmaktan gafil kıldığımız, kötü arzularına uymuş ve işi gücü aşırılık olan kimseye boyun eğme."* Bu ayette Mekkeli cahil liderlere onları memnun etmek için Hz. Muhammed (s.av)'in fakir ashabından yüz çevrilemeyeceği söylenmektedir. Bu ayetin Kureyşin ileri gelenleri hakkında indirildiği rivayet edilmektedir. Kureyş kabilesinin ileri gelenleri Hz.'den bazı yoksul mü'minleri yanından kovmasını ve kendileriyle bu yoksul mü'minlerin bulunmadığı ayrı bir mecliste oturmasını istiyorlardı. Hz. Muhammed (s.av.), ileri gelen bu insanların iman etmesini çok arzuladığından, içinden onların bu önerilerini kabul etmeyi geçirmişti.[279] Bunun üzerine Yüce Allah gerçek değer yargılarının ne olduğu bildirmek üzere bu ayeti inzal buyurdu.

Sûrede kendisine iki bağ verilen adamın misalinde ise Allah'ın kendisine verdiği zenginlikle övünüp fakir arkadaşından yüz çeviren bir adamın malının sonunda nasıl heba olduğu görünmektedir. *Kehf* süresinin 39. ayettinde arkadaşı, gururlu adama bir tavsiyede

---

[278] Elmalılı, a.g.e. V, 219-220

bulunur; malınla böyle övüneceğine *"bağına girdiğinde: Maşallah! Kuvvet yalnız Allah'ındır, deseydin ya!"* Bu ifadeler insana, sahip olduğu malla iftihar etmemesini; bunların Allah tarafından verilen nimetler olduğunu bilmesini öğütler.

Netice itibariyle bu misal bize, dünya nimetlerinin gelip geçici olduğunu, dünya malıyla övünmenin ve fakir insanları hor görmenin, sahip olduğu malın yok olmasıyla neticeleneceğini, ahireti inkârın, gurur ve kibrin Allah'ı inkar etmekle aynı olduğunu vs. gibi birçok ahlâki ilkeyi canlı örneklerle sunmaktadır.

Sûredeki Hz. Mûsa-Hızır kıssasında ise konuyla ilgili olarak şu örneği verebiliriz: Hz. Mûsa (a.s), salih kulun son davranışına yani kendilerini misafir etmekten kaçınan bir köyde yıkılmakta olan bir duvarı tamir etmesine karşı*; "...dileseydin elbet buna karşı bir ücret alırdın"* şeklindeki tepkisi yolculuklarını bitiren son nokta olmuştu. Ve artık salih kul *"...şimdi sana, sabredemediğin şeylerin içyüzünü haber vereceğim"* [280] diyerek yolculuk esnasında yaptıklarının bir yorumunun bulunduğunu, bunları bir sebebe bağlı olarak yaptığını, hatta işin arka planında Yüce Allah'ın bulunduğunu belirtip olayların içyüzünü anlatmaya başlamıştı: *"Gemi var ya, O denizde çalışan yoksul kimselerindi. Onu kusurlu kılmak istedim. (Çünkü) onların arkasında, her (sağlam) gemiyi gasbetmekte olan bir kral vardı."*[281] Bu ayette salih kul ilk davranışının sebebini bu şekilde açıklayarak az bir zararla büyük bir zararın def'ine sebep olup, görünürde çirkin olmasına rağmen aslında çok faydalı bir iş yaptığını ifade etmektedir. Yani salih kul bu şekilde davranmakla miskinin malını bir anlamda koruma altına almış ve fakirlerin malını korumayı da içine alacak şekilde yardımlaşmayı bir ahlâki ilke olarak hem Hz. Mûsa (a.s)'a hem de tüm insanlığa öğretmiştir.*"Duvara gelince, şehirde iki yetim çocuğun idi; altında da onlara ait bir hazine vardı; babaları ise iyi bir kimse idi. Rabbin istedi ki, o iki çocuk güçlü çağlarına erişsinler ve Rabbinden bir rahmet olarak hazinelerini çıkarsınlar. Ben bunu da kendiliğimden yapmadım. İşte hakkında sabredemediğin şeylerin içyüzü budur."*[282] Burada salih kul, yaptığı onarım işinden ücret almamasının gerekçesi olarak, sanki onarım işinden kişiye erişecek zarar (yani yorgunluk, zahmet v.s) duvarın yıkılmasıyla oluşacak zarardan çok daha azdır; çünkü duvar yıkıldığında yetimlerin malları zayi olacaktı, mesajını vermektedir.[283] Salih kul, duvarın altında ne olduğunu ilâhi bilgilendirme ile öğrenmişti. Duvarın altındaki hazine, yetim çocukların hakkı idi. Babalarının iyi olmasının anlamı, o parayı helal yollarla kazandığını ifade etmektedir. Bu

---

[279] ez-Zemahşerî, a.g.e. s.618
[280] Kehf 18/78
[281] Kehf, 18/79
[282] Kehf, 18/82
[283] Okuyan, a.g.m. s.104

paraya sahip çıkmakla salih kul, yetim hakkını korumanın önemine işaret etmiş olmaktadır. Yetimin malına buluğ çağına erişinceye kadar, iyi niyetle yaklaşmak hariç, yaklaşılmaması gerektiği ahlâki ilkesini[284] o dönemde bizzat o kulun kendisi uygulamıştır.[285]

Görüldüğü gibi Hızır'ın her iki davranışı da yoksul ve fakir kimseleri gözetme ve onların malını koruma amacını taşımaktadır. Böylece bu kıssadan yoksul ve yetim kimseleri kollayıp gözetmek gerektiği ahlâkî ilkesini çıkarabiliriz.

3. 2. 3 Birlikte Hareket Etme ve Tedbirli Olma *(Telattuf)*

İslam'ın toplumsal birlikteliği sağlayan bir takım ahlâki prensipler getirdiğini söyleyebiliriz. Aslında dinlerin en önemli işlevlerinden biri sosyal bütünleşmeyi sağlamaktır. Kur'an'da *Ashab-ı Kehf* kıssasında birlikte hareket etmeye ve cemaatleşmeye vurgu yapan bazı pasajlarla karşılaşmaktayız.

Nihayet bu kıssada tek Allah'a inanan mü'min gençlerin kafirlerin zülmünden kaçtıklarından bahsedilir. Bu gençler, imanları uğruna her şeyi bırakıp bir mağaraya sınıyorlar. Gençler bu eylemlerini birlikte hareket ederek yapmışlardı. Kur'an, onların bu durumuna şöyle değinir: *"Başlarından geçen olayı biz sana doğru olarak anlatıyoruz. Gerçekten onlar Rab'lerine tam iman etmiş gençlerdi. Biz de onların hidayetlerini ve yakinlerini artırdık. Kalplerine kuvvet ve metanet verdik de onlar ayağa kalkıp: "Rabbimiz, dediler, yerlerin ve göklerin Rabbidir. Ondan başka hiçbir ilaha yönelmeyiz. Şayet böyle bir şey yapacak olursak, gerçek dışı, pek saçma bir söz söylemiş oluruz. Şu bizim halkımız var ya, işte onlar tuttular O'ndan başka tanrılar edindiler. Onların tanrı olduklarına dair açık delil getirmeleri gerekmez miydi? Uydurdukları yalanı Allah'a mal edenden daha zalim kim olabilir ki? Sonra içlerinden biri diğerine şöyle dedi: " Madem ki kavminizden ve Allah'tan başka taptıkları şeylerden uzaklaştınız; o halde mağaraya sığının. Rabbiniz, rahmetiyle size genişlik versin ve işinizi rast getirip kolaylaştırsın."*[286] Burada geçlerin inançları uğruna vatanlarından, milletlerinden ayrılırken onlara güven veren şey öncelikle imanları sonra da birlikte hareket etmenin verdiği güçtür.

Yine *Ashab-ı Kehf* kıssasında, *Ashab-ı Kehf'*in uykudan uyandıklarında o mağarada ne kadar kaldıklarını birbirlerine sorduklarından bahsedilmektedir. Her biri farklı şeyler söyleyince bu konuda söz söylemenin yararsızlığını anlayıp meseleyi Allah'a bırakırlar. Daha sonra aralarında şöyle bir konuşma geçiyor: *"...Şimdi siz içinizden birini şu gümüş paranızla*

[284] En'am, 6/152
[285] Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri,* XII, 38
[286] Kehf, 18/13-16

şehre göndersin de, baksın, (şehrin) hangi yiyeceği daha temiz ise size ondan erzak getirsin; ayrıca nazik davransın (gizli hareket etsin) (telattuf etsinler) ve sakın sizi kimseye sezdirmesin" [287]

Bağavî bu ayetle ilgili olarak şu açıklamayı yapmıştır. "Yollarda ve şehirlerde dikkatle ve nezaketle hareket etsin ki bu hareketi gizlilik içinde olsun. Kendilerini insanlardan hiç kimseye bildirmesin. Eğer onlar sizin yerinizi bilirlerse sizi taşlarlar. Denildi ki bunun manası, size sözle eziyet ederler ve yine denildi ki sizi öldürürler. Veya sizi kendi dinlerine döndürürler yani küfre döndürürler. O zaman asla kurtuluşa eremezsiniz."[288]

Elmalılı'nın ayetin tefsiri ile ilgili olrak değerlendirmesi ise şöyledir: "Çok dikkat ve nezaketle hareket etsin ve sakın sizi kimseye sezdirmesin. Çünkü eğer onlar sizi ellerine geçirecek olurlarsa ya sizi taşlayıp öldürecekler veya kendi dinlerine döndüreceklerdir. İrtidad ettirecekler ve zaman siz ebediyen kurtulamayacaksınız. Yani recm edildiğiniz takdirde şehid olur kurtulursunuz, fakat dönüp kafir olursanız dünyada kurtulamayacağınız gibi ahirette de asla kurtulamayacaksınız. Çünkü dünya hayatı fanidir, herkes muhakkak ölecektir, ahirette küfrün azabı ise ebedidir"[289]

Bu kıssada gençlerin inançları uğruna birlikte hareket ettikleri, birbirlerine yakınlık duydukları görülmektedir. Yine gençler bu konuda tedbiri elden bırakmadan kendilerini diğer insanlara hissettirmemek için oldukça dikkatli davrandıkları görülmektedir. Buradan din eğitiminde gençliğe verilen önem ve gençlerin birlikte hareket edince güzel şeyler başaracağına dair sonuçlar çıkarabiliriz. Yine gençler birlikte hareket ederken kendilere bir zarar gelmemesi için oldukça dikkatli davranmaları gerektiğine de işaret edilmektedir.

Kısacası insanlar, mânen güçlü olup inançları uğruna dünyevî zevklerinden feragat eder ve bunun için birlikte hareket edip tedbiri elden bırakmazlarsa Allah onların bu güçlerini daha da artırarak derecelerini yükseltir. Böylece bu mânevî terakki sayesinde insanlar, hayvâni tabiatlarını aşarak gerçek insâni tabiatlarına ve nefislerinin üzerindeki ulvî tarafa yönelmiş olurlar.

---

[287] Kehf, 18/19
[288] Ebu Muhammed Hüseyin b. Mesud el-Ferra el- Bağavî, *Tefsiru'l-Hazin,* Beyrut-1995, IV- 163

SONUÇ

Ferdin doğuştan getirdiği kabiliyetleri geliştirmesine yardımcı olmak, davranışlarını mükemmel hale getirmek şeklinde tarif edilebilen eğitim, dünyaya aciz ve bilgisiz olarak gelen insanoğlunun en önemli ihtiyacı olduğu kuşkusuzdur.

Her eğitim anlayışının dayandığı farklı bir eğitim felsefesi vardır. İslam eğitiminin dayanağı ise Kur'an-ı Kerim'dir. Bundan dolayı İslam eğitiminin yapısını, metotlarını, gayelerini anlayabilmek için Kur'an-ı Kerim'i incelemek gerekmektedir.

Genel olarak Kur'an'ın eğitim anlayışına baktığımızda bunun, bir bütün olarak insan şahsiyetine uygun olduğu görülür. Kur'an'ın eğitim metodunda ölçü, insanın yapısıdır. Kur'an bu konuda metodunun esaslarını, insan davranışlarını idare eden merkezlere göre koyar. Bunun için eğitim metodu, insan fıtratına uygundur. İnsan fıtratında olmayan hiçbir şeyi ona yüklemez. Kur'an'ın kullanmış olduğu eğitim metotlarından *Kehf* Sûresin'de geçenler genel olarak şunlardır.

Kur'an'ın uyguladığı eğitim metotlarından biri olan de kitap ve kesin bilgi ile eğitim *Kehf* Sûresi'nde bazı ayetlerde işlenmektedir. Eğitilene sunulan bilgi, hiçbir şüpheye yol açmayacak şekilde güvenilir, doğru ve kesin olmalıdır.

Kur'an-ı Kerim'de de oldukça geniş bir şekilde kullanılan soru-cevap metodunun *Kehf* Sûresi'nde de birkaç yerde işlendiğini görmekteyiz.

Yine zihinde önceden varolan bilgilerin çağrıştırılarak yeni bilgilerin bunun üzerine inşa edilmesi şeklinde tarif edebileceğimiz hatırlatma metodu, eğitimde bilhassa da Kur'an eğitiminde sıkça rastladığımız bir eğitim metodudur. Bu metodun farklı örneklerine *Kehf* Sûresi'nde de karşılaşmaktayız.

Kur'an'ın insanı eğitmek ve onları hidayete kavuşturmak için başvurduğu eğitim metotlarından biri de kıssalarla eğitme metodudur. Toplumlara hakim olan değişmez kanunlar bulunduğuna göre geçmiş toplumların başından geçen olaylar, gelecek toplumların eğitiminde başvurulması gereken hususlardır. Kur'an-ı Kerim de bu yola başvurmuştur. Bu metodun en çok rastlandığı sûrelerden biri ise *Kehf* Sûresidir.

Sûrede kullanılan bir diğer metot temsille eğitim metodudur. Kur'an-ı Kerim'de pek çok mesel vardır. Bunlardan çeşitli yönlerden istifade edilir. Tezkir, va'z, his, zecr, ibret gibi yönlerden gidilerek ahlakî bir netice çıkarmak için insanları tenbih ve teşvik etmektir. *Kehf* Sûresinde bunlarla ilgili farklı örneklerle karşılaşmaktayız.

Kur’an- Kerim’de bazı mana, kelime ve ayetler tekrarlanmaktadır. Bunun sebebini vaziyet ve icabatta aramak lazımdır. Bundan başta Arap dili ve üslubu bakımından da tekerrür lüzumlu bir keyfiyettir. Tekrar ile eğitme metodu diyebileceğimiz bu metodun örneklerine *Kehf* Sûresinde de rastlamaktayız.

Eğitim ilkeleri insanın doğum öncesinden başlayarak, hayat boyu sürecek gelişimini ilkeleridir. Bu açıdan İslam eğitiminin ilkeleri de insanın bu gelişim süreci ve fıtratı üzerine bina edilmiştir.

Bu ilkelerden biri seviyeye uygunluk ilkesidir. İnsanlar farklı fıtrat ve kabiliyetlerde yaratılmışlardır. Yani insanlar zeka, kabiliyet, beden, kuvvet vs. yönleriyle farklı olduklarından eğitimde bu farklılıklar göz önüne alınarak buna göre bir yöntem takip edilmelidir. Bu ilkeyi gerek Kur’an’da gerek de Hz. Peygamberin uygulamalarında görebilmekteyiz. Kur’an-ı Kerim, insanın yaratılışının farklı olduğunu şu şekilde dile getirir; *“De ki herkes kendi mizaç ve meşrebine göre iş yapar. O halde kimin doğru bir yol tuttuğunu Rabbiniz en iyi bilendir.”(İsra, 17/84)*

Bu ilkelerden bir tanesi sevgiyle yaklaşma ilkesidir. Sevgi insanları bir araya getiren, birleştiren, kaynaştıran bir duygu olduğundan eğitimin temel şartıdır diyebiliriz. Aynı zamanda sevgi, ferdin büyüyüp yetişmesi, ferdi ve sosyal inkişafı, hayata sağlam bir şekilde intibakı için gereklidir. Yüce Allah Rasulullah (s.a.v)’ın mü’minlere karşı yumuşak davranışını şu ayette anlatıyor; *“O vakit Allah’tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın! Şayet sen, kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz, etrafından dağılıp giderlerdi. Şu halde onları affet; bağışlanmaları için dua et…”(Âl-i İmran, 3/159)*

İnsanlara bir işin nasıl yapılacağını geniş manasıyla öğretirken en kolay yoldan öğretmek, öğrenmeyi kolaylaştıracağı gibi öğretilen şeylerin kalıcılığını da sağlar. Bu yüzden eğitimde basitten karmaşığa, somuttan soyuta doğru bir metot izlenirse başarı oranı daha yükselir.

Kur’an’ın kullandığı bir ilke de affedici ve sabırlı olma ilkesidir. İnsanlar davranışlarının uygunluğunu ayırt etme hususunda zorluklar yaşarlar ve yanlışlıklarını hemen görmezler. Bundan dolayı onların yanlış davranışlarının affetmek, insanlara yaptıklarını anlamada zaman tanımak, eğitimde oldukça önemlidir.

Eğitimde uygulanan bir diğer ilke rehberlik ilkesidir. İslam eğitiminde bu ilkenin kaynağı tabii olarak Kur’an’dır.

Eğitimde, izlenen metot ve ilkeler kadar eğitici ve eğitilende bulunması gereken vasıflar da büyük önem arz etmektedir. *Kehf* Sûresi’nde bu vasıflara işaret eden çeşitli pasajlar vardır.

Bu vasıflardan biri rehber ve aydınlatıcı olmadır. Rehberlik, ferdin bütün halinde gelişmesine yardım faaliyetini ifade eden bir terimdir. Kur'an-ı Kerim'de rehberlik konusuna yer verildiğini görüyoruz. Rehberlik ilkesi Kur'an-ı Kerim'de hidayet ifadesiyle karşımıza çıkmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de başta Hz.Peygamberin ve tüm peygamberlerin insanlar için rehber ve yol gösterici oldukları bir çok ayette belirtilmiştir. *Kehf* Sûresi'ndeki Hz. Mûsa-Hızır kıssasında da Hızır'ın Hz. Mûsa (a.s)'a bilmediği konularda rehberlik etmesi, buna güzel bir örnektir.

Affedici ve sabırlı olma, öğreticide bulunması gereken önemli özelliklerden bir diğeridir. Sabrın bir manası da kötülük eden, zorluk çıkaranlara karşı fenalık etmeyi düşünmeyerek onların kusurlarını affetmek, yada tahammül konusunda ahlaki cesaret göstermektir. *Kehf* Sûresi'ndeki Hz. Mûsa-Hızır kıssasında bir eğitici olan Hızır'ın Hz. Mûsa' (a.s)'a karşı sabırlı davranması eğiticideki bu vasıf için örnek teşkil edecek bir pasajdır.

Ciddiyet ve samimiyet de yine eğiticide bulunması gereken önemli bir vasıftır. Eğiticinin işinde samimi olması gerekir. O, eğitim faaliyetinde, ilmî çalışma ve araştırmalarında sadece Allah rızasını, gerçeğe ulaşmayı ve bunu eğittiği kişilerin akıl ve kalplerine yerleştirmeyi ve onları Hakk'a bağlamayı gaye edinmelidir. Sûrede Hz. Muhammed (s.a.v)'e hitaben *"Şimdi bu söze inanmazlarsa, demek ki sen onların ardına düşüp neredeyse kendi kendini yiyip tüketeceksin"* ayeti bir eğitimci olan Hz. Muhammed (s.a.v)'in işindeki samimiyeti ifade eden güzel bir örnektir.

Sûrede eğitilende bulunması gereken bazı vasıflara dair pasajlar da vardır. Bu vasıflardan ilki ve en önemlisi sabırlı olmaktır. Bir eğitim yolculuğuna çıkan Hz. Mûsa (a.s)'ın ilim öğrenme uğrundaki azmini ve sabrını bu vasıf için güzel örnek olarak görüyoruz.

İlimle meşgul olacak kişilerde bulunması gereken ahlakî vasıflardan birisi de alçakgönüllü olmak, kibri ve kendini beğenmişliği terk etmektir. Tevâzu kişinin, Cenab-ı Hakk'ın büyüklüğünü ve kendi aczini anlamak esası üzerinde gelişen fikre dayalı bir duygudur. İlim talibi olan kişi de ilim elde etme hususunda mütevâzı olmalı kendisinden daha bilgili birini bulduğu zaman onun ilminden istifade etmelidir. Sûrede eğitilende bulunması gereken bu vasıfla ilgili pasajlar da bulunmaktadır.

Eğitim sırasında ilim talibinin ne zaman ve ne şekilde soru sorması gerektiğini bilmesi çok önemli bir husustur. İlim talibi eğitim sırasında ne tamamen sessiz kalacak ne de yersiz sorularla hocasının sözünü kesecektir. Hiç soru sormamak bazı hususların anlaşılmamasına sebep olabileceği gibi, yersiz sorular da konunun akışını bozacaktır.

Kehf Sûresi'nde insanı mânen olgunlaştıran iman ve ahlâk konularına yer verilmiştir. Bunlardan ilki Allah inancının pekiştirilmesidir. Allah inancı iman esaslarının ilki ve esasıdır.

Zira Allah’a inanmayan bir kimse diğer iman esaslarına da inanmıyor demektir. İmanın kemale ulaşması için imanın insana verdiği huzuru ve güveni bilmek ve Allah’ı, O’nun kendisini kullarına tanıttığı şekilde tanımak gerekir.

Sûrede Kur’an’ın temel ilke ve ana hedeflerini pekiştirmeye yönelik en güçlü amil olan ölüm ötesi hayata yani ahirete de vurgu yapılmıştır. Zira insan hayatına farklı bir boyut kazandıran diriliş düşüncesi, ona hiçbir şeyin veremeyeceği bir anlam ve ciddiyet vermektedir. Denilebilir ki insanı insan kılan ve ahlakî bir varlık oluşunu pekiştiren, onun ölüm ötesiyle ilgili böyle bir metafizik gerilim içinde olmasıdır.

Kehf Sûresi’nde ledünni ilme ve bununla bağlantılı olarak kadere de değinilmiştir. Ledünni ilim, Allah Teâlâ tarafından vasıtasız olarak bir kimseye verilen ilimdir. Bunun karşıtı kesbî ilimdir. Kesbî ilmi herkes çalışıp kazanabilir. Ledünni ilim ise ancak velayet mertebesine ulaşan ermiş kimselere verilir.

Sûrede anlatılan Hz. Mûsa-Hızır kıssasında Hızır, konusu metafizik olan ilâhi bir bilgiye sahipti. O Allah tarafından kendisine verilen ve ilm-i ledün olarak tabir edilen bir ilme sahipti. İşte Hz. Mûsa, bu ilmi Hızır’dan öğrenmek için ona tabi olarak bir eğitim yolculuğuna çıkmıştır.

Ahlâk, insana neyin iyi ve neyin kötü olduğunu ortaya koyan bir kriterdir. Bu anlamda ahlâk, eğitimle iç içedir. Yani ahlâk insana, iyiyi ve yapılması gerekeni gösterir. Ahlâk, insanla ilgili bütün sahalarda tatbiki olarak kendini gösterir. Bu ilişkilerin gerçek anlamda insana yakışır olan yönü ise “güzel ahlâk”ı meydana getirir.

İnsan davranışlarında farklı şekillerde kendini gösteren ahlâk, *Kehf* Sûresi’nde farklı boyutlarda işlenerek bir anlamda insan ahlâken eğitilmiştir.

Sûredeki ahlâki konulardan biri zikir ve *amel-i salih*tir. Zikir, unutmamak, hatırlamak, zihinde tutmak, yâd etmek anlamına gelir. Kur’an’da genellikle lügat anlamına uygun şekilde Allah’ı anmak, O’nu daima hatırlayıp hiç unutmamak mânâlarında kullanıldığı gibi namaz ve Kur’an gibi anlamlarda da kullanılmıştır. Zikrin, gafletin zıddı olduğu *“Unuttuğunda hemen Rabbini an”(Kehf, 18/24)* ayetiyle teyid edilmektedir. İslâm, zikri hayatla iç içe olarak emretmiş oluyor. Çünkü *amel-i salih* hayatla ilgilidir; hayatta yaptığımız işlerin iyi ve uygun olmasıdır. Ancak iyi işlerinde zikir ve ibadetlerle desteklenmesi gerekir. Aksi takdirde Allah katında bir değeri olmaz.

Sûre insanları, fakirleri gözetme ve onlarla irtibatı kesmeme konusunda da eğitmektedir. Şüphesiz İslam, Allah’ın huzurunda insanları eşit tutmuştur. İslam’a göre mal, mülk, makam, mevki gibi şeyler insanlar arasında bir üstünlük sebebi olamaz. Çünkü bunlar önemsiz ve geçicidir.

İslam'ın toplumsal birlikteliği sağlayan bir takım ahlâki prensipler getirdiğini söyleyebiliriz. Aslında dinlerin en önemli işlevlerinden biri sosyal bütünleşmeyi sağlamaktır. Kur'an'da *Ashab-ı Kehf* kıssasında birlikte hareket etmeye ve cemaatleşmeye ve olumsuz ortamlarda dini yaşarken de tedbiri elden bırakmamaya vurgu yapan bazı pasajlarla karşılaşmaktayız.

KAYNAKÇA

Akay, Ali, *"Gaybi Konuların Anlatılmasında Kur'an Dilinin Özellikleri"* D.Ü.İ.F. Dergisi, 2003/2

_________*Kur'an'da Temsîlî Anlatım,* Basılmamış Doktora Tezi, Harran Ünv. Şanlıurfa-2002

Alıcıgüzel, İzzettin, *İlk ve Orta Dereceli Okullarda Öğretim,* Özaydın Matbaası, İst.-1973

Altıntaş, Ramazan, *İslam Düşüncesinde İşlevsel Akıl,* Pınar Yay. İst-2003

Âlusi, Şehabeddin seyyid Mahmud el-Bağdadî, *Ruhu'l-Meanî,* Beyrut-1985

Aslantürk, Zeki, *Sosyal Bilimciler İçin Araştırma Metot ve Teknikleri,* Çamlıca Yay. İst.-2001

Arslan, Ahmet, *Felsefeye Giriş,* Vadi Yay. İstanbul-2001

Arslan, Z. Şeyma, *"Kur'an-ı Kerim'i Eğitim Açısından Yorumlamak: Hadid Sûresi Örneği"* Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, 2004/13

Ay, Mehmet Emin, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Mükafat ve Ceza,* Uludağ Ünv. Basımevi, Bursa-1993

Bayraklı, Bayraktar, *İslam'da Eğitim,* İFAV. İst-1989

__________*Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri,* Bayraklı Yay. İst-2004

__________ *Kur'an ve Eğitim, Kur'an ve Tefsir Araştırmaları-I,* Ensar Neşriyat, İst-2000

Bayraktar, M.Faruk, *İslam Eğitiminde Öğretmen-Öğrenci Münasebetleri,* İFAV. İst- b.t.y

Beğavî, Ebu Muhammed Hüseyin b. Mesud, *Tefsiru'l- Hazin,* Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-1995

Beydâvî, Kadi, *Envâru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil,* mhk. Abdulkadir Arafat, Daru'l-Fikr, Beyrut-1996

Bilgin, Beyza, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi,* Gün Yay. Ankara-1998

Bilmen, Ömer Nasûhî, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meal-iÂlisi ve Tefsiri,* Bilmen Yay. İst-b.t.y

Buhârî, Muhammed b. İsmail, *Sahih-i Buhârî,* D.İ.B. Yay. Ankara-1993

Çağrıcı, Mustafa, *Kur'an ve Ahlak, Kur'an ve Tefsir Araştırmaları,* Ensar Neşriyat, İst-2001

Çamdibi, Hasan Mahmut, *Din Eğitiminde İnsan ve Hayat,* Çamlıca Yay. İst-2003

___________ *Din Eğitimini Temel Meseleleri,* İFAV. İst-1994

Döndüren, Hamdi, *İnsanlığa Son Çağrı, Kur'an-ı Kerim Meal-Tefsir-Ansiklopedik İndeks,* İst-2003,

Eren, Şadi, *Kur'an'da Teşbih ve Temsiller,* Işık Yay. İst-2001

Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı,* İşaret Yay. İst-2000

Gazalî, *Ariflerin Yolu,* Hikmet Neşriyat. İst-2004

Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi,* İmaj Yay. Çev. Salih Tuğ, Ankara-2003

Hökelekli, Hayati, *Din Psikolojisi,* T.D.V. Yay. Ankara-1998

İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab,* Daru'l-İhyai't-Turasi'l-Arabi, Beyrut b.t.y.

İsfehanî, Hüseyin b.Muhammed, *el-Müfredat fi Garibi'l-Kur'an,* Kahraman Yay. İst-1986

İzitsu, Toshihiko, *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar,* Pınar Yay. İst-1997

Kutub, Seyyid, *Fizilâli'l-Kur'an,* Emir Yay. İst-1993

Küçükahmet, Leyla, *Öğretim İlke Ve Yöntemleri,* Gazi Eğitim Fak. Yay. İst-1989

Mevdûdî, Ebu'l-Âlâ, *Tefhimu'l-Kur'an,* İnsan Yay. İst.1997

Müslim, Ebu'l-Hüseyn, *Sahih-i Müslim, bi Şerhi İmam Muhyiddin en-Nevevi,* Daru'l-Marife, Beyrut, b.t.y.

Nesefi, Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, *Tefsiru'n-Nesefi,* Kahraman Yay. İst-1984

Okuyan, Mehmet, *Kur'an'da Gizemli Bir Yolculuğun Kıssası, Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi,* MÜİF. İst-2004/13

Özbek, Abdullah, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed,* Esra Yay. İst-1995

Öztürk, Yener, *İmkanı ve Lüzumu Açısından Kur'an'da Ahiret,* Işık Yay. İst-2001

Razî, Fahruddin, *Mefatihu'l-Gayb,* Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, b.t.y.

Rıza, Muhammed Reşid, *Tefsiru'l-Menar,* Daru'l-Fikr, Beyrut, b.t.y.

Sabûni, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefasir,* Daru'l-Kalem, Beyrut-b.t.y.

Suyûtî, Abdurrahman Celâleddin, *ed-Durru'l-Mensur fi Tefsiri'l-Me'sur,* Daru'l-Fikr, b.y.y. –b.t.y.

Şahinler, Necmettin, *Kur'an'da Sembolik Anlatım,* Beyan Yay. İst-1995

Şimşek, M.Said, *Günümüz Tefsir Problemleri,* Kitap Dünyası Yay. b.t.y.

Taberî, Muhammed b. Cerir, *Camiu'l-Beyan an Te'vil-i Ayi'l-Kur'an,* Daru'l-Fikr, Beyrut, b.t.y.

Topaloğlu, Bekir, "*Ahiret" md*. T.D.V.İ.A., T.D.V. İst-1998

Uludağ, **S**üleyman, *"Dünya" md.* D.V.İ.A. T.D.V. İst-1994

Usta, Mustafa, *Divan-ı Kebir'de Mevlânâ'nın Eğitim Görüşü,* İFAV, İst-1995

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili,* Akçağ Yay. Ankara-b.t.y.

Yıldırım, Suat, *Kur'an-ı Hakim Ve Açıklamalı Meali,* Işık Yay. İst-2005

Yılmaz, H.Kâmil, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar,* Ensar Neşriyat, İst-2000

Zerkeşî, Muhammed b. Abdullah, *el-Burhan fi Ulûmi'l-Kur'an,* Daru'l-Marife, Beyrut, 1994

Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Carullah Mahmud b. Ömer*, el-Keşşaf an-Hakaiki't-Tenzil,* Daru'l-Ma'rife, Beyrut-2002

Zuhaylî, Vehbe, *et-Tefsiru'l-Münir,* Daru'l-Fikr, Beyrut, b.t.y.